

Liikuntaympäristöt kulttuuriperintönä – opas arviointiin

Toim. Teijo Pyykkönen

Liikuntaympäristöt kulttuuriperintönä – opas arviointiin

Teijo Pyykkönen (toim.)

Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 170

Kansikuvat

Etukansi: Pyynikin uimahalli Tampereella.

Kuva: Museovirasto / Pekka Lehtinen.

Helsingin Keskuspuisto. Kuva: Antero Aaltonen

Takakansi: Kalmarin uimaranta Asikkalassa Vesijärven rannassa toisen Salpausselän muodostamalla kannaksella.

Kuva: Lahden seutu

Julkaisu on toteutettu Liikuntatieteellisen Seuran ja Museoviraston yhteistyöllä.

Liikuntaympäristöt kulttuuriperintönä – opas arviointiin

Julkaisija	Liikuntatieteellinen Seura ry
Toimitus	Teijo Pyykkönen
Teksti	Hilkka Högström / esimerkkikohteet
	Pekka Lehtinen / korjaushankkeet
	Minna Perähuhta
	Teijo Pyykkönen
Ulkoasu	Antero Airos

Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 170

© Tekijät, Liikuntatieteellinen Seura ry

Kirjapaino: Tammerprint Oy, Tampere, 2013

ISBN 978-951-8982-92-3

ISSN 0356-746X

Liikuntaympäristöt kulttuuriperintönä – opas arviointiin

Teijo Pyykkönen (toim.)

Kirjoittajat:

Teijo Pyykkönen

Minna Perähuhta

Hilkka Högström / esimerkkikohteet

Pekka Lehtinen / korjaushankkeet

Kuva: Museovirasto

Esipuhe

Liikunnan ja etenkin kilpa- ja huippu-urheilun olosuhdevaatimukset kasvavat koko ajan. Kisojen järjestäminen ja tarkoituksenmukainen harjoittelu vaativat aiempaa tarkemmin määriteltyjä puitteita. Tämä luo haasteen liikuntapaikkojen ja -ympäristöjen kehittämiseksi. Toisaalta jo nykyinen liikuntapaikkaverkosto ympäristöineen on ollut mittava investointi, jolla on onnistuttu tukemaan kansalaisten hyvinvointia. Liikuntaympäristöihin – kuten kaikkiin ympäristöihin – liittyy usein arvokkaita ja säilyttämisen arvoisia piirteitä.

Kun urheiluväki lähestyy liikuntaympäristöjä toiminnallisuuden kautta, kulttuuriympäristön vaalijat korostavat sitä, kuinka liikuntapaikat ympäristöineen ilmentävät kulttuurin vaiheita ja kertovat alueen historiasta ja perinteistä. Keskustelua käydään enemmän ”oman väen” sisällä kuin sektoreiden välillä.

Tämän oppaan tavoitteena on rakentaa siltaa liikunta-, ympäristö- ja museosektoreiden välille: miten liikuntaympäristöjä ja -rakennuksia voidaan arvioida ja kehittää yhteistyöllä ja olennaiset näkökulmat huomioon ottaen. Viime kädessä arvottaminen – päätösten tekeminen – tapahtuu politiikan areenoilla. Oppaan

tavoitteena on edistää sitä, että päättäjillä on tukena tarvittavat näkökulmat ja tiedot.

Käsitykset siitä, mikä on arvokasta ympäristöä ja kulttuuriperintöä, ovat muuttuneet aikojen kuluessa. Vasta joitakin vuosikymmeniä sitten raskaan työn ja arkisen asumisen alueet hyväksyttiin arvojoukkoon niin, että niitä ryhdyttiin tutkimaan ja arvioimaan. Nykyään tuohon joukkoon ovat nousemassa hyvinvointivaltion sotien jälkeen rakentamat jokapäiväiset ympäristöt. Näihin lukeutuvat myös liikuntaympäristöt. Ne ovat jokapäiväistä elinympäristöämme ja oleellinen osa rakennettua maisemaamme.

Kulttuuriympäristö vaikuttaa kansalaisten hyvinvointiin ja viihtyvyyteen ja on asuinalueille vetovoimatekijä. Kulttuuriympäristön arvo on tunnistettu myös valtioneuvostotasolla. Pääministeri Kataisen hallitusohjelman (2011) mukaan hallitus laatii kulttuuriympäristöstrategian.

Tässä oppaassa tarkastellaan liikuntaympäristöjen kehittämistä ja kulttuuriperinnön vaalimista ensimmäistä kertaa yhdessä. Liikunnan tutkimushankkeissa tai yliopisto-opetuksessa ei ole ollut mukana kulttuuriperin-

tönäkökulmaa. Vastaavasti kulttuuriympäristötarkasteluissa liikunnan näkökulmille on annettu vain marginaalinen huomio.

Suosituksia elinympäristön suunnitteluun on tarjolla runsaasti eri näkökulmista. Liikuntatavoitteiden suunnasta yhdyskuntasuunnittelua on tarkasteltu aika ajoin 1970-luvulta lähtien. 2000-luvun merkittävin hanke on ollut Oulun yliopiston ja opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) yhteishanke ”Liikunta yhdyskuntasuunnittelun osana”. Hankkeen tuottamat ”Suositukset liikuntaa suosivien elinympäristöjen suunnitteluun” on koottu osoitteeseen www.liikuntakaavoitus.fi. Hankkeen raportit ja ko. verkkosivut soveltuvat tämän oppaan rinnakkaislukemistoksi. Liikuntapaikkarakentamisen tutkimuksia ja oppaita on julkaistu Rakennustietosäätiön kustantamassa opetus- ja kulttuuriministeriön liikuntapaikkajulkaisusarjassa (www.rakennustieto.fi). Liikunnan paikkatietojärjestelmä LIPAS tarjoaa tietoa Suomen liikuntapaikoista (www.liikuntapaikat.fi).

Kulttuuriperinnön näkökulmasta oheislukemistoksi soveltuvat Museoviraston (MV) julkaisut sekä www.rakennusperinto.fi -verkkopalvelu, jossa mm. esitel-

lään kulttuuriympäristön käsitteistöä. Kokonaiskuvaava täydentävät ympäristöministeriön (YM) kulttuuriympäristöön ja kaavoitukseen liittyvät julkaisut ja verkkosivut www.ymparisto.fi.

Opas on tuotettu Liikuntatieteellisen Seuran (LTS) ja Museoviraston (MV) yhteistyönä ja osana opetus- ja kulttuuriministeriön avustamaa ”Hyvinvointi-Suomen liikuntaympäristöt”-hanketta). Oppaan työryhmään ovat kuuluneet yli-intendentti/yliarkkitehti Minna Perähuhta (MV/YM), tutkimus- ja julkaisupäällikkö Teijo Pyykkönen (LTS), erikoistutkija Hilkka Högström (MV) ja yliarkkitehti Pekka Lehtinen (MV)

Helsingissä helmikuussa 2013
Teijo Pyykkönen

Sisällys

Esipuhe	4
1. Oppaan lähtökohdat	7
Liikuntarakentamisen ja kulttuuriperinnön tavoitteet	10
Oppaan liikuntaympäristöt	15
2. Liikuntaympäristöjen kehittyminen	16
Kylänraiteilta kyläkentille	17
Urheilumenestys velvoittaa rakentamaan	19
Koulut, opistot, kasarnit, vankilat ja kirkot liikuntaympäristöiksi	24
"Vapaa-alueet" osaksi yhdyskuntien suunnittelua	25
Pula-ajasta hyvinvointiin: ulkoa sisälle	25
Liikuntalaki: julkinen hallinto vastaa liikuntaympäristöistä	29
Autioituvat kylät – tiivistyvät kaupungit	31
Liikunnan monet paikat	31
3. Mikä tekee liikuntaympäristöstä merkittävän?	34
Erilaisten liikuntaympäristöjen arviointi	36
Valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt	43
4. Kulttuuriympäristöselvitykset luovat perustan kehittämislle	50
Alueen kulttuurihistorian inventointi tarjoaa kokonaisnäkemyksen	53
Rakennushistorian selvitys (RHS) kertoo talon tarinan	57
Kulttuuriympäristöohjelma kokoaa selvitykset ja asettaa tavoitteita	57
5. Liikuntaympäristöjen tärkeiden piirteiden ja toiminnallisuuden turvaaminen	61
Kaavoituksella ohjataan maankäyttöä	62
Kaavoitustasoja on kolme	63
Kaavoitusvaiheita on kolme – miten niihin voi osallistua?	69
Kaava ohjaa rakentamista	70
Liikuntaympäristön suojelu kaavalla tai erityislaila	71
Käyttörakennus suojelun kohteena	76
Liikuntaympäristön käyttö- ja hoitosuunnitelma	79
Loppusanat	81
Kirjallisuutta	82

Helsingin Keskuspuisto tarjoaa virkistys- ja luontokokemuksia tuhansille kaupunkilaisille. Paloheinän täyttömäen huippu puiston pohjoisosassa on hyvä lähtökohta pulkkailulle.

Kuva: Antero Aaltonen

1

Oppaan lähtökohdat

*A*rkipäivän elinympäristömme saattaa olla jo niin tuttua, että siinä on vaikeata nähdä ainutlaatuisuutta. Tieto auttaa tässä asiassa. (www.ymparisto.fi)

Liikkumisen ympäristöt ovat moninaiset. Suomessa on yli 30 000 liikuntapaikkaa, ja liikuntaan soveltuvia ympäristöjä (olosuhteita) on monin verroin enemmän. Me kaikki käytämme ympäristöjä liikkumiseen. Ympäristöt voivat joko edistää tai ehkäistä liikkumistamme.

Liikuntaympäristömme on myös kulttuuriympäristöä, jolla tarkoitetaan kokonaisuutta, jonka muodostavat rakennettu kulttuuriympäristö eli rakennusperintö, kulttuurimaisema ja muinaisjäännökset. Rakennettua kulttuuriympäristöä ovat rakennukset ja rakennetut alueet sekä erilaiset rakenteet, kuten tiet tai sillat. Kulttuurimaisemassa näkyy, miten ihmisen toiminta on sopeutunut ja käyttänyt hyödyksi luonnon elementtejä, maaperää, topografiaa ja ilmastoa.

Liikuntaväen olosuhdetavoitteet harvoin toteutuvat yksin liikunta-argumenteilla. Ympäristöjä arvioidaan ja kehitetään paitsi liikunnan tarpeiden myös mm. kaupunkirakenteen, liikenteen, materiaali- ja energiatehokkuuden, luonnonympäristön ja kulttuuriympäristön näkökulmista.

Liikuntaympäristöjen tasapuolinen ja -painoinen kehittäminen on parhaiten perusteltavissa eri lähestymistavat yhdistäen. Se puolestaan edellyttää yhteistyötä ja eri osapuolien kuuntelemista. Tämän oppaan tavoitteena on tukea uuden oppimista ja auttaa toimimaan aiemmin ”vieraskentiksi” koetuilla foorumeilla.

Vieraskentillä on hyvä hallita vieraita kieliä. Liikuntatoimijoiden on ennen kaikkea syytä hahmottaa liikuntaympäristöjen kulttuurihistoriallinen merkitys. Olemassa oleva liikuntaympäristöjen verkosto on ympäristömme, suunnitellun yhdyskuntarakenteen ja elämänmuotomme yksi tukipilari. Se on tulosta pitkälisestä, ohjelmallisesta työstä, ja kulttuuriperintönä se velvoittaa ylläpitämään ja kehittämään sitä osana elinympäristöämme. Kulttuurihistoriallinen näkökulma avautuu, kun tutustuu ympäristöjen ja rakennusten säilyttämiseen ja korjaamiseen liittyviin tärkeimpiin säädöksiin ja toimintatapoihin sekä erityisesti kaavoitus-

käytäntöihin. Samoin kannattaa tietää kulttuuriympäristön kehittämiseen liittyvät tärkeimmät selvitykset ja ohjelmat. Moni liikunnan olosuhdetavoite on näiden asioiden tuntemisen jälkeen aiempaa lähempänä. Tässä oppaassa kerrotaan ympäristön suunnittelun ja toteuttamisen keskeiset periaatteet ja käytännöt. Samalla valaistaan kenen kanssa kannattaa tehdä yhteistyötä, miksi ja missä vaiheessa.

Liikuntaympäristöt ja -paikat ovat harvoin mukana rakennetun kulttuuriympäristön inventoinneissa tai kulttuuriympäristöohjelmissa. Tämä on osin ymmärrettävää, sillä Suomessa on väliaikaisiksi rakennettuja liikuntapaikkoja ja -rakennuksia, jotka eivät täytä arvokkaalle kulttuuriperinnölle asetettavia vaatimuksia. Jako hyviin ja huonoihin liikuntaympäristöihin ei tietenkään ole mustavalkoinen. Valtaosassa lieene vähintään jotain hyvää. Hyvien, käyttökelpoisten ja arvokkaiden piirteiden oivaltaminen, säilyttäminen ja hyödyntäminen on se kestävä liikuntaympäristötyön linja, johon tällä oppaalla kannustetaan.

Suomessa on runsaasti arvokkaita – isoja ja pieniä – liikuntapaikkoja ja -ympäristöjä, joiden arvostus tulisi näkyä myös kulttuuriympäristöä kuvaavissa selvityksissä ja suunnitelmissa. Opas kannustaa kulttuuriympäristön säilyttämisestä vastaavia ottamaan askeleita liikunnan maailmaan. Kulttuuriympäristö ei ole vain arvokkaita rakennuksia, siihen liittyy myös muistoja ja merkityksiä, jopa suuria tunteita. Niitä liikunta- ja urheiluväellä on runsaasti. Viime kädessä hyvien liikuntaolosuhdeiden ja arvokkaiden kulttuuriympäristön vaalijoilla on yhteinen päämäärä: kansalaisten hyvinvoinnin edistäminen. Yhteinen maali edellyttää samansuuntaista liikettä.

Liikuntaympäristöjen arvottaminen ei ole yksinkertainen asia. Eri ryhmillä, kuten liikuntapaikan lähiympäristön asukkailla ja suojeluviranomaisilla, voi olla eri lailla painottuneet lähtökohdat ja tavat arvottaa rakennettua ympäristöä. Olennaista on löytää tapauskohtaisesti yhteisymmärrys tämän päivän toiminnan ja kulttuuriperinnön vaalimisen välille.

Eri näkökulmat on syytä tuntea yhteistyön pohjaksi. Seuraavassa esitellään sekä liikuntapaikkarakentamisen että kulttuuriympäristön vaalimisen yleisiä tavoitteita.

Kotkan Katariinan maauimala 1950-luvulta ja uimahalli
1970-luvulta sijaitsevat jalkapallostadionin vieressä. Stadio-
nilla pelattiin vuoden 1952 olympialaisten jalkapallo-otteluja.
Kuva: Museovirasto / Volker von Bonin

Liikuntarakentamisen ja kulttuuriperinnön tavoitteet

Liikuntaympäristöt ovat usean hallinnonalan toimien tulosta, ja ratkaisevat päätökset tehdään kunnissa. Silti valtion liikuntahallinnon rakentamisen linjauksista saa käsityksen liikuntasektorin tavoitteista liikunnan olosuhteiden kehittämisessä. Samoin valtakunnalliset kulttuuriympäristön säilyttämisen yleislinjaukset näkyvät myös alue- ja paikallistasojen ratkaisuissa.

Liikuntapolitiikan tavoitteena on liikuntalain mukaan edistää liikuntaa, kilpa- ja huippu-urheilua sekä siihen liittyvää kansalaistoimintaa, edistää väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä tukea lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä liikunnan avulla. Laissa on tuotu esiin myös liikuntaohjauksen arvopohja: lain tarkoituksena on liikunnan avulla edistää tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta sekä tukea kulttuurien moninaisuutta ja ympäristön kestävä kehitystä. Opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) liikunta- paikkarakentamisen ohjaus keskittyy nimensä mukaisesti liikuntapaikkoihin. Myös liikuntapaikkojen rakentamista, ylläpitämistä ja kehittämistä ohjaavat edellä esitetyt liikuntalain tavoitteet.

Liikuntarakentamisen ja -korjaamisen tavoitteissa korostuvat toiminnallisuus, terveellisyys ja esteettömyys sekä tekninen osaaminen ja turvallisuus. Liikuntaa koskeissa erityissääöksissä ei ole mainintaa kulttuuriperinnöstä, vaan se sisältyy kestävä kehityksen tavoitteeseen. Lisäksi liikunta-alan päätöksissä on otettava huomioon myös muualla ilmaistut velvoitteet.

Vastuu liikkumisen ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille

Perustuslain mukaan vastuu ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Kun esimerkiksi liikunnan rakentamishankkeisiin ryhdytään, ollaan tekemisissä maankäyttö- ja rakennuslain (MRL 1999) kanssa. Siinä kulttuuriperintö- ja ympäristöasiat ovat näkyvästi esillä. Päälinjana on olemassa olevan ympäristön vaaliminen – ja sen johdonmukainen, kokonaisvaltainen, eri osapuolia ja näkökulmia huomioiva kehittäminen. Esimer-

kiksi alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on edistää mm. ”rakennetun ympäristön ja kauneutta ja kulttuuriarvojen vaalimista” (5 §). Rakentamisessa, rakennuksen korjaus- ja muutostyössä samoin kuin rakennuksen tai sen osan purkamisessa on ”huolehdittava siitä, ettei historiallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaita rakennuksia tai kaupunkikuvaa turmella” (118 §).

Ks. Maankäyttö- ja rakennuslaki / Rakennussuojelua ja maisemasuojelua koskeva lainsäädäntö / Kulttuuriympäristön hoidon keinoja: www.ymparisto.fi.

Liikuntaväelle tutuimpia linjauksia ovat luonnollisesti suoraan liikuntaan liittyvät säädökset. Esimerkiksi uuden jäähallin sijaintia ei kuitenkaan voi ratkaista yksin liikunta-argumenteilla. Yksittäiset rakennushankkeet on hyvä perustella laajemman liikuntaympäristön tai liikuntapaikkojen verkoston kehittämisen näkökulmasta. Suunnittelu ja toteutus edellyttävät aina myös muiden tahojen kuin vain liikuntatoimen mukanaoloa.

Liikuntaympäristön ylläpitoa, korjaamista ja kehittämistä voidaan suunnitella vasta kun taustalla on hyvä käsitys olemassa olevasta. Tärkeitä kysymyksiä ovat: mikä on kohteen merkitys, mikä on säilyttämisen arvoista. Liikuntapaikan merkityksen määrittelemineen on monitahoisempi asia kuin vain toiminnallisuuden arviointi. Liikuntarakentamisen, korjaamisen ja muutamisen hyvä lähtökohta on laatia liikuntaympäristöjen kehittämisen strategia.

Liikunta ja erityisesti huippu-urheilu synnyttää suuria tunteita ja vaatii isoja areenoita. Valtiovalta ja urheiluväki korostavat haluaan hakea ja järjestää kansainvälisiä urheilun suurtahtumia. Niiden järjestäminen edellyttää pääsääntöisesti liikuntapaikkojen perusparannusta kansainvälisten laji- ja kilpailuvaatimusten suunassa. Tilanne on usein hankala, koska arvoa on sekä tulevilla kisoilla että menneillä saavutuksilla. Perusparannuksien kautta tavoitellaan uusia urheiluvoittoa ja näkyvyyttä, mutta hätäisillä korjausratkaisuilla saatetaan tuhota korvaamattomia muistoja sekä harkiten rakennettuja mahdollisuuksia ja pitkän linjan kehittämisen edellytyksiä. Kestävästi järjestetty ylläpitämisen ja kehittämisen linja ottaa huomioon kulttuuriympäristön eli edellyttää olemassa olevien urheiluympäristöjen syvällistä ja laaja-alaista ymmärtämistä. Kysymys on siitä miten

Kaurialan kenttä Hämeenlinnassa vihittiin käyttöön vuonna 1939. Kentällä pelattiin puolet Helsingin olympiakisojen (1952) maa-hockeyotteluista. Olympiaotteluiden muistolaatta sijoitettiin vasta uusitun kentän katsomon kylkeen vuonna 1988. Samana vuonna kentällä järjestettiin Kalevan kisat. *Kuva: Museovirasto / Hanna Tyvelä*

kehittää, korjata ja uudistaa liikuntaympäristöjä/-paikkoja hävittämättä niiden tärkeitä piirteitä ja aitoutta.

Liikunnan ja kulttuuriperinnön yhteinen sävel löytyy helpoiten silloin, kun muutospaine tulee ”ulkopuolelta”. Esimerkiksi yhdyskuntarakenteen tiivistäminen voidaan nähdä uhkana sekä liikunnan että kulttuuriperinnön näkökulmista. Rakentamattomina tai väljästi rakennettuina alueina liikuntaympäristöt saattavat vaikuttaa luontevilta lisärakentamisen alueilta. Suunni-

telmat muuttaa liikunta- ja virkistyskäytössä ollut puistoalue asuinkäyttöön herättää yleensä sekä lähiympäristön asukkaat että liikuntaväen ja kulttuuriperinnön suojelijat. Tällöin keskustelua ja asian käsittelyä helpottaa valmis selvitys, joka on yhteisesti koottu ja joka perustuu kohteen piirteiden ja arvojen laaja-alaiseen tuntemukseen.

Liikuntasektori kaipaa kulttuuriperinnön osaajien apua, kun arvioidaan kohteen merkitystä osana laajempaa kulttuuriympäristöä, kuvataan kohteen rakennushistoriaa tai muistutetaan kohteen määrittelystä kaavassa. Vastaavasti liikunta-arvojen ja -tavoitteiden säilyminen kohteiden ylläpidossa ja kehittämisessä palvelee myös kulttuuriympäristöarvojen säilymistä. Kulttuuriperintöarvoa voi olla yhtä hyvin liikuntaympäristöillä kuin kirkoilla ja kartanoilla.

Muutosten hallinta onnistuu yhteistyöllä

Liikuntapaikkojen verkosto on jo laaja. Olemassa olevaa ei ole varaa – eikä mielekästä – rakentaa uudelleen. Liikuntarakentamisen painopiste onkin siirtynyt uudisrakentamisesta korjausrakentamiseen. Kun valtaosa käytössä olevista liikuntapaikoista on rakennettu 1970- ja 1980-luvuilla, liikuntapaikkojen peruskorjaustarve lisääntyy koko ajan. Liikuntapolitiikan tavoitteena on peruskorjauksella lisätä myös paikan houkuttelevuutta ja käyttöastetta, jolloin huomiota on syytä kiinnittää myös toiminnallisiin ja elämyksellisiin puoliin. Kansalaiset ovat entistä laatuutietoisempia, mikä tuottaa peruskorjaukselle omat muutospaineen.

Peruskorjauksella tulee parantaa myös turvallisuutta, teknistä toimivuutta ja energiatehokkuutta sekä varmistaa liikuntapaikan terveellisyys (ilmastointi jne.). Lisäksi liikunnan lajikirjon kasvaessa esimerkiksi liikuntahallien peruskorjaukseen liitetään usein hallin laajentamistavoitteet. Korjauspaineet voivat olla erityisen suuret, jos esimerkiksi jäähalli on jo aiemmin rakentunut vaihteittain (tekojääkentästä halliksi tms.). Tällöin rakennus voi sisältää laadullisia riskejä teknisen toimivuuden kannalta. Vaikka jäähallin suhteen päädyttäisiin perustellusti vanhan purkamiseen ja korvaavaan uudisrakentamiseen, suunnittelu saattaa perustua laajemman ympäristökokonaisuuden arvojen säilyttämiseen. Mitä suuremmat liikunnan suunnasta tulevat muutospainet ovat, sitä enemmän ja sitä aikaisemmin tarvitaan vuoropuhelua eri hallinnonalojen kanssa.

Peruskorjauksessa on tärkeää voida muuttaa alkuperäisessä rakenteessa ilmenneitä rakennusteknisiä virheitä. Peruskorjauksen tavoitteeksi ei enää riitä vanhan korjaaminen entiselleen. Etenkin liikuntaväen yleinen huoli on, että rakennussuojelun nimissä joudutaan tekemään sellaisia myönnytyksiä, jotka myöhemmin koostautuvat uudelleenkorjaustarpeina. Rakennussuojelun tavoitteenasettelussa onkin tärkeä ymmärtää liikuntapaikkojen luonne kovassa kulutuksessa olevana käyttöympäristönä.

Liikuntapaikan käyttö, ylläpito ja korjaukset edistävät kulttuurihistoriallisten arvojen säilymistä. Muutokset ja uudistukset ovat jatkuvia. Olennaista on, että

suunnittelun tulee perustua olemassa olevan ympäristön arvojen tuntemiseen. Kulttuuriympäristön arvotamisessa liikuntaympäristöjä tarkastellaan osana koko kunnan tai sen osan rakentumista sekä aluekokonaisuuksina ja verkostoina.

Yksittäisiä liikuntakenttiä ja -rakennuksia arvioidaan osana liikunta- ja urheilupuiston kokonaisuutta. Vaikka Suomessa on nykyään rakennettu liikuntapaikkoja kymmeniä tuhansia, ei niitä useinkaan ole sisällytetty esimerkiksi kulttuuriympäristöinventointeihin ja -ohjelmiin. Kun liikuntaympäristöt sisällytetään inventointeihin ja kaavaselvityksiin, niiden pohjalta ilmaistut arvot voidaan viedä kaavoihin ja päätöksentekoon.

Kohti esteettömyyttä ja ympäristötietoisia valintoja

Liikuntapolitiikan tavoitteena on, että liikuntapaikat ovat läheltä saavutettavissa ja arjen ympäristöihin integroituvia. Saavutettavuudella tarkoitetaan sitä, että liikuntapaikka vastaa toiminnallisilta ominaisuuksiltaan tarkoitustaan, soveltuu erilaisten käyttäjäryhmien tarpeisiin ja sijaitsee fyysisesti käyttäjien helposti saavutettavissa. Erityisesti vähän liikkuville välitön elinympäristö

Rakentamisen ohjauksen (MRL 12 §) tavoitteena on edistää:

- 1) Hyvän ja käyttäjien tarpeita palvelevan, terveellisen, turvallisen ja viihtyisän sekä sosiaalisesti toimivan ja esteettisesti tasapainoisen elinympäristön aikaansaamista;
- 2) Rakentamista, joka perustuu elinkaariominaisuuksiltaan kestäviin ja taloudellisiin, sosiaalisesti ja ekologisesti toimiviin sekä kulttuuriarvoja luoviin ja säilyttäviin ratkaisuihin; sekä
- 3) Rakennetun ympäristön ja rakennuskannan suunnitelmallista ja jatkuvaa hoitoa ja kunnossapitoa.

on merkittävä liikkumista säätelevä tekijä. Yhdyskuntasuunnittelulla ja kaavoituksella on tärkeä merkitys, kun kehitetään asuinympäristöjen liikkumismahdollisuuksia houkutteleviksi. Samalla on luontevaa hyödyntää arkiympäristöön sisältyviä kulttuurihistoriallisia ulottuvuuksia.

Saavutettavuuteen liittyy olennaisesti esteettömyys. Väestöstä noin kymmenen prosenttia on liikkumis- ja toimimisesteisiä. Perustuslaki, liikuntalaki ja maankäyttö- ja rakennuslaki sekä -asetus edellyttävät esteettömyyttä ja saavutettavuutta myös rakennetulta liikuntaympäristöltä. Ohjauksesta huolimatta esteettömyyden vaatimusta ei ole otettu riittävästi huomioon liikuntarakentamisessa ja -korjaamisessa. Esteettömyysshaaste on yhteinen liikuntapaikkojen rakentajille ja kulttuuriperinnön suojelijoille.

Rakentamiselta vaaditaan yhä enemmän ympäristötietoisia valintoja ja kestäväen kehityksen periaatteiden noudattamista. Kestäväen kehityksen ja liikuntaympäristöjen kehittämisen suhde on paikallisesti ainutkertainen. Ympäristöjen rakentamisella ja muokkaamisella voi olla sekä hyötyjä että haittoja:

Siirtyminen kohti kestäviä liikuntavalintoja edellyttää monien liikuntakysymysten uudelleenarviointia. Jo lajiharrastuksen irtautuminen vuodenaikojä myötäilevästä rytmistä aiheuttaa huomattavan rasituksen ympäristölle. (...) Moniarvoisessa liikuntakulttuurissa kiistatonta arvopohjaa kestäville liikkunnalle on vaikea tavoittaa, minkä takia myös liikuntakulttuurissa tarvitaan arvokeskustelua ja kestäviä liikuntavalintoja tukevaa kasvatus-, koulutus- ja tiedotusta. (Liikunta valintojen virrassa 2007)

Esteettömän luontoliikuntaympäristön tavoitteena on kaikkien käyttäjien tasa-arvo. Hämeenlinnassa kulkua Aulangolle on helpotettu esteettömillä kulkuväylillä. Kuva: Tuula Henttu.

Myös liikuntapaikkojen yleisötilojen suunnittelussa on otettava huomioon esteettömyys ja helppo saavutettavuus. Kuva: Jari Kanerva.

Kaupunkipuistokävelyä Porissa.

*Kuva: Porin kaupunkisuunnittelu /
Heli Nukki.*

Kestävä kehitys vaatii hyödyntämään jo tehtyjä investointeja, sillä ”kestävin rakennus on jo rakennettu”. Kulttuuriperintö on kestävä kehityksen tavoin yksi olemassa olevien rakenteiden säilyttämistä puoltava näkökulma. Pitkän linjan käyttöä palvelevat muutokset ovat perusteltavissa myös kulttuuriympäristön säilymisen tavoitteilla.

Liikuntarakentamisen valtionavustukset myönnetään yleensä kunnalle tai kuntayhtymälle. Kunnilla on vastuu

alueiden käytöstä ja ympäristön suunnittelusta kokonaisuudessaan mm. kaavoituksen kautta. Liikunta nivoutuu siihen yhtenä osa-alueena eli liikunta on rakennettujen ympäristöjen olennainen teema – ei pelkästään erillinen, oman hallintoalansa maailma.

Kukin liikuntapaikka ja -ympäristö kertoo päätöksenteon, suunnittelun, rakentamisen, ylläpidon sekä käytön historiasta ja merkityksestä. Olemassa olevien rakenteiden säilyttäminen ja niistä saatavien hyötyjen

arvioiminen – yhtä hyvin kuin aiempien saavutusten ja erilaisten käyttötarkoitusten arvostaminen – on kes-
tävää kehitystä.

Tämän oppaan olennainen ja usein toistama viesti on, että liikuntaympäristöjen kehittäminen on parhaiten perusteltavissa eri näkökohdat yhdistäen. Liikuntaympäristöjen aseman ja jatkuvuuden turvaaminen on yhteinen tavoite – osin eri painoituksin – niin liikunnan, kulttuuriympäristön, talouden, ympäristön jne. vaalijoille. Käyttäjä, omistaja, suunnittelija, kaavoittaja, rakennus-
tarkastaja ym. viranomaiset on aika saada saman pyöreän pöydän äärelle ja yhteistyöhön.

Oppaan liikunta- ympäristöt

Liikunta- ja urheilu ympäristö ymmärretään tässä oppaassa kattavasti yli hallinnonrajojen ja otetaan huomioon tasa-arvoisesti, luonnonympäristöihin tehdyistä reiteistä ja asuinalueiden lähiliikuntapaikoista aina kansainvälisten kilpailuvaatimusten mukaan toteutettuihin areenoihin asti. Oppaassa käytetään yleensä opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaan vakiintuneita käsitteitä. Tavanomaisimmin puhutaan *liikuntaympäristöstä*, kilpaurheilua varten rakennettujen ympäristöjen kohdalla puhutaan myös *urheiluympäristöstä*. Ympäristöministeriön tai maa- ja metsätalousministeriön näkökulmasta näistä alueista puhutaan *virikstys- ja ulkoilualueina* ja *-tiloina*. Kunnat puolestaan lukevat liikuntapaikkoihin kaikki kunnan alueella liikuntaan käytettävät tilat ja alueet, koulujen salit, hiihtoreitit ja uimarannatkin. Kaavoituksessa *virikstysalue* on yleiskäsite, joka pitää sisällään puistot, urheilu-, ulkoilu- ja uimaranta-alueet.

Oppaassa tuodaan esiin myös muuhun kuin pelkästään liikuntakäyttöön rakennettuja tiloja, kuten koulut ja varuskunnat. Niillä on tärkeä rooli kuntien ja liikuntapaikkojen historiassa. Toisaalta mittavia urheilurakennuksiakin on alusta alkaen suunniteltu käytettäväksi myös muihin kuin urheilutarkoituksiin, usein näyttely- tai konserttiareenoiksi. Liikuntapaikkoja on syntynyt yksityisyrittäjinä etenkin 1990-luvun talouslaman jäl-

keen. Nämä salit sijoittuvat lähelle työpaikkoja taajamarakenteen sisälle (kuntosalit ja -keskukset, tanssistudiot, aerobic- ja joogasalit jne.). Tieto yritysten liikuntapaikoista on hajanaista ja nopeasti vaihtuvaa. Siksi suuremman huomion tässä oppaassa saavat julkishallinnon tukemat tilat.

Kaiken kaikkiaan liikuntaympäristöt voivat käytännössä olla paikallisia liikuntakenttiä ja -alueita, mutta myös kulkureittejä kotoa työpaikalle tai ulottua erämaaluontoon asti. Oppaassa tarkastellaan erityyppisiä liikuntaympäristöjä (ks. tarkemmin luku 3):

- liikuntarakennus
- kaupunkipuisto
- laaja puisto- ja viheralue tai kansanpuisto
- liikunta- ja urheilupuisto tai -keskus,
- viherverkosto
- virikstys-, liikunta- ja retkeilyalue
- lähiliikuntapaikka, asuinalueen leikkikenttä tai -puisto
- seuratoimintaa varten perustettu rakennus tai voimistelu- ja urheilutalo
- muu rakennettu liikuntapaikka
- oppilaitos (perus- tai ammattioppilaitos, korkeakoulu)
- liikunnan koulutuskeskus (urheiluopisto)
- kasarmi- tai varuskunta-alue tai rajavartiosto

LIPAS-liikuntapaikkajärjestelmä

Valtakunnallinen liikunnan paikkatietojärjestelmä LIPAS (www.liikuntapaikat.fi) pyrkii kokoamaan tiedot liikuntapaikoista. Tietojen viennistä vastaavat kunnat. Järjestelmää hallinnoi Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellinen tiedekunta ja rahoittaa opetus- ja kulttuuriministeriö. Järjestelmässä on tietoa Suomen liikuntapaikoista, virikstysalueista, ulkoilureiteistä ja liikuntatoimen taloudesta.

2

Liikuntaympäristöjen kehittyminen

Liikunta on vuosien myötä siirtynyt yhä enemmän sisälle. 1930-luvulla Tammensuon Suonpojat (Viipuri) lähtivät hiihtämään työväentalon pihalta. 2010-luvulla Kupittaaan urheiluhalli tarjoaa puitteet lapsiliikunnalle.

Kuvat: Suomen Urheilumuseo ja Mika Okko.

Urheilu on aina merkinnyt suomalaisille paljon, takavuosisikymmeninä jopa uskomattoman paljon. Urheilu-uskoa pidetään yhä yllä palaamalla toistuvasti vanhoihin urheilusaavutuksiin. Tätä taustaa vasten luulisi olevan itsestään selvää, että urheilun vähänkin merkittävämmät suorituspaikat ja -alueet olisivat erityis-suojelussa. Näin ei tietenkään ole eikä tarvitsekaan olla. Urheilu- ja liikuntaympäristöjä on erilaisia, joihinkin liittyy enemmän arvokasta kulttuuriperintöä kuin toisiin.

Liikuntaympäristöjä ei ole huomattu urheilusankareiden urotöiden tavoin kiinnittää osaksi kulttuuriperintöämme sen enempiä kulttuuriympäristöohjelmissa kuin urheiluhistorioissa. Tämä on yllättävää, sillä varsinakin kulttuuriperinnön näkökulman tulisi olla mahdollisimman laaja:

Kulttuuriperintö tarjoaa ihmiselle mahdollisuuden paikallistaa itsensä ajallisesti, tilallisesti ja sosiaalisesti. Kulttuuriperintö kertoo ihmisten elämästä eri aikoina ja antaa meille mahdollisuuden oppia tuntemaan sekä omaa että muiden yhteisöjen kulttuureja. Kulttuurimme ja sen konkreettiset ilmaukset ovat jatkuvassa muutoksessa. Kulttuuriperintö päivittää historiaa nykypäivään, sillä huomisen kulttuuriperintö on meidän nykyisyyttämme. (Museoliitto.fi)

Urheiluväen katse karkaa helposti menneestä tulevaan. Nopeammin – korkeammalle – voimakkaammin – ajattelu edellyttää suorituspaikkojen jatkuvaa parantamista ja uusien rakentamista. Urheilun kehitys on kiihtyvätahdistista. Ymmärryksemme urheilun – ja koko liikunnan – kulttuuriperinnöstä uhkaa ohentua. Tietoisuus siitä, miten liikuntaympäristöt ovat kehittyneet sekä mitä ne ovat meille kulttuurisesti merkinneet ja merkitsevät, avaa uusia näköaloja sankaritarinoiden rinnalle.

Kylänraiteilta kyläkentille

Matka varhaisista liikuntapaikoista ja -alueista Hyvinvointi-Suomen ympäristöihin ja edelleen 2010-luvun olosuhteisiin on monipolvinen ja pitkä. Suomalaiset liikkuvat tosissaan jo ennen kuin moderni urheilu-

liike syntyi 1800-luvun jälkipuolella. Liikunta (liikkuminen) oli elinkeinopohjaista. Liikuttiin, koska oli pakko hankkia ruokaa ja käydä kylillä – sunnuntaina kirkossakin. Soudettiin, kalastettiin, metsästettiin ja heitettiin, koska ne kuuluivat arjen elämään. Myöhemmin joistakin ”lajeista” tuli oikeita urheilulajeja, toisista ei; ampuminen on olympialaji, kalastus ei.

Elinkeinopohjaisen liikkumisen rinnalla ehdittiin aika ajoin harrastaa liikunnallisia pelejä ja leikkiä sekä tanssia. Myös erilaiset voimannoitukset ja (sirkus)tempuilut olivat tavallisia erityisesti miesten keskuudessa. Rakennettuja liikuntaympäristöjä tarvittiin vielä hyvin vähän. Maantiet ja piha-alueet riittivät pitkälle. Talvella laskettiin luonnonmäissä. Luonto on kautta aikain ollut perisuomalainen liikkumisympäristö.

Nykyaikaisen liikuntakulttuurin muodot alkoivat hahmottua 1800-luvun puolivälissä. Uudet eurooppalaiset kasvatusaatteet toivat koulu- ja seuravoimistelun Suomeen. Vuosisadan lopulla anglosaksinen herrasmiesurheilu haastoi – ja pian myös voitti – voimistelun. Urheiluun liittyi oleellisesti kilpailu, ja se toi tullessaan yhteiset säännöt ja mitattavat suoritukset. Urheilulle alettiin kaivata sille soveltuvia paikkoja ja alueita. Aluksi liikunnan käyttöön otettiin tiloja, jotka eivät olleet liikuntaan varten rakennettuja, mutta olivat siihen sopivia.

Myös herrasväki liikkui. Promenadit ja vesiterapia tarjosivat heille säädynmukaista liikuntaa terveyden nimissä. Nämä harrastukset vaativat jo rakennettuja ympäristöjä. Kylpylaitokset ja uimahuoneet ovat terveysliikunnan varhaista kulttuuriperintöä. Parempi väki kokoontui yhteen myös purjehdus- ja metsästysseuroissa.

Urheilun seuratoiminta levisi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä nopeasti koko maahan, mikä toi urheilulle – erityisesti yleisurheilulle – runsaasti uusia harrastajia. Sekä harrastajien että lajien määrän kasvaminen herättivät kiinnostuksen rakentaa ja muokata liikuntaan soveltuvia paikkoja ja ympäristöjä. Talkootyö nousi arvoonsa. Urheilun paikkoja – kenttiä ja saleja – alkoi ilmaantua kyliin ja kaupunkeihin.

Urheilun aate läpäisi nopeasti koko kansan ja urheilusta tuli useiden kansalaisliikkeiden toiminnallinen kulmakivi. Erilaiset aatteelliset järjestöt (nuoriso- ja työväenseurat, vapaapalokunnat jne.) ovat olennainen osa

Elinkeinopohjainen liikkuminen loi pohjaa liikunnan harrastukselle. *Kuva: Museovirasto*

Liikunnan olosuhteiden rakentaminen edellytti 1900-luvun alkupuolella kekseliäisyyttä ja talkoohenkeä. Kuvassa painijoita Ylistaron kirkolla. *Kuva: Museovirasto*

Ilmajoen urheilukentän rakentaminen alkoi vuonna 1921 heti Ilmajoen Kisailijoiden perustamisen jälkeen. Seuran historiikin mukaan Ilmajoen kaikki kolme traktoria saatiin talkoisiin mukaan. Kentän avajaiset pidettiin vuonna 1923. *Kuva: Suomen Urheilumuseo*

liikunnan historiaa. Erityisesti suojeluskuntatyö tuki urheilutoimintaa 1920- ja 1930-luvuilla. Tahko Pihkalan sanoin: ”Urheilu on maanpuolustuksen kaksoisveli”. Talkootyöllä rakennetut seurantalot, työväentalot, suojeluskuntatalot, vapaapalokuntatalot jne. ovat liki kaikkien kuntien liikuntapaikkahistorian peruselementtejä. Suomessa on yhä noin 2500 seurantaloa. Vanhimmat talot on rakennettu 1880-luvulla, nuorimmat 1900-luvun puolivälissä. Vielä 1930-luvulla liikuntapaikat olivat lähes kauttaaltaan järjestöjen ja yksityisten omistamia.

Suomi oli 1940-luvulle asti hitaasti teollistuva ja kaupungistuva maatalousmaa, jota hallitsi talonpoikainen elämänihanne. Perinnelajit olivat arvossaan. Tämä ethos heijastui myös liikuntapaikkarakentamiseen: Suomesta tuli yleisurheilukenttien maa, vaikka välillä myös painittiin ja talvella hiihdettiin.

Heräävä kaupunkilaiskulttuuri tuotti uusia lajeja ja harrastajia. Ensimmäinen golfkenttä rakennettiin Helsinkiin 1930-luvun alussa. Samaan aikaan aloitettiin Eläintarhan ajot. Moottoriurheilun vastapainoksi kaupunkilaiset alkoivat ”paeta luontoon”. Venematkat saaristoon tai sieniretket lähimetsiin olivat virkistystä, joka haastoi vakavahenkisemmän urheilun. Liikunnan ympäristöt laajenivat entisestään. Palloilulajien yleistymistä hillitsi sopivien suorituspaikkojen puute.

Urheilumenestys velvoittaa rakentamaan

Urheilun kansallinen merkitys (”Suomi voittoon”) kasvoi nopeasti 1920-luvulla. Tätä vauhditti suomalaisten kansainvälinen urheilumenestys. Suomi nousi urheilun suurvallaksi, mikä kasvatti urheiluhurmossa. Laaja urheiluinnotus takasi talkooväen riittämisen liikuntakenttien rakennustyömailla.

Urheilumenestyksen kääntopuolella olivat järjestö- ja kieliriidat. Urheilun poliittinen kahtiajakautuminen (SVUL–TUL) 1910-luvun lopulla sähköisti kaiken urheilutoiminnan vuosikymmeniksi eteenpäin. Urheilun luokkarajat murtuivat vasta 1980-luvulla. Urheiluhistoriaa 85 vuotta värittänyt poliittinen vastakkain-

Rientola – Sotkamon liikuntaperinnön ydinrakennus

Sotkamon keskustassa, rannan tuntumassa sijaitsevaan puiseen, vuosina 1903–1905 rakennettuun Rientolan nuorisoseurantaloon liittyvät monet paikakunnan liikunta- ja urheiluhistorian merkkipaikat. 1800-luvun puolella aloittanut nuorisoseura perusti vuonna 1909 urheiluseuran, Sotkamon Jymyn, joka yhä menestyy pesäpallossa. Suojeluskunta perustettiin Sotkamoon vuonna 1916 ja Rientola tuli sen käyttöön vuonna 1925. Suojeluskunta organisoii 1920-luvulla ensimmäiset Vuokatin hiihdot, joita järjestettiin 1960-luvulle asti. Rientolan piha oli hiihtojen lähtö- ja maalialue. Suojeluskunnan mukana Sotkamoon tuotua pesäpalloa pelattiin Rientolan pihalla eli mullikkokentällä. Rientolan liikuntapaikkoja olivat voimistelusalii, painitila, kenttä ja nurmi. Rientola on monin eri tavoin Sotkamon liikuntakulttuurin historiassa ydinrakennus. Nytemmin se on saanut purkuluvan.

(Lauri Kiviniemi: Kainuun liikunnan ja urheilun historia 1. Kajaani 1997.)

asettelu päättyi viimein 1990-luvun alussa. Aatetaustaltaan liikunnan kulttuuriperintö on poikkeuksellisen rikas. Tämä näkyi myös urheilupaikoilla: syntyi porvarien ja työläisten urheiluympäristöjä.

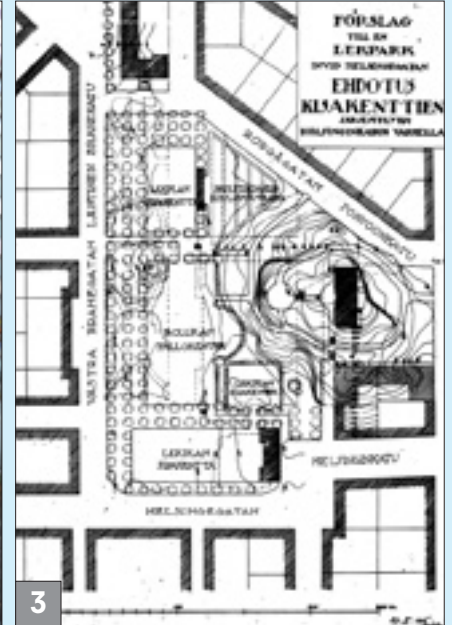
Riidoista huolimatta urheilu oli pitkään järjestövoimista. Julkisen vallan kiinnostus voimisteluun ja etenkin urheiluun heräsi vasta 1920-luvun alussa. Silloinkin ”urheilulaivaa” ohjasivat – valtion urheilulautakunnan kautta – kouluhallituksen ja urheilujärjestöjen johtohenkilöt. Kasvatus- ja kilpatavoitteet antoivat suunnan. Valtio alkoi tukea liikuntapaikkarakentamista 1930-luvun alussa. Aluksi avustuksia saivat lähinnä urheilukenttien rakentajat. Paljon jäi edelleen paikallisten vapaaehtoistojen innostuksen varaan. Avustusten rinnalla valtio antoi rakennusneuvoja, jotka koettiin usein avustussummaa tärkeämmiksi.

Moderni asemakaavoitus ja liikuntarakentaminen

Esimerkkinä Kallion kentän alueen rakentuminen (Helsinki)

Helsingin kasvavan teollisuustyöväestön huutavan asuntopulan helpottamiseksi Kallion ja Alppiharjun alueille laadittiin 1880-luvulla väliaikaisia tonttijakoja. Nopeasti rakennettu ja ahtaasti asuttu vuokratasarmien alue kurjistui. Terveydelli-

sen katastrofin välttämiseksi kaupunki joutui pian rakentamaan viemäri- ja vesijohtoverkon. Ryhdyttiin myös alueen asemakaavoitukseen, mm. jotta alueen lapsille saatiin varattua puistoa leikki- ja pelialueiksi.

- 1** Vuonna 1902 vahvistetussa Pitkäsillan pohjoispuolisten alueiden asemakaavassa huomionarvoisia ovat asukkaiden hyvinvointiin tähtäävät näyttävät järjestelyt keskeisellä paikalla: alueen luonteeseen nähden huomattava Brahenesplanadin puisto ja sen päässä Helsingintori julkisten rakennusten ryhmineen. Kuva on ote 1902 hyväksytyn asemakaavan kartasta. Kuva: Helsingin kaupunginarkisto.
- 2** Istutettuihin katuihin lukeutuu nykyinen Aleksis Kivenkatu, jonka keskelle puuistutuksiin on rajattu asemakaavasuunnitelman ajatuksen mukaisesti ratsastus- ja pyörätie. Kuva: Museovirasto / Pekka Lehtinen.
- 3** Brahenesplanadia reunustavien katujen tasoitustöiden valmistuttua puiston toteuttaminen ajankohtaistui ja suunnitelmat tarkentuivat. Asemakaava-arkkitehdin toimistossa oli vuosina 1914–16 laadittu vaihtoehtoisia suunnitelmia eri-ikäisten lasten ja nuorten leikki-, voimistelu- ja urheilukenttien sijoitteluksi alueelle. Asemakaavan hahmottelema esplanadipuiston ja julkisten rakennusten aukion näyttävä kokonaisuus oli toteutusvaiheessa vaihtumassa urheilukentäksi vaatimattomine apurakennuksineen. Kuva: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

4 Esplanadipuiston sijaan runsasväkisen työväen asuin kaupunginosan keskelle tehtiin urheilukenttä ja leikkipuisto. Vuonna 1920 rakennettiin hätäaputöinä urheilukenttä, jolle yleisurheilurata juoksuratoineen valmistui vuonna 1926 ja pukuhuonerakennus vuonna 1931. Urheilukentästä tuli pysyvä järjestely myöhemmillä asemakaavamuutoksilla. Myöhemmin kenttä muutettiin pallokentäksi ja juoksuradat poistettiin. Kuvassa Kallion kentän avajaiset vuonna 1927. Kuvaaja ja kuvalähde tuntematon.

5 Urheilukentän pohjoispuolelle osoitettiin leikkipuisto, ja kentän itäpuoleiselle kallioiselle mäelle tontti suu-
relle kansakoululle. Runslapsisen alueen kipeästi kaipaama Aleksis Kiven kansakoulu suunniteltiin ja rakennettiin nopeasti. Se otettiin käyttöön syksyllä 1934 ja käsitti 30 luokkahuonetta viidessä kerroksessa. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo.

6 7 Pallokenttä ja palloilu (jalka- ja jääpallo) ovat olleet työväen kaupunginosan identiteetille tärkeitä. Nykyinen suurtekojäärata ja hiekkatekonurmi valmistuivat 1980-luvun loppupuolella. Brahen kentän pääkatso-
mon katoksen suunnitteli 2000-luvun alussa arkkitehti Roy Mänttari. Kuvat: Museovirasto / Petra Hollmerus ja Antero Aaltonen.

Urheilukenttien Suomi

Urheilukenttien, ratojen ja muiden suorituspaikkojen järjestelmä, mitoitus ja rakenteet ovat kautta Suomen samankaltaisia, suorituspaikat useimmiten kansainvälisten säästösten mukaisia. Silti kukin urheilukenttä on omaleimainen. Yhtä hyvin koululaisten ja huippu-urheilijoiden arki- ja kilpikäytössä kuin erilaisten isojen kansalaistapahtumien puit-

teina niillä on erityinen paikallinen ja alueellinen arvo. Lukuisat urheilukentät eri puolilla Suomea on toteutettu insinööri Heikki Valjakan rakenneoppien mukaan, katetut pääkatso-

mot juoksuratojen loppusuoran äärelle yleistyvät vuoden 1945 jälkeen.

1 Juoksija kiertämässä kenttää Suomen kesässä yleisön hurratessa ja siniristilippujen hulmutessa. Näkymään tiivistyy paljon suomalaisesta yleisurheiluperinteestä. Kuva: Suomen Urheilumuseo.

2 Kajaanin keskuskentän paikka osoitettiin jo vuonna 1919 kaavassa. Kainuun ensimmäisen katetun pääkatsomon suunnitteli tunnustettu kajaanilaisarkkitehti Eino Pitkänen. Kuva: Museovirasto / Hilikka Högström.

3 Vimpelinvaaan urheilukeskuksen kenttä Kajaanissa on lähellä oppilaitoksia ja varuskuntaa. Betonikatsomon suunnitteli Kajaanin kaupungin rakennusmestari Tapio Räisänen, vuoden 1978 mäkihypyn maailmanmestari. Kuva: Museovirasto / Hilikka Högström.

4 Hauhon keskustan urheilukenttä sijaitsee maisemallisesti edullisessa maastonotkelmassa. Puurakenteinen pääkatsomo palvelee isompien stadioneiden toiminnallisten mallien mukaan. Kuva: Museovirasto / Pekka Lehtinen.

5 Seinäjoen keskuskenttä on laajassa liikuntapuistossa, jonka suunnitteli pääkatsomon tavoin Olympiastadionin arkkitehti Yrjö Lindegren. Kuva: Museovirasto / Hilikka Högström.

6 Kuortaneen urheilukenttä rakennettiin Kuortaneen Kunnan ja Kuortaneen suojeluskunnan yhteiselle tontille vuonna 1932. Kentän viereen pystytettiin tanssilava Kukun maja vuonna 1952. Kuortaneen vuotuisilla yleisurheilukisoilla on ollut Eliittikisa-arvo vuodesta 1991. Kuva: Museovirasto / Hilikka Högström.

Koulut, opistot, kasarnit, vankilat ja kirkot liikuntaympäristöiksi

Koululiikunnan tavoitteet vauhdittivat liikuntasalien rakentamista koulujen yhteyteen. Jo 1800-luvun kouluarkkitehtuuriin sisältyivät juhla- ja voimistelusalit. Valtio uusi 1880-luvun lopulla oppikoulujen tilaohjelmia. Erillisestä juhla- ja rukoussalista luovuttiin, mutta voimistelusalit jäi. 1930-luvun lopulla kouluja oli koko maassa jo noin 6 000. Sotien jälkeen koulurakentaminen vilkastui entisestään. Koulujen arkkitehtuuri on korkeatasoista ja niiden suunnittelua on aina normitettu, ohjattu ja valvottu – toisin kuin talkootyöllä nousseita urheilukenttiä ja -saleja. Koulut ja oppilaitokset ovat helposti tunnistettavia rakennuksia riippumatta siitä missä ne sijaitsevat ja miltä aikakaudelta ne ovat peräisin.

Koulut on yleensä rakennettu ihmisten luo avaran pihan ja usein myös liikuntakentän laidalle, jolloin sekä koulun että kenttien saavutettavuus on ollut hyvä. Urheiluseuroille koulutilojen iltakäyttö tuli mahdolliseksi vasta 1960-luvulla. Oppivelvollisuus on taannut sen, että kouluympäristö on ollut käytännössä koko väestön liikuntaympäristöä. Koululiikunnan muodot, paikat ja muistot ovat keskeistä liikunnallista kulttuuriperintöämme.

Suomesta tuli urheiluopistojen maa osin järjestöriidoista johtuen: kaikki halusivat oman opiston. Michisen kilpailamisen taustalla naiset ylläpitivät voimistelurinnettä. He myös perustivat vuonna 1909 ensimmäisen opiston Tampereen Varalaan. 1920-luvun lopussa opistoja oli jo viisi ja Helsingin olympiakisojen aikaan (1952) jo kymmenen. 1970-luvulla opistojen verkosto täytti käytännössä koko maan. Opistoja rakensivat erilaiset tahot, yleensä urheiluliitot tai säätiöt. Opistot oli-

Koulut ovat kautta aikain olleet kokoontumispaikkoja mm. liikunnan merkeissä. Vihdin Pirtti oli kylän koulu ennen leirikeskukseksi muuttamista. Nykyään pirtti on Vihdin kunnan omistama ja liikuntatoimen hallinnassa oleva kiinteistö, joka sijaitsee rauhallisessa erämaaympäristössä Moksjärven rannalla. Pirtti on edelleen myös kyläläisten kokoontumispaikka. Kuva: Museovirasto.

vat pitkään pelkästään valmennus- ja kurssikeskuksia luonnonkauniilla paikalla ja tavallisesti etäällä taajamista. Vuosikymmenien aikana opistojen palvelutaso nousi ja niiden yhteyteen rakennettiin monenlaista taloudellista toimintaa: kuntoutusta, lomahotellitoimintaa jne. Alkujaan urheilijoille suunnitelluista opistoista tuli koko kansan liikuntaympäristöjä viimeistään 1980-luvulla.

Liikunta on aina ollut osa sotilaskasvatusta – haluttiinpa Suomen itsenäistyttyä liikuntahallintokin sijoittaa sotaministeriöön – mutta varsinaiset liikuntatilat varuskuntiin on rakennettu vasta 1950-luvulta alkaen. Varuskuntien liikuntaympäristöt on joillakin paikkakunnilla alkujaankin rakennettu sekä sotilaiden että kunta-alaisten käyttöön. Suuri osa entisistä varuskunta-alueista ja niiden liikuntaympäristöistä on siirtynyt siviilikäyttöön. Helsingissä Santahaminan Kadettikoulun vuonna 1939 valmistunut uimahalli oli ensimmäinen varuskunta-alueille rakennettu uimahalli ja toinen uimahalli koko maassa vuonna 1928 valmistuneen Helsingin Yrjönkadun uimahallin jälkeen.

Vankeinhoitoon liikunta on sisältynyt vasta toisen maailmansodan jälkeen. Kaikkiin uusiin vankiloihin rakennetaan liikuntatilat, palloiluhallit ja voimailu- ja kuntosalit. Myös evankelisluterilaiset seurakunnat rakennuttivat 1950-luvulta alkaen jumalanpalvelustiloja, joiden yhteyteen toteutettiin monipuolisia seurakuntatyön keskuksia liikuntatiloineen. Myös seurakuntien leirikeskuksiin, kesäkoteihin ja -siirtoloihin rakennettiin liikuntapaikkoja. Liikuntatoiminta väheni seurakunnissa kunnallisten liikuntatilojen rakentamisen myötä.

”Vapaa-alueet” osaksi yhdyskuntien suunnittelua

Urheilu- ja liikuntarakentaminen ei ole ollut ulkomaailmasta riippumatonta, omacheitoista toimintaa, vaan osa modernisoituvan yhteiskunnan rakentamisen suunnitelmaa – ja 1900-luvun loppua kohden yhä ohjelmallisemmin. Liikunnan ja virkistuksen arvoa korostettiin jo alan klassikoksi muotoutuneessa Otto-Iivari Meurmanin *Asemakaavaopissa* (1947). Meurman korosti sosiaa-

lisen vastuun tavoitetta; yhteiskunnallinen hyvinvointi ja terveys tulee pitää mukana kaupunkisuunnittelussa. Hänen mukaansa ”asemakaavoituksen tulee asettaa päämääräkseen myös inhimillisyyden, ts. koettaa muodostaa asumis-, työskentely- ja virkistytymisolosuhteet kaikille ihmisille”. Asemakaavaopissa yksi luku on omistettu ”vapaa-alueiden” suunnittelulle. Siinä ohjeistetaan kaavoittajia mm. siitä, millaisia liikuntapaikkoja ja puisto-alueita erityyppisille alueille tulee saada.

Kuta taajemmin kaupunki on asuttu, sitä enemmän kaivataan sen piirissä ja ympäristössä puistoalueita, jotka eivät ainoastaan takaa raikkaan ilman säilymistä, vaan myös tarjoavat asukkaille miellyttäviä ulkoilumahdollisuuksia.

Puisto ei ole kasveja, vaan ihmistä varten. Sen tulee ensi sijassa tarjota virkistystä ja terveyttä yhdyskunnan asukkailla. Sen vuoksi ei myöskään riitä, että asemakaavan piiriin jäävät, rakentamattomaksi määrittävät joutomaat merkitään puistoiksi, vaan puistoiksi tulee niiden lisäksi osoittaa sellaiseen tarkoitukseen soveliaasta maata. (...) Puisto ei siten ole mikään sivuseikka asemakaavoituksessa, vaan se on käsiteltävä asemakaavan yhtä täysvaltaiseksi tekijäksi kuin rakennuskortteli- tai katualueet ym. vanhastaan asemakaavaan sisällytetyt elimet.

Kuutisenkymmentä asema- ja rakennuskaavaa laatinut Meurman toimi Suomen ensimmäisenä asemakaavaopin professorina ja vaikutti opetustoimensa kautta vahvasti sotienjälkeisen asemakaava-arkkitehtipolven työhön.

Pula-ajasta hyvinvointiin: ulkoa sisälle

Kuntien elinkeinorakenteella on aina ollut vaikutusta liikuntarakentamiseen. Esimerkiksi teollisuuspaikkakuntien liikuntapaikoista monet olivat alkujaan (1920-luvulla) patruunoiden rakentamia tai tehtaan urheiluseurojen aikaansaamia. Useat ammattialat tulivat mukaan järjestäytyneeseen puulaakiorheiluun (yritysten ja tehtaiden väliset harrastajakisat) 1940-luvulla.

Monilla yrityksillä oli omat urheilutilat tehtaan yhteydessä tai jopa erilliset urheilutalot ja retkeilymajat. Liikunnalla saattoi olla myös itseään suuremmat ulottuvuudet: esimerkiksi ”Tehtaan hiihdot” soveltuivat paitsi työntekijöiden sopeuttamiseen tehtaan maailmaan myös luokkataistelun areenaksi, jossa työläinenkin pystyi voittamaan. Liikunnan kulttuuriperintöä sekin.

Sotien jälkeen Suomi keskittyi jälleenrakentamiseen ja sotakorvauksien maksamiseen sekä evakkojen asuttamiseen ja uudistilojen perustamiseen. Näkyvintä liikuntarakentamista edusti olympiarakentaminen. Kisojen (1952) edellyttämä rakentaminen näkyy edelleen

Työpaikkaurheilu kasvoi urheilu- ja työmarkkinajärjestöjen kiistoista huolimatta 1940-luvun lopulla merkittäväksi harrasteeksi. Tehdaslaitoksille perustettiin urheilutoimikuntia ja omia urheiluseuroja sekä palkattiin liikuntaneuvojia. Kuvasa lentopalloilua Porissa Rosenlewin harjoituskentällä vuonna 1958. Taustalla Aittaluodon tehtaat. Kuva: Suomen Urheilumuseo.

Urheilua tehdään tuella

Pelloseuran lastulevytehdas (Pellos Oy, nyk. UPM Pellosen vaneritehtaas) perustettiin vuonna 1963 Pellosniemeen Ristiinaan. Pelloseuran urheilutalo Kisa-kaari valmistui vuonna 1971. Rakennukseen tuli urheiluhalli, kuntosali, pukeutumis- ja peseytymis-tilat, kokoustilat sekä kahvio ja talonmiehen asunto. Urheilutalon rakennutti säätiö, mutta Pellos Oy vaikutti vahvasti talon rakentamiseen, mikä näkyy myös rakennuksen sijoituspaikassa ja arkkitehtuurissa. Urheilutalo siirtyi Uimahalli- ja urheilusäätiöltä Ristiinan kunnan omistukseen vuonna 1978.

Urheilutalo ja sen kanssa samassa pihapiirissä sijaitseva koulu ovat vaaleita ja suoraviivaisia arkkitehtuuriltaan. Tiilipinnat ovat puhtaaksimuurattuja. Pelloseuran alueelle leimallisesta mustavalkoisesta värimaailmasta poiketen on rakennusten puupinnoissa käytetty värejä, urheilutalossa kirkasta sinistä ja punaista, koulussa vaalean vihreää.

Pelloseuran tehdasyhdyskunnan aluerakentaminen tapahtui lyhyessä ajassa 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin urheilutalon lisäksi valmistuivat asuntoalueet, lastulevy- ja vaneritehdas, korjauspaja, höyryvoimalaitos, edustussauna, ostoskeskus ja koulu.

(Mustavalkoinen Pellos. Elämää ja ihmisiä Aarne J. Aarnion aikana 1962–1983. Toim. Kaarin Kurri. 2003.)

Helsingin kaupunkikuvassa. Kisarakentamisen ohessa valtio pyrki tukemaan erityisesti ”sisäurheilun harjoituspaikkojen” rakentamista. Liikunnan laajeneminen ulkokentiltä sisälle vauhdittui.

Uusi termi ”liikunta” otettiin käyttöön 1960-luvulla. Liikunnasta kyllä puhuttiin jo 1920-luvulla, mutta vasta 1960-luvulla se vakiintui yläkäsitteeksi. Liikunta-sanaan yhdistettiin voimistelun ja urheilun tavoitteet korostamatta liiaksi kilpailua. Liikuntaa alettiin muokata hyvinvoinnin tekijäksi. Samalla alettiin kiinnittää entistä enemmän huomiota ”liikunnan kannalta tarkoituksenmukaisiin” olosuhteisiin.

Suomi kehittyi sotien jälkeisestä pula-ajasta nopeasti hyvinvointivaltioksi. Valtio ja kunnat lisäsivät hyvinvointivastuutaan. Tämä näkyi myös liikuntaelämässä: urheiluluopistoja kehitettiin, järjestöjen avustuksia lisättiin ja rakentaminen pääsi aivan uudelleen vauhtiin. Valtiosa Suomen liikuntapaikoista on rakennettu 1970- ja 1980-luvuilla. Liikunnan laaja-alaista tukemista perusteltiin laajentuneilla yhteiskunnallisilla tehtävillä (kasvatus, terveys, työkyky, urheilumenestys jne.). Opetusministeriö siirtyi hapuilevasta liikuntarakentamisen ohjailusta tavoitteelliseen ohjaukseen: koordinaatiota lisättiin, rakennussuunnitelmiin vaadittiin ennakkotarkastukset jne. Liikuntaympäristöt olivat vahvasti julkisen vallan ohjauksessa. Samalla talkotoiminta kentillä ja pururadoilla alkoi hiipua.

Liikuntarakentamisen painopistettä ryhdyttiin 1960-luvulla siirtämään perusliikuntapaikkojen rakentamiseen. Samalla julkisuudessa alettiin kyseenalaistaa kilpaurheiluhegemoniaa. Suomessa on 1960-luvulta lähtien pyritty edistämään rinta rinnan kilpa- ja huippu-urheilua sekä koko väestön kunto- ja terveysliikuntaa. Kumpakaan linjaa on ollut mahdollista tukea osin samoin keinoin, mutta rakentamisen alueella tavoitteet ovat voineet poiketa toisistaan selvästikin.

Vapaa-aika lisääntyi 1960-luvulla. Työviikko lyhennettiin viisipäiväiseksi ja 40-tuntiseksi. Autot, kesämökkit ja lomamatkat yleistyivät. Talouskasvu muokkasi ostotottumuksia. Liikunta sai jo vähän maksaakin. Sinen verryttelyasu vaihdettiin tuulipukuun, perustettiin hölkkäklubeja ja talviharrastukseksi otettiin laskettelu. Ensimmäiset askeleet kohti markkinavetoista liikuntakulttuuria oli otettu. Myös liikuntaympäristöt alkoivat muotoutua bisnespohjalta. Yritykset ja suuret työnantajat alkoivat rakentaa asiakkaidensa ja työntekijöidensä käyttöön laskettelurinteitä, kuntosaleja, tenniskenttiä, uima-altaita jne.

Hyvinvointivaltio valisti elintavoista ja patisti liikkuja uusille liikuntapaikoille – etenkin uimahalleihin, joita rakennettiin erityisesti 1970-luvulla. Uimahallit havaittiin pian liikuntapaikoista tasa-arvoisimmaksi; ne kelpasivat sekä aktiiviurheilijoille että satunnaisille harrastajille. Samaan aikaan alettiin korostaa myös erityisryhmiin kuuluvien tasa-arvoisia mahdollisuuksia liikkuu.

Liikuntarakennukset uranuurtajina

Esimerkkinä Kupittaaan urheiluhalli (Turku)

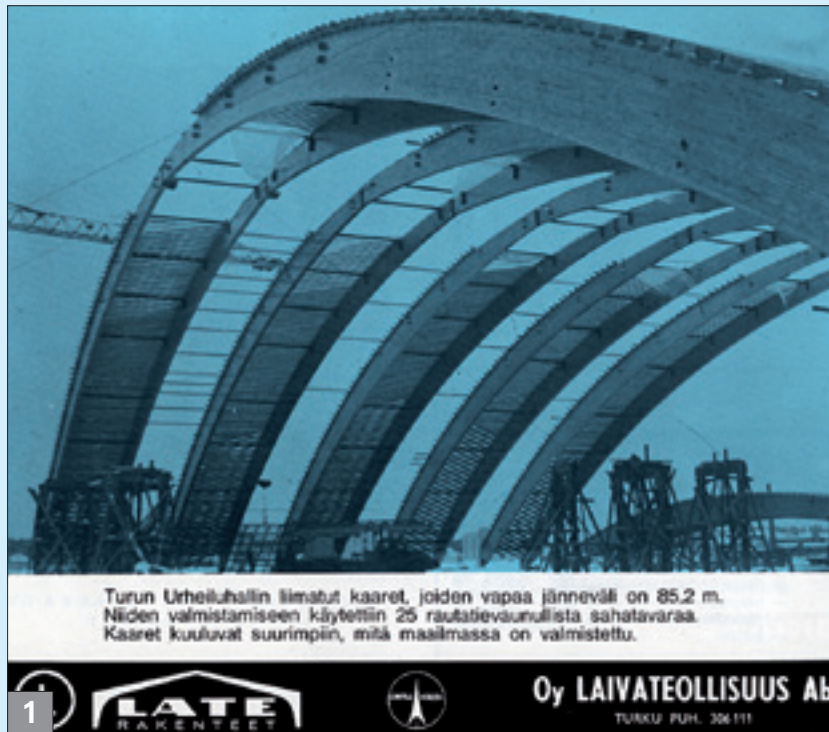
Liikuntarakennuksista useat ovat mittakaavaltaan ja toiminnallisilta ratkaisuiltaan oman aikansa uranuurtajia, tekniikaltaan ja arkkitehtuuriltaan edellä käyviä. Kupittaaan urheiluhalli on tästä hyvä esimerkki.

Kupittaaan urheiluhallin yleisen arkkitehtuurikilpailun voittivat 1960 arkkitehdit Marjatta ja Martti Jaatinen ehdotuksellaan *Sateenkaari*. Halli valmistui 1971 ja se esiteltiin Suomi rakentaa 5 -näyttelyssä vuonna 1975, jossa arkkitehtuurin rinnalla insinööritaito, rakenne-, LVIS-tekniikka ja muut tekniset saavutukset esiteltiin yksityiskohtaisesti.

Hallin muunneltavuutta korostettiin: palloilualueen suojaverkko oli ripustettu kehien varaan, joita voi nostaa ja laskea sähkömoottoreiden avulla, näin palloilun ja yleisurheilun samanaikainen harjoittaminen oli mahdollista. Hallin kenttätaso oli polyuretaanipohjaista päällystettyä, jonka katsottiin sopivan useimmille urheilulajeille. Hallin lattian kiinteiden rakenteiden puuttuminen mahdollisti monipuolisen käytön (esim. näyttelyihin ja messuihin). Juoksuradan kallistetut kaarteet suunniteltiin kuitenkin kiinteiksi, jotta ne pysyisivät kunnossa kovassa käytössä.

Kupittaaan urheiluhallin jälkeen Jaatisten arkkitehtitoimisto suunnitteli Lapin Urheiluopiston.

- 1 2 "Hallin puiset kaaret kuuluvat suurimpiin, mitä maailmassa on valmistettu", juhli Kupittaaan (Turun) urheiluhallin avajaisesse vuonna 1971. Hallin liimapuukaarien jänneväli on 85,2 m, keskinäinen etäisyys 4,5 m ja huippu lattiasta 17,6 m. Martti Jaatinen hankki laajan kaaren piirtämiseen teleskooppiharpin Saksasta. Kupittaaan jälkeen samalla harpilla on piirretty useita "liikuntaympäristökaaria". Kuvat: Mikko Jaatinen.

Liikuntalaki: julkinen hallinto vastaa liikuntaympäristöistä

Liikuntalaki vahvisti vallinneen työnjaon vuonna 1979: julkinen valta vastaa edellytyksistä – mm. liikuntapaikoista ja -ympäristöistä – ja liikuntajärjestöt itse toiminna. Järjestöjen vaikutus rakentamisen alueella ei kuitenkaan poistunut, sillä järjestöjen ja seurojen taustavaikutus säilyi valtion ja kuntien liikuntarakentamisen ohjauksessa.

Liikuntarakentamisen kohteet suurensivat taloudellisen kasvun vuosikymmenellä 1980-luvulla. Tavoitteiksi otettiin moneen käyttöön soveltuvat suurihallit. Monitoimihallien jälkeen rakentamishalukkuus suuntautui 1990-luvulla lajiliikuntapaikkoihin, erityisesti jäähallirakentamiseen.

Yritykset tulivat näkyvästi liikuntamarkkinoille 1980-luvulla. Samanaikaisesti kansainväliset virtaukset laajensivat suomalaisen liikunnan perinteistä lajikirjoa, joka kaksinkertaistui nopeasti. Samalla vaatimukset rakentaa eri liikuntalajeille ominaisia liikuntaolosuhteita lisääntyivät. Alati kovenevassa huippu-urheilussa olosuhdevaatimukset ovat ehkä eniten kasvaneet. Nykyisin urheiluväki korostaa lajiliikuntapaikkojen välttämättömyyttä: liikuntarakentamisessa on erikoistuttava lajikehityksen mukana.

Viime vuosikymmeninä liikuntapaikkarakentamista on leimannut pyrkimys minimoida vuodenaikojen vaihtelun vaikutusta urheilemiseen ja liikkumiseen. Esimerkiksi uinti- ja jäälajeja, yleisurheilua, jalkapalloa ja hiihtoa on nykyään mahdollista harrastaa ympäri vuoden halleissa. Kilpaurheilun tarpeista lähtenyt suuntaus palvelee nykyisin myös harrastajia. Toisaalta myös innostus vuodenaikoja myötäilevään luontoliikuntaan elää vahvana.

3

4

3 Hallin mittaviin lasipäätyihin heijastuu kuva rehevästä ympäristöstä, historiallisesta Kupittaan puistoalueesta. Kuva: Museovirasto / Hanna Tyvelä.

4 ”Lasten liikunnan ihmema” on toiminut Kupittaan urheiluhallissa sunnuntaisin 2000-luvun alkupuolelta lähtien. Ihmema on maksuton liikunnallinen peuhauspaikka perheille, joissa on 1–12-vuotiaita lapsia. Tapahtuman järjestää Turun kaupungin liikuntapalvelukeskus yhteistyössä Varsinais-Suomen yleisurheilun kanssa. Kuva: Mika Okk.o

Helsingin Käpylään rakennettiin kaksi kerrostaloaluetta Helsingin olympiakisojen miesurheilijoiden majoitustiloiksi. Vuonna 1940 valmistunut Olympiakylä oli olympiahistorian ensimmäisen kerrostaloalue, jonka ”rationalisoituihin pienasuntoihin” urheilijat oli määrä majoittaa. Kuvassa on vuonna 1952 valmistunutta Kisakylää, jonne majoittui viitisentuhatta urheilijaa. Molempien asuinalueiden valoisat luonnonmukaiset pihat houkuttelevat yhä liikkumaan. *Kuva: Helsingin kaupunginmuseo.*

Autoituvat kylät – tiivistyvät kaupungit

Elinkeinorakenteen muutokset vauhdittivat maassamuuttoa 1950- ja erityisesti 1960-luvulla. 1970-luvulle tultaessa jo suurin osa suomalaisista asui kaupungeissa. Muuttoliike synnytti lähiöitä ja tiivisti yhdyskuntarakennetta. Uutta suunniteltiin ennakoluulottomasti ja kokeilunhaluisesti. Kouluja, lastentarhoja, ostoskeskuksia sekä liikuntapaikkoja ja -ympäristöjä rakennettiin nopeaan tahtiin. Hyvivointi-Suomeen syntyi mittava rakennusperintö.

Liikuntaympäristöt elävät koko ajan. Niitä arvioidaan ja kehitetään myös huomenna. Ympäristöt muuttuvat edelleen myös maassamuuton seurauksena. Maan etelä- ja länsiosien kaupunkiseutujen väkimäärä kasvaa muiden alueiden kustannuksella. Suurin osa Suomen kunnista on pieniä ja niiden väkiluku on pienentynyt jo pitkään. Suunta on suurempiin kaupunkikeskuksiin, jonne myös rakennetut liikuntapaikat keskittyvät. Harvaan asutun Suomen liikuntaympäristöt ovat jäämässä vähälle käytölle ja hoidolle. Suomen liikuntapaikkaverkosto on maailman parhaita tiheydeltään ja lajikirjollaan. Asutuksen keskittyessä Suomi on vaarassa pudota tältä palkintopallilta.

Koulut ja liikuntatilat ovat perinteisesti olleet kylien ja pienten taajamien kokoontumispaikkoja – kulttuurin kannattajia – kauppojen ja kioskien rinnalla. Liikuntatilojen näkeminen osana paikkakunnan kulttuuriperintöä ja identiteettiä puoltaa niiden säilyttämistä ja korjaamista ja on yksi keino ylläpitää asutusta, paikallista toimintaa ja alueidentiteettiä.

Suomalainen kuntakenttä on myös hallinnollisesti muutoksessa: kuntia yhdistetään ja/tai kuntien yhteistyötä lisätään. Aiempaa suuremmissa kuntakokonaisuuksissa reuna-alueet jäävät helposti keskuksia vähemmälle huomiolle, kun väki keskittyy suurimman keskuksen palveluiden ympärille. Liikunnan kulttuuriperintö uhkaa köyhtyä yhtä lailla uusien suuryksiköiden kuin koko maan reunamailla.

Toimintojen keskittäminen luo paineita liikuntaympäristöjen muuttamiseen kasvukeskuksissa. Uudet

väestö- ja työpaikkakeskittymät tarvitsevat rakennustilaa. Liikuntaympäristöjen ymmärtäminen osaksi rakennettua kulttuuriympäristöä on tärkeää, kun paineet yhdyskuntarakenteen tiivistämiseksi entisestään kasvavat.

Kunnat kilpailevat tulevaisuudessa entistä enemmän keskenään ja miettivät mahdollisuuksiaan houkutella veronmaksajia – asukkaita ja yrityksiä. Tämä puolestaan tukee liikuntaympäristöjen säilyttämisen tavoitteita. Asukkaille ja yrityksille miellyttävä asuin- ja toimintaympäristö on merkittävä paikkakunnalle muuttoa puoltava tekijä. Kuntien markkinoinnissa ja imagon rakentamisessa korostuvat taloudellisten mahdollisuuksien rinnalla viihtyisä ja puhdas elinympäristö. Liikunnan merkitys näyttäytyy kunnille ennen kaikkea hyvinvointi- ja viihtyvyydestä. Kunnat, jotka huolehtivat liikunta- ja kulttuuriympäristöstään, ovat etulyöntiasemassa uusien kuntalaisten houkuttelemisessa.

Liikunnan monet paikat

Pääosa liikunnasta tapahtuu muualla kuin liikuntaa varten rakennetuilla liikuntapaikoilla. Mitä satunnaisemmasta liikkujasta on kyse, sitä todennäköisemmin hän liikkuu – silloin kuin liikkuu – liikuntapaikkojen ulkopuolella. Puistot, kansanpuistot, kaupunkimetsät, kansallispuistot, maantiet ja erityisesti kevyen liikenteen väylät ovat heille tavallisia liikuntaympäristöjä.

Puistoja on Suomen jokaisessa taajamassa. Puistosuunnitteluun tuli 1900-luvun alussa mukaan viheriän ympäristön merkitys terveellisenä ympäristönä. Aiemmin puistosuunnittelun lähtökohta oli ollut maisemallinen, esteettistä mielihyvää tuottava ympäristö. Viimeistään toisen maailmansodan jälkeen puistojen toteutus yhdenmukaistui ja muotokieli pelkistyi. Puistot ja viheralueet haluttiin avoimiksi kaikille. Liikuntakulttuurin suosion kasvaessa kaupunkipuistoihin liitettiin virkistys- ja urheilualueita.

Retkeily asemoidaan liikunnallisen ulkoilun ja luonnonharrastuksellisen ulkoilun välimaastoon. Kansallispuistot (37 kpl vuonna 2012) ovat valtakunnallisia, val-

tion ylläpitämiä suuria luonnonsuojelualueita, joiden tehtävänä on turvata luonnon monimuotoisuus sekä antaa ihmisille mahdollisuus nauttia ja rentoutua luonnossa. Kansallispuistoissa on merkittyjä reittejä ja luontopolkuja. Suosittuja retkikohteita ovat myös muut luonnonsuojelualueet (yli 70 kpl), valtion retkeilyalueet, Lapin erämaat ja virkistysmetsät. Liikuntaympäristöt ovat pinta-alaltaan usein laajoja alueita ja siten myös mittava ekologinen resurssi.

Käsitys siitä, mikä on liikuntaa ja mikä liikuntaympäristöä, on vaihdellut sen mukaan kuka puhuu ja missä yhteydessä. Viime aikoina liikunnan käsitettä on pyritty

Käsitys liikuntaympäristöstä on viime vuosikymmeninä laajentunut. Kaikki liikuntaan soveltuvat ympäristöt ovat liikuntaympäristöjä. Huomattava osa liikunnasta tapahtuu muilla kuin varsinaisilla liikuntapaikoilla. Kuvassa pyöräilijöitä Mathildedahlin ruukkikylämiljöössä Salossa Lounais-Suomessa. *Kuva: Teijo Pyykkönen.*

entisestään laajentamaan. Kun aiemmin kriteerinä pidettiin liikunnan tarkoitusta (liikunnan harrastamista sen itsensä takia), nyt painotetaan liikkumista ylipäätään – kaikki liikkuminen (fyysinen aktiivisuus) käy. Uudella innolla on alettu puhua arki- ja hyötyliikunnan puolesta. Taustalla on huomio, että pelkästään liikuntaharrastusta lisäämällä ei onnistuta korvaamaan vähentyntä työmatka- ja arkiliikkumista.

Nykyisin ajatellaan, että kaikki missä voi liikkua, on liikkumisympäristöä: yhtä hyvin koulujen salit, stadionit, puistot, skeittareiden suosimat katualueet kuin Lapin kairat. Voisi sanoa, että olemme palanneet alkuun, 1800-luvun alkupuolelle eli liikutaan missä voidaan. Nykyään meillä on vain monin verroin enemmän erilaisia liikkumisympäristöjä sekä niihin liittyviä kokemuksia, tarinoita, muistoja, perinnettä ja kehittämiskohteita – kulttuuriperintöä.

Liikuntaympäristöt ovat rakentuneet 1800-luvulta alkaen ja rakentamisen vauhti on moninkertaistunut sotien jälkeen. Muutos ei pysähdy, liikunnan ja liikkumisen kulttuurit muuttuvat jatkuvasti. Liikuntaympäristöjen taustalla ovat vaikuttaneet vahvasti kunkin ajankohdan arvot ja normit, taloudelliset, poliittiset ja järjestölliset voimat. Ne kaikki ovat luoneet kulttuuriperintöä, jonka arviointi ja kehittäminen onnistuvat vain yhteistyöllä eri näkökulmia sovittaen.

Liikuntaympäristöt ovat osa Hyvinvointi-Suomea

- Liikunta- ja urheiluinstituutio on onnistunut vakiinnuttamaan liikuntaympäristöjen rakentamiselle itseisarvoisen aseman yhteiskunnallisessa suunnittelussa, päätöksenteossa ja rahoitusjärjestelmissä.
- Liikuntaympäristöjen systemaattinen, kokomaan kattava rakentaminen ilmentää hyvinvointistrategiaa, joka on hakenut perustelunsa mm. kansallistunnon, kasvatuksen, terveyden ja yhteisöllisyyden tavoitteista.
- Liikuntaympäristöillä on haluttu mm. ehkäistä kaupungistumisen ongelmia tarjoamalla vapaa-ajan ympäristöjä mahdollisimman monen ulottuville.
- Liikuntaympäristöt ovat rakentuneet ja kehittyneet ennen kaikkea kuntien taloudellisten ja alueellisten olosuhteiden pohjalta yhteisiä sääntöjä ja suunnitteluperiaatteita noudattaen. Liikuntaympäristöt ovat olleet yhdyskuntasuunnittelun oleellisia osia.
- Parhaimmillaan liikuntaympäristöt ovat korkeatasoisia yksilön ja yhteisön hyvinvointia ylläpitäviä ja identiteettiä luovia ympäristöjä. Kilpa- ja huippu-urheilun ympäristöihin liittyy myös kansallista symbolimerkitystä.

3

Mikä tekee liikunta-
ympäristöstä
merkittävän?

Hakametsän jäähalli Tampereella oli valmistuessaan (1965) maan ensimmäinen. Hallin myötä tamperelaisen jääkiekon SM-sarjapelit siirtyivät sisälle Koulukadun tekojääradalta, joka puolestaan oli Suomen ensimmäinen (1956) tekojäärata.
Kuva: Suomen Urheilumuseo.

Liikunta- ja urheiluympäristöt ovat omaleimainen osa rakennetun Hyvinvointi-Suomen perintöä. Niiden suunnittelu lähtee toiminnasta. Urheilulajien tuntemus, urheilijoiden ja yleisön liikkuminen ja muut toiminnot säätelevät suunnittelua. Urheilualueet ja -rakennukset ovat yleensä suuren mittakaavan näytämöjä, jossa urheilijat kilpailevat yleisön edessä. Osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokeminen on tärkeä osa urheilua ja kulttuuriperintöä.

Maan ensimmäiset kansainväliset mitat täyttävät urheiluareenat rakennettiin Helsinkiin 1930-luvulla, jolloin valmistauduttiin järjestämään vuoden 1940 kesäolympiakisat. Suunnitteluun haettiin oppia ulkomailta ja olympianormeja tuntevilta urheilulajien asiantuntijoilta.

Julkisen vallan osallistumista urheilurakentamiseen perusteltiin jo tuolloin sillä, että suorituspaikkojen käyttö on monipuolista, ympärivuotista ja käyttäjinä ovat myös tavalliset liikkujat. Useat areenat suunniteltiin palvelemaan erilaisia yleisötapahtumia. Kun olympiarakennukset sijoitettiin vapaaseen luontoympäristöön lähelle toisiaan ja tiiviitä asuinalueita, toteutui 1900-luvun jälkipuoliskolla yleistynyt liikuntapuis-ton ihanne. Vuoden 1952 olympiakisoihin viimeistellyt urheilurakennukset ja -alueet ovat yhä aktiivisessa käytössä.

Ensimmäiset urheiluhallit olivat kilpailtuja suunnittelutehtäviä, joihin maan parhaat suunnittelijat laativat piirustuksia. Myös lajien ja kuntien välinen kilpailu ja kilpavarustelu ovat aina kuuluneet liikunta- ja urheilurakentamisen kulttuuriin. Varhaisimpien urheilurakennusten tekniset ja toiminnalliset ratkaisut sekä kaupunkisuunnittelun periaatteet ovat olleet esikuvia myöhemmin rakennetuille liikuntapaikoille. Nykyhallien tilavuus voi olla jopa 20-kertainen ensimmäisiin saleihin verrattuna.

Olympiastadionin arkkitehti Yrjö Lindegren, joka vuonna 1948 voitti Lontoon olympialaisten taidekilpailun arkkitehtuurin kultamitalin työllään ”Varkau-

den yleisurheilukeskus”, kirjoitti pätevän liikuntarakentamisen suunnitteluperiaatteen Arkkitehti-lehteen vuonna 1952:

”Ei riitä, että itse kentät ja suorituspaikat ovat teknillisesti oikein rakennetut pätevän spesialisti-insinöörin ohjeiden mukaan, vaan vielä tärkeämpää on, että laitteet on oikein sijoitettu ja siten rakennettu, että urheilualue laajennuksineen muodostuu yhdyskunnassa sellaiseksi keitaaksi, jonne nuoriso kiiruhtaa rentoutuakseen, hankkiakseen fyysisiä pohjakuntaa ja reipasta mieltä.

Puhtaasti rakennustaiteelliselta kannalta katsoen on urheilulaitoksen suunnittelu mitä mielenkiintoisinta, sillä siinä tarjoutuu ensiarvoinen mahdollisuus luoda kulttuurimaisema, jossa ei yksinomaan rakennukset vaan jokainen kenttä, uima- ja kahlausallas, jokainen tie ja rata sekä voipa sanoa jokainen puu tarjoutuu ensiluokkaiseksi arkkitehtoniseksi suunnitteluelementiksi.”

Liikuntaympäristöjen kulttuurihistoriallinen merkittävyys voi perustua useisiin eri kriteereihin. Se voi perustua siihen, miten kohde edustaa liikuntakulttuurin ja -rakentamisen eri osa-alueita tai ilmiöitä eri aluetasoilla. Kohdetta voidaan arvioida esimerkiksi kansallisten liikunnan ja urheilun ihanteiden näkökulmasta tai kaa-voituksen liikuntaympäristöjen suunnittelulle asettamien laatutavoitteiden pohjalta. Historiallista merkittävyyttä voidaan arvioida myös siltä pohjalta, miten kohde edustaa kunnan elinkeinorakenteen erityisiä piirteitä. Merkitys voi perustua myös maantieteellisestä sijainnista tai luonnonoloista johtuviin erilaisiin piirteisiin. Kaikki nämä tekijät ovat voineet vaikuttaa olennaisesti kunnan liikunta- ja urheilukulttuuriin sekä niitä varten rakennettuihin ympäristöihin. Usein liikuntaympäristöjä on rakennettu joko osaksi eri laitosten toimintaa tai niiden myötävaikutuksella. Tällaisia ovat tyypillisesti teollisuuslaitokset, opettajaseminaarit, rajavartiolaitokset, varuskunnat, yliopistot ja opistot.

Erilaisten liikuntaympäristöjen arviointi

Seuraavassa on tiiviisti kuvattu erilaisia liikuntaympäristötyyppejä sekä perusteita, joilla kulttuurihistoriallista merkittävyyttä voi erilaisissa liikuntaympäristöissä arvioida. Liikuntaympäristöjä voi tyypitellä ja niiden ympäristöön soveltaa lähtökohtaisesti melko yhtenäisiä arviointikriteereitä, sillä niiden rakentaminen on noudattanut koko maassa samoja lainalaisuuksia ja piirteitä.

Liikuntarakennus, joka voi olla sisäliikuntatila (kuntoilukeskus, liikuntahalli jne.), vesi- tai maastoliikunnan rakennus (uimahalli, hyppymäki jne.) tai veneilyn, ilmailun, moottoriurheilun tai eläinurheilun alue (soutustadion, ratsastusmaneesi jne.). Liikuntarakennus palvelee yhtä tai useita lajeja. Rakennuksen välittömässä läheisyydessä on usein siihen olennaisesti liittyviä rakenteita, kuten aitoja tai kiveyksiä sekä julkisia taideteoksia.

- *Merkittävyyden arviointia:* Liikuntarakennus voi olla liikuntahistorian vaiheiden kannalta, rakennusteknisesti, arkkitehtonisesti, ympäristökuvaltaan tai käytöltään paikallisesti, alueellisesti tai valtakunnallisesti merkittävä. Liikuntarakennukseen välittömästi liittyvä ympäristö erilaisine rakenteineen voi olla ansioikas ja maisema-arvot huomioiva. Liikuntarakennus voi olla laatuaan ensimmäinen, varhainen, ainoa tai harvinaistuva. Liikuntarakennus voi liittyä korkeatasoisena esimerkkinä valtakunnallisesti ohjattuun suunnitteluun, rakentamiseen, säädöksiin ja rakentamiselle asetettuihin tavoitteisiin.
- *Esimerkkejä:* Yrjönkadun uimahalli (Helsinki), Hyvinkään Sveitsin uimahalli ja maauimala, Tapiolan uimahalli (Espoo), Tanhuvaaran urheiluopiston avohalli (Savonlinna), Pajulahden urheiluopisto Nikula-halli/liikuntahalli (Nastola), Hakametsän jäähalli (Tampere), Ratinan stadion (Tampere), Paavo Nurmen stadion (Turku), Vimpelin pesäpallostadion, Serlachiuksen tenniskeskus (Mänttä), Uudenkaupungin purjehdusseuran paviljonki.

Kaupunkipuisto, joka on historiallisen (ruutu)kaava-alueen tai taajamarakenteen sisällä ja alkujaankin kaavoitettu ja/tai rakennettu kaupunkipuistoksi. Puisto voi sisältää liikuntaympäristöjä rakennelmineen tai rakennuksineen. Puiston kentät voivat olla lähikoulujen ulkoliikuntapaikkoja.

- *Merkittävyyden arviointi:* Kaupunkipuisto voi olla arkkitehtonisesti tai puutarhataiteellisesti, esteettisesti tai luonnonarvoiltaan merkittävä. Puisto voi olla kunnan liikunta- ja urheilulajien ja -kulttuurin kehitysvaiheiden kannalta merkittävä, tällöin sillä on historiallista arvoa.
- *Esimerkkejä:* Turun urheilupuisto ja Samppalinna (Turku), Kaisaniemen puisto (Helsinki) ja Yhtiönpuisto (Forssa).

Laaja puisto- ja viheralue tai kansanpuisto, joka on joko suunnitelmallisesti osoitettu tai vaihteittain kehittynyt varsinaisen historiallisen (ruutu)kaava-alueen tai keskustan viereen (välittömään läheisyyteen) ja rajautuu usein rantaviivaan. Alueella on muiden puisto- ja viheralueen rakenteiden ja käyttötarkoitusten lisäksi erilaisia reittejä, kenttiä, halleja, uimapaikkoja, purjehduksen ja melonnan rakenteita. Alueelta voi siirtyä kunnanosasta toiseen tai kunnan ulkopuolisiin saaristo- tai luonnonalueisiin. Alueen liikuntaympäristöt ovat yleensä lähikoulujen liikuntapaikkoja.

- *Merkittävyyden arviointi:* Alue voi olla kunnan liikunta- ja urheilulajien ja -kulttuurin kehitysvaiheiden kannalta, rakennus- tai viherympäristönä sekä luonnonarvoiltaan merkittävä.
- *Esimerkkejä:* Hietalahti (Vaasa), Hämeensaari (Hämeenlinna), Väinölänniemi (Kuopio), Hiukka (Sotkamo), Kylpyläpuisto (Hanko), Isomäki (Pori), Kauppi (Tampere).

Liikunta- ja urheilupuisto tai -keskus, joka on kaavoitettu, suunniteltu ja rakennettu yksinomaan liikunnan ja urheilun käyttöön kaupungin kasvun mukana syntyneiden uusien asuinalueiden väliin usein lähelle kouluja ja oppilaitoksia. Puistossa on tiiviisti erilaisia kenttiä, halleja sekä reittejä, joista on kevyen liikenteen ja lenkkeilyn/hiihdon reittiyhteydet kunnan muihin

Vuonna 1910 valmistunut Eläintarhan yleisurheilu-kenttä Helsingissä liittyy kiinteästi suomalaisen yleisurheilun historiaan. Kenttä oli Suomen tärkein ennen Olympiastadionin valmistumista ja siellä tehtiin Suomen ensimmäiset maailmanennätykset. Eläintarhasa käytiin myös ensimmäinen Suomi–Ruotsi-maaottelu vuonna 1925. Kenttä toimii uusittuna ja korjattuna edelleen urheilijoiden ja muiden liikunnanharjoittelijien harjoittelupaikkana. *Kuvat: Antero Aaltonen.*

liikuntaympäristöihin ja asuinalueille. Alue ja sen liikuntarakennukset ovat kunnan ja / tai elinkeinonharjoittajan (kuten suurteollisuuslaitoksen) rahoittamia ja rakentamia.

- *Merkittävyyden arviointi:* Puisto voi olla kunnan liikunta- ja urheilulajien ja -kulttuurin kehitysvaiheiden kannalta merkittävä tai rakennus- ja viherympäristönä, maisemasuunnittelultaan ja luonnonarvoiltaan mer-

kittävä. Alue voi olla myös kansallisen tai jopa kansainvälisen liikunta- ja urheiluhistorian vaiheiden kannalta merkittävä.

- *Esimerkkejä:* Riihimäen urheilupuisto, Eläintarhan liikuntapuisto (Helsinki), Salon urheilupuisto, Koi-vuluoto (Raahe), Raksila (Oulu), Vimpelinlaakso (Kajaani), Kouvolan keskusurheilupuisto.

Viherverkosto, joka ulottuu kaupungin ydinosista kaupunkialueen laidoille saakka. Alue on jatkuva ja voi liittyä kaupungin ulkopuolisiin luonnonalueisiin tai sitä ympäröivään maaseutuun, ja sen reittejä pitkin on mahdollisuus liikkua kaupungin- tai kunnanosasta toiseen.

- *Merkittävyyden arviointia:* 1900-luvun kaupunkisuunnittelun ja suunnitteluohjeiden ihanteiden mukaisesti ja keinoin toteutettu verkosto voi olla kulttuurihistoriallisesti merkittävä. Kun verkosto on puisto- ja viherympäristönä yhtenäinen, ekologiselta kannalta alueelle muodostuu käytäviä ja alue voi olla luonnon monimuotoisuuden kannalta merkittävä. Verkosto voi väylineen ja reitteineen olla myös toiminnallisesti ja sosiaalisesti merkittävä.

- *Esimerkkejä:* Keskuspuisto (Helsinki), Apian kanavan ja lahden ranta- ja kansanpuisto (Valkeakoski), Seinäjoen uimahallin liikuntapuisto ja jokiranta, Kisa-puisto ja Vesijärven ranta (Lahti).

Virkistys-, liikunta- ja retkeilyalue sijaitsee yleensä kokonaan taajaman ja rakennetun alueen ulkopuolella, saaristossa, metsäalueella, tunturilla, ja siellä on hoidettu ja opastettu reitistö ja liikunnan palveluja. Yleensä paikkaan liittyy maisema- ja luonnonarvoja.

- *Merkittävyyden arviointia:* Alueen maisema voi olla erityisen merkittävä. Luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen kannalta siellä voi olla tärkeitä luonnonalueita.

Liikunta- ja urheilupuisto

Esimerkinä Koivuluodon urheilupuisto (Raahe)

Koivuluodon urheilupuisto rakennettiin samaan aikaan kun Raahe kasvoi nopeasti. Kasvun taustalla oli ison teollisuuslaitoksen, Rautaruukin, sijoittaminen kaupunkiin 1960-luvulla. Keskellä nyky-Raahea sijaitsevan Koivuluodon urheilupuiston liikuntapalveluista ja viherrakentamisesta valmistui vuonna 1986 käyttösuunnitelma, jonka kartta on kuvassa. Kaupunginarkkitehti Hilka Aaltosen johtama suunnittelu eteni osana samanaikaista asemakaavoitusta. Koivuluodolle oli osoitettu liki 30 hehtaarin alue jo kaupungin ensimmäisessä yleiskaavassa 1970-luvulla, jolloin myös alueen liikuntapaikkarakentaminen alkoi. Kaupunki vastasi liikuntapaikkarakentamisesta neuvoteltuaan asiasta Rautaruukin kanssa. Alueella on mm. jalkapallo- ja tenniskentät, valaistut kuntoradat, 8-ratainen juoksurata ja yleisurheilukenttä (1976), uima- ja keilahalli (1970) ja jäähalli (1986). Koivuluotoon liittyy myös Kummatin monitoimihalli eli liikuntahalli (1985). myös leikkipaikka ja valaistu lenkipolku

Koivuluodon käyttösuunnitelmassa näkyvät Suomen liikunta- ja urheilupuistojen suunnittelun keskeiset periaatteet:

- puisto on sijoitettu asuinalueiden ja oppilaitosten keskelle, liikenteellisesti helposti saavutettavaan paikkaan, jotta puisto on päivittäin sekä lähialueiden että koko kaupungin asukkaiden käytettävissä
- puistoon on keskitetty monia eri lajien liikuntapaikkoja ja -rakennuksia,
- puisto on varustettu sekä aktiivurheilun että virkistuksen käyttöön
- puisto on käytössä sekä kesällä että talvella
- puiston rakentamista koskevat asemakaavamerkinnot jätettiin väljiksi, jotta ”voidaan ottaa huomioon urheilupaikkojen rakentamisessa tapahtuva kulloinenkin kehitys”
- puistosta on yhteyksiä kaupungin muihin ulkoilureitteihin, kuten hiihtokeskukseen johtaviin reitteihin

- *Esimerkkejä:* Ounasvaara (Rovaniemi), Urho Kekkonen kansallispuisto (Inari, Sodankylä, Savukoski), Karjalan kierros (Eno, Ilomantsi, Joensuu, Kontiolahti, Lieksa), Nuuksion kansallispuisto (Vihti, Espoo, Kirkkonummi), Raahen saaristo.

Lähiliikuntapaikka, asuinalueen leikkikenttä tai -puisto, joka on tontti-, kortteli- tai aluekohtainen eri-ikäisten lasten leikkeihin ja peleihin suunniteltu ja varustettu alue, jonka mitoitus on perustunut asuinalueen asukasmäärään.

- *Merkittävyyden arviointia:* Kun liikunta- ja leikkialueet on suunniteltu hierarkkisesti niin, että niitä on sekä asuintalojen välissä että asuinalueen sisäisellä istu-

tetulla puistoalueella tai puistovyöhykkeellä ja ne on toteutettu aikakautensa suunnittelutavoitteiden mukaan, ne voivat olla kulttuurihistoriallisesti merkittäviä. Toiminnallisesti ja sosiaalisesti merkittävälle alueelle on turvalliset kulku- ja näköyhteydet sekä asunnoista että päiväkodista ja niiden maisemasuunnittelulla on luotu viheralueelle monipuolinen, mielikuvitusta ruokkiva maasto ja suotuisa pienilmasto.

Käyttösuunnitelman selostusosassa ohjeistettiin puiston maaston muotoilu, viherrakentaminen ja puiston hoito. Koivuluodon tunnuspuu on nimensä mukaisesti valkorunkoinen koivu. Kentät, kevyen liikenteen ja kuntoilun reitit on istutettu alavaan maastoon niin, että kenttien maavallikatsomot rajaavat ja jäsentävät kenttiä eri tiloihin. Luonnon sekä kulttuurihistorian elementit on huomioitu käyttösuunnitelmassa. Puistossa on viherrakentamisen lisäksi luonnontilaista aluetta, puustovyöhyke liitettiin metsikköön. Aluetta jäsentävät myös puiston poikki kulkeva Ruonanoja sekä Saloisten kunnan ja Raahen kaupungin vanha rajapaikka, jonka kohdalla on lähes 200 metriä pitkä kiviaita.

- Koivuluodon urheilupuisto. Käyttösuunnitelma. Raahen kaupungin tekninen virasto, kaavoitus- ja talonsuunnitteluosasto, 1986.
- Juhani Tähjänjoki, Raahen kaupunki. Urheilulautakunta 1927–1987. Raahen 1988.
- Matti Lackman, Raahen tienoon historia III. Raahen kaupunki, Pattijoen (Salon emäseurakunnan), Saloisten ja Vihannin kunnat sekä seurakunnat 1870-luvulta vuoteen 1975. Jyväskylä 1991.

Raahen kaupungin tekninen virasto, kaavoitus- ja talonsuunnitteluosasto (1986).

Luonnonsuojelu- ja virkistysalue

Esimerkki Urho Kekkosen kansallispuisto (Inari, Sodankylä, Savukoski)

Kuva: Museovirasto / Volker von Bonin

Kuva: Teijo Pyykkönen

Varhaisimman aloitteen kansallispuistojen perustamisesta Suomeen teki tutkimusmatkailija A.E. Nordenskiöld vuonna 1880. Kun Suomen ensimmäiset kansallis- ja luonnonsuojelut perustettiin vuonna 1938, nähtiin luonto paitsi kansallisenä perintönä ja henkisenä voimavarana myös taloudellisen kasvun ja tieteen raaka-aineena.

Toisen maailmansodan alueluovutusten jälkeen kansallispuistoista olivat jäljellä Pallas-Ounastunturin ja Pyhätunturin kansallispuistot sekä Mallan ja Pisavaaran luonnonsuojelut. Vaikka suomalaiset keskittyivät jälleenrakennus- ja sotakorvaustyöhön, nähtiin suojelualueiden perustamisenkin kansallisena tehtävänä. Seitsemän uutta kansallispuistoa perustettiin vuonna 1956 Metsähallituksen maille ja hallintaan: Liesjärvi, Linnansaari, Pyhä-Häkki, Petkeljärvi, Rokua, Oulanka ja Lemmenjoki. Ne olivat etäällä eivätkä kaikkien saavutettavissa, kuten nykyretkikohteet. Valtakunnallinen virkistysalue- ja reittijärjestelmä kehittyi 1970-luvulta alkaen.

Kansallispuistot ovat luonnonsuojelualueita, jotka turvaavat paitsi luonnon monimuotoisuutta myös ihmisten mahdollisuutta liikkua merkityillä reiteillä ja luontopoluilla, levähtää tulenteko- ja yöpymispaikoilla tuvissa ja kämpissä. Alueisiin kuuluvat luontopolut, retkeily-, hiihto- ja pyöräilyreitit, erämaa-alueilla vakiintuneet kulku-urat. Valtion retkeilyalueita ovat Teijo, Evo, Ruunaa, Oulujärvi, Hossa, Kylmäluoma, Iso-Syöte, Napapiiri, Inari.

Nuorena miehenä kilpaurheilussa ja urheilujärjestöjen johdossa menestynyt Urho Kekkonen puhui myös presidenttinä liikunnan ja urheilun puolesta. Kekkonen oli jo luopunut presidentin tehtävistä, kun hänen mukaansa nimetty kansallispuisto perustettiin vuonna 1983. Nykyisestä 37 kansallispuistosta se on toiseksi suurin ja turvaa Metsä-Lapin ja Perä-Pohjolan metsä-, suo- ja tunturiluontoa sekä luontaiselinkeinoja. Esikuvallisena kuntoliikkujana tunnetulle presidentille nimettiin myös UKK-vaellusreitti, jonka hän taivalsi vuonna 1957. Pohjois-Karjalan, Kainuun, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin alueella kulkeva reitti kuuluu Euroopan kaukovaellusreitti E10:een, joka johtaa Gibraltarilta Nuorgamiin.

- Ks. Metsähallituksen retkikohteet: www.luontoon.fi
- Metsähallitus: www.metsa.fi

Seuratoimintaa varten perustettu rakennus tai voimistelu- ja urheilutalo yleensä keskusta-, (ruutu) kaava-, tai taajama-alueella, joka on kansalaisten aloitteesta tai kansalaisvoimin (talkoilla) syntynyt ja jonka taustalla on voimistelu- ja urheilutoiminta ja sen järjestäytyminen ollut oleellista. Rakennuksen yhteydessä on ollut tai on yhä kenttä.

- *Merkittävyyden arviointia:* Rakennukseen ja sen rakentamiseen voi liittyä paikkakunnan liikunta- ja urheiluhis-

torian, seurojen, järjestöjen, kansalaisaktiivisuuden tärkeitä synty- ja kehitysvaiheita sekä liikunnan ja urheilun urauurtavia tai toistuvia tapahtumia tai lajeja ja siten ne voivat olla paikallisesti alueellisesti tai valtakunnallisesti historiallisesti, sosiaalisesti ja toiminnallisesti merkittäviä. Rakennuksella voi olla arkkitehtonisia, rakennusteknisiä tai rakennushistoriallisia arvoja.

- *Esimerkkejä:* Raahela (Raahel), Lahden Urheilutalo, Hämeenkaari (Hämeenlinna).

Leikkikentät

Leikkikenttäsuunnittelusta kirjoitti ensimmäisenä kouluhallituksen tarkastaja Anni Collan vuonna 1915 esikuvanaan yhdysvaltalainen julkinen leikkipuisto. Collan, liikunnan monipuolinen aktivisti, julisti leikkikenttien kasvattavaa vaikutusta: ”Tänään rakennettu leikkikenttä tekee huomisen vankilat ja sairashuoneet tarpeettomiksi.” Asemakaavaopin vuonna 1947 julkaissut arkkitehti Otto-livari Meurman puolestaan korosti virikkeellisen leikkipaikan merkitystä kaupunkisuunnittelussa asuinkortteleiden peruspalveluna.

Leikkikenttä onkin itsestään selvä osa toiminnallista varhaislapsuutta asuinalueella, päiväkodin pihassa ja lähipui-

tossa. Suunnittelijoita ja rakentajia velvoittavien yksityiskohdainten leikkipaikkojakin säätelevien lakien, normien ja ohjeiden tuotanto kiihtyi 1970-luvulta alkaen. Niissä säädettiin leikkipuistoista, opastettiin vaihtelevan maaston, kallioiden ja kivien soveltuvan leikin paikoiksi ja ohjattiin piha-alueiden nivoutumista luonnonmaastoon. Lähiliikunnan ja leikin paikan turvasi määräys sijoittaa kaupunginosaan tai asuntoalueelle toiminnoiltaan monipuolinen aluepuisto. Alueiden suuruus mitoitettiin tontti- ja korttelikohtaisesti asukasmäärään ja saavutettavuuteen mukaan.

Helsinkiläisiä leikkikenttiä 1950-luvulta: Pohjois-Haagan leikkipuisto ja Brahen kenttä Kalliossa (Kuvat: Helsingin kaupunginmuseo) sekä Tehtaanpuisto Punavuorella.

Oppilaitos (perus- tai ammattioppilaitos, korkeakoulu), jossa on vähintään yksi liikuntasali sekä piha leikki- ja pelikenttineen.

- *Merkittävyyden arviointia:* Kohde voi olla korkeatasoinen esimerkki valtakunnallisesti ohjatusta suunnittelusta, rakentamisesta ja säädöksistä koulu- ja oppilaitosrakentamisessa tai se voi olla arkkitehtonisesti, rakennusteknisesti tai historiallisesti arvokas. Kohde voi olla hyvä esimerkki oppilaitoksen sisä- ja ulkotilojen käytöstä eri aikoina paitsi liikuntakasvatukseen myös kouluajan ulkopuoliseen liikuntaan ja urheiluun seudun asukkaille ja siten olla sosiaalisesti merkittävä.
- *Esimerkkejä:* Keuruun koulukeskus, Ounasvaaran urheilulukio (Rovaniemi), Salpausselän koulu (Lahti).

Urheiluopisto on opetus-, majoitus- ja liikuntarakennuksineen, kenttineen ja reitteineen urheilun ammattioppilaitos ja valmennuskeskus, joka tarjoaa myös

kansalaisille vapaa-ajan liikunnan ja urheilun palveluita.

- *Merkittävyyden arviointia:* Maisema-arvoiltaan rikkaalla alueella on eri-ikäisiä opisto- ja liikuntarakennuksia ja kenttiä sekä reittejä, joiden kokonaisuus kertoo opiston koko kehityskaaren. Alue voi olla ympäristökuvaltaan, liikennejärjestelyiltään sekä suhteessa luonnonarvoihin tasapainoinen ja siten maisemallisesti merkittävä. Alue voi kuvastaa kansalaistoituminnan, urheilujärjestön toiminnan ja urheilulajien kehitystä sekä urheiluopistoille asetettujen valtakunnallisten hallinnollisten säädösten, ohjauksen ja rahoituksen kehitystä. Tällöin se voi olla historiallisesti tai toiminnallisesti merkittävä. Rakennuksilla voi olla arkkitehtonisia, rakennusteknisiä tai rakennushistoriallisia arvoja.
- *Esimerkkikohteita:* Kuortaneen urheiluopisto, Varalan urheiluopisto (Tampere), Suomen urheiluopisto (Heinola).

Vekaranjärvi on yksi 1960-luvulla valtion työllisyystöinä rakentamista ns. korpivaruskunnista. Kasarmialue on ”korkeatasoinen esimerkki 1960-luvun betonikonstruktivismista ja se sisältyy kansainvälisen modernin arkkitehtuurin tutkimus- ja suojelujärjestön DOCOMOMO:n hyväksymään suomalaisen modernin arkkitehtuurin merkkiteosvalikoimaan” (Museovirasto). Varuskunta-alueiden ytimeen sijoitettiin arkkitehti Osmo Lapon suunnittelemat betonirunkoiset rakennukset, urheilutalo, sotilaskoti, elokuvateatteri ja ruokala. *Kuvat: Museovirasto / Pekka Lehtinen.*

Kasarmi- tai varuskunta-alue tai rajavartiosto, jolla on kentiä ja liikuntarakennuksia joko kaupunkialueella sijainneen kasarmin tai taajaman ulkopuolelle metsämaisemaan rakennetun ”korpivaruskunnan” alueella.

- *Merkittävyyden arviointia:* Kohde liittyy valtakunnalliseen ilmiöön, jolla on edistetty varusmiesten kuntoa sekä terveellisiä vapaa-ajanharrastuksia. Kohde edustaa korkeatasoista suunnittelua ja rakentamista, jota on johdettu puolustuslaitoksen suunnittelutoimistosta. Kokonaisuus tai yksittäiset rakennukset voivat olla arkkitehtonisesti, rakennusteknisesti tai historiallisesti merkittäviä, kohde voi myös olla maisemallisesti merkittävä.
- *Esimerkkejä:* Oulun kaupungin kasarmialue, Sodankylän varuskunta-alue, Huovinrinne (Säkylä), Santahamina (Helsinki), Vekaranjärvi (Kouvola).

Yhtä kaiken kattavaa liikuntaympäristöjen arviointilistaa ei ole mahdollista laatia. Siksi jokainen liikuntaympäristö on arvioitava erikseen ja osin eri kriteereitä punnitien. Yleisellä tasolla voidaan kuitenkin esittää joitakin arviointikriteereitä:

- Liikuntaympäristö voi olla *ympäristökokonaisuus*, joka muodostuu erilaisista tekijöistä ja eriaikaisista vaiheista. Kokonaisuus voi ilmentää esimerkiksi tietyn liikuntalajin (-lajien) kehitystä ja ympäristön käytön jatkuvuutta. Tällaisen kokonaisuuden tyypillisiä arviointikriteereitä ovat mm. historiallinen kerroksisuus tai se, miten hyvin ympäristökokonaisuus ilmentää kyseisiä ilmiöitä.
- Liikuntaympäristöä voidaan arvioida myös sen mukaan, kuinka hyvin se on toteutettu *yhtenäisen suunnitelman* pohjalta ja *vastaa aikansa rakentamishanteita*. Suunnittelu ja rakentaminen ovat voineet kohdistua esimerkiksi viherympäristöihin, rakennuskantaan, kokonaisuusmitelmaan, ulkoasuun tai sisätiloihin. Tavallisia arviointikriteerejä ovat tällöin mm. kulttuurihistoriallinen edustavuus ja/tai säilyneisyys.
- Liikuntaympäristö saattaa muodostua korkeatasoisista elementeistä, sen luonnonolot ja rakennettu viherympäristö, maasto, puusto, polut, reitit sekä ovat tasapainoisia ja kokonaisuus on korkeatasoi-

nen: *liikuntarakentamisen suhde maisemaan ja rakennusten sijoitus suhteessa ympäristöönsä* on onnistunut. Arvioinnin kriteereitä ovat mm. maiseman, luonnonpiirteiden ja ympäristön sekä arkkitehtuurin ainutlaatuisuus ja yhtenäisyys.

- Liikuntaympäristö voi myös edustaa ainutlaatuista tai *harvinaista liikunnan tai rakentamisen ilmiötä*. Arvioinnin keskeisiä kriteereitä ovat silloin kohteen ainutlaatuisuus ja harvinaisuus.
- Liikuntaympäristö voi myös liittyä *historialliseen urheilutapahtumaan*, prosessiin tai joukkueeseen, organisaatioon, valmennukseen ja koulutukseen, kansalaistointintaan, seuraan tai henkilöön. Tällöin arvioidaan sitä, mikä merkitys kyseisellä ympäristöllä on tietyn historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena, ja onko liikuntaympäristöllä symboliarvoa.
- Liikuntaympäristö saattaa olla *urauurtava* tai *esimerkiksi muodostunut alue* kunnan liikuntaympäristöjen rakentamisen historiassa. Tällöin punnitaan yleensä sen tyypillisyyttä, edustavuutta ja historiallista todistusvoimaisuutta.
- Liikuntaympäristö voi olla *arkkitehtuuriltaan, rakennustavaltaan tai -historialtaan erityinen* tai *hyvin säilynyt*. Tällöin arvioinnissa painotetaan mm. ainutlaatuisuutta, edustavuutta, ja historiallista todistusvoimaisuutta.

Valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt

Kulttuuriympäristöstä on tunnistettu eri teemoihin liittyen kohteita, jotka ovat valtakunnallisesti merkittäviä. Tällaiset kohteet on määritetty mm. rakennetusta ympäristöstä, maisemasta, merenkulun ympäristöistä ja perinnebiotoopeista (niityt, metsälaitumet jne., joilla kasvaa uhanalaisia lajeja). Valtakunnallisesti merkittäviin kulttuuriympäristökohteisiin sisältyy merkittäviä liikuntaympäristöjä.

Valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä (RKY) on yli 1200 ja ne on julkaistu Museoviraston verkkosivuilla (www.rky.fi). Valtioneuvosto teki 22.12.2009 niitä koskevan päätöksen, jonka mukaan kohteet tulee ottaa huomioon maankäyttö- ja

Pallas-Ounastunturin kansallispuisto perustettiin vuonna 1938. Pallastunturit kuuluvat Suomen kansallismaisemien joukkoon. Pallastunturin hotelli (1938) oli Lapin ensimmäinen rinteiden ja latujen välittömään läheisyyteen sijoitettu hotelli. Suomen Matkailijayhdistys kantoi vastuun hotellin suunnittelusta (pääjohtaja Väinö Vähäkallio), rakennuttamisesta sekä sisustuksesta (pääsihteerinä C. Wolter Stenbäck). Huonekalut suunnitteli Alvar Aalto. Hotelli tuhoutui Lapin sodassa syksyllä 1944. Kuvassa hotellimaisema ikuistettuna postikorttiin. Kuva: Suomen Urheilumuseo.

rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaan.

Rakennetun ympäristön säilyttämisen ja muutosten laajuus ja sisältö ratkaistaan ensisijaisesti kaavoituksella. Kaavoituksen yhteydessä myös valtakunnallisesti merkittäviä liikuntaympäristökohteita koskevia selvitystietoja tulee tarkentaa ja täydentää. Kohdetiedot verkkosivuilla ovat yleispiirteisiä.

Liikuntapaikkoja sisältäviä kohteita on inventoinnissa yli kaksikymmentä, esimerkiksi Suomen Urheiluopisto Heinolassa, Jyväskylän yliopiston alue ja Harju, Kajaaanin Hoikankankaan kasarmialue, Säskylän Huovrinteen varuskunta, Lahden Salpausselän hiihtostadion, Oulun suistoalueen historiallinen kokonaisuus, Riihimäen urheilupuisto, Tampereen Ratina stadion, Valkeakosken tehtaaja ja yhdyskunta, Vimpelin kirkko ja kirkonseutu (Saarikentän pesäpallostadion) ja Ypäjän Valtion hevosjalostuslaitos.

Myös valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla (156 kpl vuonna 2012) on merkittäviä liikuntaympäristöjä. Erityisesti painottuvat valtakunnallisesti tunnetut retkeily- ja nähtävyyshuoneet, joihin liittyy usein laajoja reitistöjä rakennuksineen. Maisema-alueiden määrittelystä ja luettelosta vastaa ympäristöministeriö, ja kohteet vah-

vistaa valtioneuvosto. Liikuntaympäristöjä sisältyy mm. seuraaviin valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin: Vantaanjokilaakso (Helsinki, Vantaa, Tuusula); Ruisalo-Hirvensalo (Turku), Yyteri (Pori), Vanajaveden laakso ja Aulanko (Hämeenlinna, Hattula, Kalvola), Pyynikki (Tampere), Kaunissaari-Ristisaari (Pyhtää), Punkaharju-Pakkasenharju (Punkaharju), Kuusamon kosket, Pallastunturit (Kittilä, Muonio, Enontekiö). (www.ymparisto.fi)

Valtakunnallisesti merkittävän kohteen status on myös kansallisella kaupunkipuistolla. Se on arvokkaiden kulttuuri- ja luonnonmaisemien sekä virkistysalueiden laaja puistokokonaisuus, joka voi jatkua viheralueiden ketjuna kaupunkikeskustasta laiduille saakka, ja jonka säilyttämiseen ja hoitamiseen kaupunki tai kunta on sitoutunut. Alueet ovat ensisijaisesti valtion, kunnan tai muun julkisyhteisön omistamia.

Kansallisen kaupunkipuiston perustamisesta päättää ympäristöministeriö. Vuoteen 2012 mennessä puistoja on perustettu viiteen kaupunkiin: Hämeenlinnaan, Heinolaan, Poriin, Hankoon ja Porvooseen. Kaupunkipuistot ovat myös tärkeitä liikuntaympäristöjä. Niitä koskevista analyyseistä ja laadituista hoito- ja käyttösuunnitelmista on hyötyä myös muille liikuntapuistoille.

• Ks. Kansalliset kaupunkipuistot: www.ymparisto.fi.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY)

Esimerkkinä Jyväskylän yliopiston alue

Jyväskylän yliopistossa liikunnan ja urheilun rooli akateemisessa opetuksessa ja tutkimuksessa on suomalaisittain ainutlaatuinen. Puitteet sille alkoivat syntyä jo 1800-luvun lopussa, jolloin Seminaarinmäelle valmistui voimistelusaliksi Ryhtilä seminaarin miesopiskelijoiden voimistelusaliksi. Kasvatusopillisen korkeakoulun liikuntarakennusten ja kenttien rakentaminen käynnistyi 1950-luvulla, jolloin toteutettiin Alvar Aallon suunnittelemat harjoituskoulun voimistelurakennus U1 (1953), opiskelijoiden voimistelurakennus U2 (1956), uimahallin ensimmäinen vaihe (1954–56) ja urheilukenttä.

Aallon suunnittelema kampusalue täydentyi, kun Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisen tiedekunnan rakennus urheilukentän yhteyteen vihittiin käyttöön vuonna 1971. Vihkiäispuheessaan tasavallan presidentti Urho Kekkonen kiitteli tiedekunnan sijaintia ”Jyväskylän yliopistoalueen ja yliopiston idealiikenteen keskustassa”. Seminaarinmäen kampus on suojeltu asetuksella.

Jyväskylän merkitys sekä maan koulu- ja liikunnan että koko liikuntatieteen kehityksen kannalta on mittava. Yliopistoalueen liikuntatiloissa ja -ympäristöissä konkretisoituu yli vuosisadan mittainen kehitys liikunnan arvostuksessa sekä rakentamisen tekniikassa ja arkkitehtuurissa.

1 Jyväskylän yliopiston rakennuksia. Kuva: Museovirasto / Teuvo Kanerva.

2 Jyväskylän yliopistokampuksen kentän laidalla punatiiliset voimistelurakennukset U1 ja U2, keskellä valkoinen uimahalli. Kuva: Museovirasto / Hanna Tyvelä.

3 Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun opettajakokelas opettamassa uintia harjoituskoululaisille 1950-luvun lopulla. Kuva: Jyväskylän yliopiston museon kuva-arkisto.

4 Uimahyppyharjoitusta 1960-luvulta.
Kuva: Jyväskylän yliopiston museon kuva-arkisto.

5 Testausta rasituslaboratoriossa 1980-luvulla.
Kuva: Jyväskylän yliopiston museon kuva-arkisto.

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Esimerkkinä Puijo (Kuopio)

Kuopion Puijo on viitisen sataa hehtaaria laaja monipuolinen luonto-, virkistys-, liikunta- ja urheilualue, jonka 150 metriä Kallaveden yläpuolelle kohoava siluetti torneineen ja hyppymäkeineen näkyy kymmenien kilometrien päähän. Suomalaiset ovat jo yli 150 vuoden ajan nousseet ihastelemaan Puijon tornista avautuvaa kansallismaisemaa. Sitä ovat ikuistaneet myös maalarit ja valokuvaajat. Puijo on valtioneuvoston periaatepäätöksen (1995) mukainen valtakunnallisesti arvokas maisema-alue.

Pääosa Puijon alueesta on virkistysaluetta, osa luonnon-suojelualuetta. Molemmat ovat liikunta-, matkailu- ja virkistyskäytössä. Puijon selänteellä lasketellaan, lautaillaan, hiihdetään, pelataan golfia, maastopyöräillään ja suunnistetaan. Hiihtokilpailut, mäkihyppykisat ja kelkkailu alkoivat Puijolla jo 1910-luvulla, laskettelu 1930-luvulla. Puijonlaaksoon 1960-luvulla nousseen asuinalueen myötä syntyi tiheä ulkoiluverkosto sekä tarve määrittää rajat urheilun ja virkistysalueille.

2

1 Puijon ensimmäisen hyppyrin valmistuminen vuonna 1911 käynnisti Puijon nousun suomalaisten hiihtokeskusten joukkoon. Vuosien myötä hyppyrinmäen kokoa kasvatettiin. Vuonna 1949 valmistuneesta mäestä ”Puijon peipot” hyppäsivät yli 90 metriä. Nykyinen suurmäki (K-120) valmistui vuonna 1998. Kuva: Museovirasto.

2 Puijon kolmas näkötorni on 75-metrinen ja valmistui vuonna 1963.

Kuva: Museovirasto / Hannu Vallas.

3 Suomen matkailijayhdistyksen Kuopion osasto edisti talviurheilua ja -matkailua rakentamalla keskieurooppalaisen esimerkin mukaan Puijolle kelkkamäen vuonna 1913 ja hoitamalla sitä aina vuoteen 1932 asti. Kuvassa kolmen hengen rattikelkka kelkkärännissä. Kuva: Museovirasto / valokuvaaja tuntematon.

3

4 Puijonlaakso Puijon länsipuolella on Kuopion ensimmäinen lähiö 1960-luvulta. Kuva: Museovirasto / Teuvo Kanerva.

4

Kansallinen kaupunkipuisto

Esimerkkinä Pori

Vuonna 2002 perustettu Porin kansallinen kaupunkipuisto on noin kymmenen neliökilometrin laajuinen. Se muodostuu Kokemäenjoen suistossa ja rannoilla sijaitsevista rakennetuista ja yhä viljelykäytössä olevista kulttuuriympäristöistä, puistoista ja puistokaduista sekä kaupunkimetsistä ja jokivarsiluonnosta.

Keskustan eteläpuolella sijaitseva Isomäen urheilukeskus on ollut kaupunkilaisten käytössä toisen maailmansodan jälkeen. Arkkitehti Yrjö Lindegren laati vuonna 1950 Porin urheilu- ja kansanpuiston yleissuunnitelman. Maauimala alueen ytimessä 50 metrin ratoineen ja 10 metrin hyppytorneineen on valmistunut Lindegrenin suunnitelmien pohjalta. Isomäen itärinteessä sijaitseva

1 Porin kansallinen kaupunkipuisto käsittää kolme eriluonteista kokonaisuutta. Keskustan pohjoispuolella on Luotojen virkistysalue jokisuiston maisemissa. Kaupunkikeskustan eteläpuolella on Isomäen urheilukeskus ja Porin metsä. Välissä on rakennettua kaupunkikeskustaa. Kuva: Porin kaupunki / kaupunkimarkkinointi.

leirintäalue on niin ikään osa alkuperäistä kansanpuistosuunnitelmaa ja perustettu samaan aikaan maauimalan kanssa. Porin urheilukeskus on vihitty vuonna 1966 stadioniksi kutsutun urheilukentän katsomon valmistuttua.

Pori on yksi varhaisista golfkaupungeista Suomessa. Golfkerho perustettiin 1930-luvulla. Isomäen urheilukeskuksen alueelta 9-reikäinen golfkenttä siirrettiin Kokemäenjoen sivuhaarojen väliin Kalaforniaan, jossa se sisältyy kansalliseen kaupunkipuistoon.

Osuus kansallisessa kaupunkipuistossa takaa liikuntaympäristöjen säilymisen kaupunkilaisten virkistysalueena. Kansallisen kaupunkipuiston status myötävaikuttaa myös alueiden hoitoon ja ylläpitoon.

- Suistolaisten puisto. Porin kansallisen kaupunkipuiston historia ja maisema. Toimittaneet Maunu Häyrynen, Taneli Eskola, Päivi Granö, Olli Mattila, Jouni Sotka-Siira. Porin kaupunki 2004.
- Essi Lindberg. Porin metsä – neuvoteltu maisema. Porin kaupunkisuunnittelu C59/2006.
- Porin kansallinen kaupunkipuisto, hoito- ja käyttösuunnitelma (toim. Heli Nukki). Porin kaupunkisuunnittelu C64/2008.

2 Raatihuoneenpuisto rakennettiin puistoksi entiselle toripaikalle vuonna 1872. Se yhdistyy taustalla näkyvän Pohjoispuiston kautta itä-, etelä- ja länsipuistoihin. Kuva: Porin kaupunkisuunnittelu / Heli Nukki.

3 Vapaa-ajanviettoa Kirjurinluodossa 1930-luvulla. Kirjurinluoto rakennettiin puistoksi 1800-luvun lopussa. Retkeilijöitä palvelemaan rakennettiin jugendtyylinen kesäpaaviljonki 1910-luvun alussa. Alue siirtyi kaupungin omistukseen vuonna 1919. Kuva: Satakunnan Museon arkistot.

4 Vuonna 1957 valmistunut Porin maauimala on Olympiastadioninkin suunnitelleen arkkitehti Yrjö Lindegrenin postuumi työ. Matalien rakennusten sijoittelut mukailivat metsäisen maaston muotoja. Maauimalan kokonaisuus on suojeltu asemakaavalla. Kuvat: Porin kaupunki / Marko Mikkola.

5 Porin metsä tarjoaa harjoittelumaastoa myös raviohjaajille. Kuva: Porin kaupunkisuunnittelu / Heli Nukki.

4

Kulttuuriympäristö- selvitykset luovat perustan kehittämiselle

”Hiukan hiekat” Sotkamon kirkonkylällä on vuosikymmeniä ollut tunnettu virkistysalue uimarantoineen. Jo 1930-luvulla rantaa mainostettiin Kainuun Rivieraksi. Uimarannan vieressä sijaitsee Sotkamon pesäpallostadion. *Kuva: Sotkamon kunta.*

Ympäristöä käsitteleviä erilaisia selvityksiä ja tutkimuksia voidaan laatia ilman suoraa yhteyttä rakentamiseen tai maankäyttöön, mutta tavallisinta on, että selvityksillä valmistaudutaan tulevaan kaavoitukseen tai kehittämishankkeeseen.

Kun yhdyskunnan kehitystä ja rakennetta selvitetään, liikuntaympäristöjen tulee olla osa tätä kokonais-tarkastelua. Liikuntaympäristöjen kulttuurihistorialliset piirteet ja arvot ovat osa koko kunnan kulttuuriympäristöä, ja siksi liikuntapaikat kuuluvat myös osaksi kulttuuriympäristöselvityksiä.

Liikuntaympäristöt muodostavat yleensä koko kunnan kattavan alue- ja palvelujärjestelmän. Sen pienimittakaavaisin osa on lähellä asukkaita: asuinalueiden ja päiväkotien leikkikentät, lähipuistojen ja -koulujen pelikentät, lähiliikuntapaikat ja liikuntasalit, valaistut lenkkipolut ja hiihtoladut. Useampia asuinalueita ja koko kuntaa palvelevat mittavimmat liikuntapuistot kenttineen ja halleineen. Jotkut liikuntapuistoista ovat myös valtakunnallisten tai jopa kansainvälisten kisojen näyttämöitä. Liikuntapaikkoihin liittyy paljon elämyksiä ja arkikokemuksia. Liikuntapaikkojen sosiaaliset merkitykset voivat yhdistyä kulttuurisiin arvoihin hyvinkin kiinteästi.

Liikuntapaikat sijaitsevat monesti viheralueilla, puistoissa tai puistometsässä, minkä vuoksi ne usein puuttuvat rakennettua kulttuuriympäristöä koskevista selvityksistä. Joskus yksittäiset, ennen sotia rakennetut liikunta- ja urheilurakennukset, kuten katsomot tai hyppyrimäet, on poimittu mukaan inventointeihin ja selvityksiin.

Liikuntapaikat ja liikuntaympäristöt rakennuksi-neen ovat osa sekä kunnan kulttuuriympäristöä että lii-kunnan ja virkistysen palvelurakennetta. Tullakseen huomioiduksi merkittävyyttään vastaavalla tavalla, lii-kuntaympäristöjen historialliset piirteet tulisi sisällyt-tää virkistysen ja liikunnan palvelurakennetta koske-viin tietoihin sekä toisaalta kulttuuriympäristöä kos-keviin selvityksiin.

Koska liikuntaympäristöjen rakentaminen perustuu valtakunnalliseen ohjaukseen, kannattaa liikuntaympäristön kulttuurihistoria suhteuttaa paikkakunnan piirtei-den lisäksi myös valtakunnallisiin ilmiöihin.

Kulttuuriympäristöselvityksissä kohteita tarkastel-laan sellaisena kuin ne ovat tarkasteluhetkellä. Selvityk-sissä ympäristön, rakennusten ja rakennelmien historian kerrostumia paljastetaan ”kelaamalla aikaa taaksepäin”, jotta voidaan hahmottaa nyky-ympäristöstä sen eriai-kaiset rakentumisen vaiheet. Selvitykset toimivat näin välittäjänä kohteen kehityskaaresta sen tulevaisuuteen.

Maisema ja luonnonolot muodostavat ympäristön perusrakenteen. Erityisesti liikuntaympäristöjen roolin esiin nostamiseksi kannattaa tarkastella alueen elinkei-norakenteen vaikutusta liikuntaympäristöjen rakentami-seen. Tämä korostuu esimerkiksi teollisuus- ja varuskun-tapaikkakunnilla. Erilaisiin sivistyslaitoksiin (seminaarit, yliopistot) on usein liittynyt mittavia liikuntaympäristöjä ja oppilaitoksilla on saattanut olla vahva vaikutus liikun-taharrastuksen arvostukseen.

Maakunnallisia rakennettua ympäristöjä koskevia selvityksiä eli inventointeja teettävät maakunnan liitot ja maakuntamuseot, ja niitä on laadittu koko Suomesta. Selvitykset tehdään yleensä maakuntakaavoitusta var-ten. Kunnallisia ja alueellisia inventointeja tekevät tai teettävät yleensä kunnat ja maakuntamuseot.

Monet selvitykset on julkaistu verkkosivuilla, jot-kut on painettu, useimmat löytyvät kunnan kaavoitta-jalta tai museosta. Valtion ympäristöhallinto ylläpitää muun muassa rakennusperintöä, luonnonsuojelualueita, perinteisten elinkeino- ja maankäyttötapojen muovaamia luontotyyppejä ja valtakunnallisesti merkittäviä maise-ma-alueita koskevaa tietoa. Museovirasto julkaisee tie-toa mm. valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä ja erityislacilla suojelluista raken-nuksista.

- *Ks. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäris-töt: www.rky.fi*
- *Kulttuuriympäristön rekisteriportaali: www.kulttuuriymparisto.nba.fi*
- *Arvokkaat maisema-alueet: www.ymparisto.fi*

Asuinalueen kulttuuriympäristöselvitys

Esimerkkinä Siltamäki (Helsinki)

Siltamäki Helsingin pohjoisrajalla on 1970-luvun tiiviisti rakennettu asuinalue, lähiö, jonka ansiot lapsiperheet löysivät heti rakennusten valmistuttua. Siltamäki suunniteltiin ja rakennettiin yhdeksi kokonaisuudeksi 3000 asukkaalle: sen matalat betonirakenteiset talot ovat kaikki samaa tyyppiä ja alueen

palvelut, luonto, puistot, korttelipihat ja asukasysteisi ovat kaikki lähellä.

Siltamäen inventointi- ja kehittämisselvityksen *Siltamäen kontaktikaupunki* (2009) tavoitteena on ”Siltamäen kehittäminen alueen ominaispiirteitä ja 1970-luvun suunnitteluperiaatteita kunnioittaen”. Selvityksessä on analysoitu myös leikki- ja liikuntaympäristöt sekä lähiviheralueet. Koko alueen, myös viherympäristön, kokonaistarkastelu on kaavoitusta varten laadittavissa kulttuuriympäristöselvityksissä oleellista.

Siltamäen länsireunan jokivarteen rakennettiin aluepuisto, jossa on liikuntapuisto ja laaja maisemapuisto. Keskieurooppalaisvaikutteisen avoimen puiston suunnitteli maisema-arkkitehti Harald Carstens Helsingin kaupungin rakennusvirastossa vuonna 1972. Puistoa rakennettiin vaiheittain ja se valmistui lopullisesti vuonna 1989. Ympärivuotista uimista varten Siltamäen ytimeen rakennettiin uimahalli.

Kuvat: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto / Siltamäen kontaktikaupunki -selvitys; http://www.hel2.fi/ksv/julkaisut/julk_2009-3.pdf

Alueen kulttuurihistorian inventointi tarjoaa kokonaisnäkemyksen

Inventoinneista käytetään eri nimityksiä, kuten alueinventointi, rakennusinventointi, kulttuurihistoriaselvitys tai kulttuuriympäristöselvitys. Yhteistä näille kaikille on painottuminen laajemman aluekokonaisuuden piirteisiin ja historiaan toisin kuin rakennushistoriaselvitys, joka painottuu yksittäisen rakennuksen historiaan. Laajojen alueiden inventointeja kutsutaan monesti myös maisemainventoinneiksi.

Alueen inventoinnilla selvitetään rakentumisen historian tärkeimmät syyt ja vaiheet, kuvataan ympäristön konkreettisten piirteiden ja käyttötarkoituksen muutosta ja kehitystä eri aikoina ja analysoidaan historian eri vaiheiden asemaa nyky-ympäristössä. Alueinventointeihin liittyy monesti rakennuskohtaisia kuvauksia ja arviointoja, ei kuitenkaan rakennushistorian selvityksen tarkkuudella. Inventoinnin pohjalta määritetään alueen arvoja myös säilyttämisen kannalta, ja luodaan siten perusta niiden huomioimiselle mm. kaavoituksessa. Inventointeja tekevät siihen erikoistuneet konsultit. Myös suurissa suunnittelutoimistoissa ja maakuntamuseoissa on usein inventointien tekemiseen erikoistunutta väkeä.

Inventointi voidaan tehdä rajatusta alueesta, vaikkapa liikuntapuistosta, mutta se voi koskea kunnan osaa tai käsittää koko kunnan. Joskus kulttuurihistoriallinen inventointi voi kattaa koko maakunnan. Kaavaa varten laadittava inventointi kattaa rakennetun ympäristön erilaiset elementit, joihin pitäisi lukeutua myös liikuntaympäristöt.

Monilla alueilla on jäännöksiä varhaisemmista elinkeinoista ja asutuksesta. Muinaisjäännöksiä koskevat tiedot ovat osa hyvää kulttuuriympäristöselvitystä ja ne tulee ottaa alueen suunnittelussa huomioon. Koska muinaisjäännösten inventointi edellyttää arkeologin ammattitaitoa, se tehdään yleensä erillisenä työnä. Muinaisjäännökset ovat ilman eri päätöstä muinaismuistolain rauhoittamia, siksi niiden säilyneisyyden selvittäminen on erityisen tärkeää.

Mitä liikuntaympäristön kulttuurihistorian inventointeihin ja selvityksiin sisältyy?

Selvitys tehdään sekä historiallisista dokumenteista (kuten piirustuksista, valokuvista, asiakirjoista, historiikeista, sanomalehdistä, kartoista, ilmakuvista, liikkuvista kuvista, haastattelemalla) että konkreettisesti paikan päällä tutkimalla ja valokuvaamalla. Olemassa oleva tilanne käydään läpi ja siitä määritellään kaikki eri vaiheet niin, että selvitys kertoo miltä ajalta mikin on peräisin ja mikä on sen nykyinen tila.

Selvityksen perusteella tiedetään

- millaiseksi liikunta-alue tai rakennus aikanaan suunniteltiin ja valmistui, mitä muutoksia siihen on eri aikoina tehty ja mikä on ollut muutosten tarkoitus.
- kuinka liikunta-alue tai rakennus ja sen eri rakennusvaiheet ovat säilyneet niin toiminnallisesti, teknisesti, esteettisesti kuin arkkitehtonisesti.

Tulostus on havainnollinen, se pitää sisällään

- tiiviin kronologisen suunnittelu-, rakennus- ja käyttöhistorian
- alue- ja rakennusvaihekaavioita
- nykytilaa dokumentoivia valokuvia
- historiallisia kuvia, piirustuksia, piirustusluetteiloita ja -kopioita eri ajoilta

Nykyisten rakenteiden alla saattaa olla kiinnostavia kulttuurikerrostumia. Ajantasaistet tiedot tunnetuista muinaisjäännöksistä saa Museoviraston Muinaisjäännösrekisteristä. Historialliselta ajalta ja erityisesti 1700-luvulta lähtien on paljon kohteita, joissa toiminta on pitkään jatkunut ja jatkuu edelleen samalla paikalla. Tällaisissa tilanteissa arvion kohteen muinaisjäännösluonteesta ja mahdollisista toimenpiteistä antaa Museovirasto tai sen kanssa yhteistyösopimuksen tehnyt maakuntamuseo.

Inventointimenetelmät kehittyvät jatkuvasti ja liikuntaympäristöjen osalta niitä on syytä kehittää niin, että inventointi kattaa kohteen erimittakaavaiset elementit, kuten maiseman, luonnon- ja viherympäristön, reitit ja muut rakenteet, kentät ja rakennukset. Liikuntaympäristön kulttuurihistoria on aina suhteutettava kunnan ja alueen kehitykseen, koko alueen suunnittelu-, käyttö- ja rakennushistoriaan, mieluiten myös valtakunnalliseen ilmiöön.

Virkistys- ja liikuntaympäristöihin sisältyy erittäin usein tärkeitä maiseman ja luonnon arvoja, joita käytön muutosten ja täydennysrakentamisen alla on syytä tutkia, jotta ne osataan turvata. Liikuntaympäristöt voivat siten olla myös osana maisemainventointeja tai luonnonympäristön käytön ja hoidon suunnittelun taustaselvityksiä. Näitä selvityksiä tekevät usein maisema-arkkitehdit tai erilaiset luonnonympäristön asiantuntijat konsulttitoimeksiantona.

Liikunta- ja urheilualueen rakennushistorian inventointi

Esimerkkinä Lahden urheilukeskus

Lahden talviurheilukeskuksella ja hiihtostadion Salpausselällä on varhaisimmista 1920-luvun rakennusajoista lähtien ollut kansallisen ja kansainvälisen hiihtostadionin asema. Salpausselän talvikisat alkoivat vuonna 1926. Hiihdon maailmanmestaruuskisat on järjestetty siellä kuudesti, ja Finlandia-hiihto – laturetki Hämeenlinnasta Lahteen – on toteutunut vuodesta 1974 alkaen. Alueen vilkkaaseen tapahtumakalenteriin kuuluvat jalkapallo- ja jääkiekko-ottelut, messut ja konsertit sekä monien lajien harjoitukset sekä liikunta- ja urheiluharrastukset.

Alueen luonto ja harjumaaston muodot ovat luoneet liikuntaympäristön toiminnallisen kehyksen. Maastoa on myös muokattu käyttötarkoituksen mukaan. Isot kansalliset ja kansainväliset kilpailut ovat vauhdittaneet alueen rakentamista; sen monipuolistuminen ja tiivistyminen on jatkunut nykypäiviin. 1970-luvulta alkaen Salpausselän puurakennukset ja -rakenteet korvattiin mitavilla betoni- ja teräsrakenteilla.

Alueen kulttuuri- ja rakennushistoria selvitetiin asemakaavatyön aloitusvaiheessa niin, että painetun inventoinnin tulokset olivat käytettävissä kaavasunnittelussa (Jorma J. Latva, Lahden urheilukeskus, Teivaanmäen voimalaitos, rakennushistoriaselvitys, 2011). Urheilukeskus on tunnettu, selvärajainen ja toiminnallisesti kiinteä kokonaisuus, jota kaavoitettaessa rakennusten ja rakenteitten lisäksi myös maisemamuotojen ja latureittien merkityksiä analysoitiin. Hyväksytyssä asemakaavassa vuodelta 2011 on määräyksiä maiseman, luonnon, muinaisjäännösten ja rakennusten suojelusta. Alue kokonaisuudessaan on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY).

1 2 3 Hiihtokeskuksen paikka on ansiokas paitsi maastollisin myös kaupunkikuvallisin perustein sekä saavutettavuuden kannalta. Hyppymäet ovat aina olleet Lahden tunnuskuva, jo ensimmäinen vuonna 1922 rakennettu puinen hyppymäki sijaitsi Lahden pääkadun päätteenä. Nykyinen suurmäki palkittiin vuoden 1971 betonirakenteena. Kuvat: Suomen Urheilumuseo ja Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

4 Salpausselän kisat järjestettiin ensimmäisen kerran vuonna 1923. Vuoden 1938 hiihdon maailmanmestaruuskilpailut Lahdessa olivat siihen mennessä itsenäisen Suomen suurin kansainvälinen urheilutapahtuma, pääsylippuja myytiin 60 000 kappaletta (Lahden kaupunginmuseo). Kuvassa 1950-luvun mäkihyppääjät jännittävät yleisön mukana kilpailun ratkaisuhyppyjä. Kuva: Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

5 Salpausselän kisoja seurattiin innokkaasti sekä paikan päällä että radiosta. Martti Jukola selosti Salpausselän kisoja vuonna 1938. Kuva: Museovirasto / Pietinen.

6 Lahden urheilukeskuksen pääkatsomo valmistui maastohiihdon vuoden 1978 maailmanmestaruuskisoihin Ossi Rajalan ja Pekka Salmisen arkkitehtisuunnitelmin. Kuva: Museovirasto / Hilka Högström.

Virkistysalueen kulttuuriympäristöselvitys

Esimerkkinä Kallahdenniemi (Helsinki)

Kallahdenniemen virkistysalue sijaitsee tiivistyvässä Vuosaaren kaupunginosassa Helsingissä. Kasvavan asuinalueen viherverkosto on haluttu turvata ja liittää katkeamattomana Kallahdenniemeen, joka puolestaan on haluttu säilyttää virkistyskäytössä. Alueen asemakaavoitustyön pohjaksi on selvitetty niemen maisema, luonto, liikkumisen olosuhteet, rakennuskanta ja rakentamistapaohjeet. Alueen asemakaava tuli voimaan vuonna 2012.

Selvityksillä on haluttu kiinnittää asukkaiden ja rakentajien huomio Kallahdenniemen rakennetun ja luonnonympäristön erityispiirteisiin ja varmistaa, että alue säilyy ja kehittyy

arvokkaana kulttuurihistoriallisena ja maisemallisena kokonaisuutena. Niemen liikuntaympäristöt ovat luonnonympäristössä, ne ovat uimarantoja, reittejä, veneilypaikkoja ja muita virkistyskohteita. Ulkoilualueen rakennuksista mm. Osuuspankkiopisto liikuntahalleineen on selvityksissä mukana.

- Ks. myös Kaupunkisuunnitteluviraston julkaisut: Kallahdenniemi, osa 2: Rakennusperinnön arvot
- Kallahdenniemi Rakentamistapaohjeet
- Kallahdenharjun luonnonsuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma v. 2003–2012 (Enviro Oy)

Kuvat: Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto / Kallahdenniemi, osa I: Maisema- ja kulttuurihistoriallinen selvitys ja virkistysalueiden yleissuunnitelma; http://www.hel2.fi/ksv/julkaisut/julk_2005-7.pdf.

Rakennushistorian selvitys (RHS) kertoo talon tarinan

Yksittäisen rakennuksen ja sen lähiympäristön ominaisuuksien kokonaisvaltaiseksi kartoittamiseksi tehdään rakennushistorian selvitys (RHS). Selvityksessä käydään läpi rakentamisen historia – mitä, miksi ja miten eri vuosikymmeninä rakennettiin, ketkä olivat toimijoita. Siinä selvitetään myös kohteen käyttö ja sen muutokset, ketkä rakennusta ovat ylläpitäneet ja käyttäneet eri aikoina ja mitä muutoksia tehtiin. Kohde kartoitetaan nykytilassaan paikan päällä. Rakennushistoriallinen tarkastelu vedetään yhteen vertaamalla nykytilasta tehtyjä havaintoja rakentamisen ja käytön historiaan. Tutkittavat aiheet ovat rakentamisen ja käytön historia sekä nykytila. Käytettävät menetelmät ovat arkkitehtien tarkastelu, kenttätyöt sekä tiedot yhdistävä analyysi. RHS tehdään nimenomaan kohteen nykytilan kartoittamiseksi.

RHS laaditaan yleensä ennen muutosta ja isoa peruskorjausta. Tällaisiin hankkeisiin usein liittyvässä kaava-muutoksessa RHS auttaa myös tarkoituksenmukaisten suojelumerkintöjen laadinnassa. Hyvissä ajoin laadittu RHS on käyttäjien, rakennuttajan, suunnittelijoiden, urakoitsijoiden ja viranomaisten työkalu.

Rakennushistorian selvityksen tekee yleensä erikoistunut konsultti, joskus peruskorjauksen suunnittelijakonsultti. Tärkeintä on, että tekijällä on tutkimusosaamista sekä kokemusta ja tietoa rakennuksen aikakauden rakenteista, tyylipiirteistä ja suunnitteluihanteista. Koska selvityksen on oltava käytettävissä ennen kuin suunnittelua päästään varsinaisesti aloittamaan, selvitysaikataulu on usein tiivis. Selvityksen laajuus, kohdentuminen ja painotus on syytä valita kohteen mukaan, ja siitä kannattaa keskustella selvitystä työhönsä tarvitsevien kanssa ennen työhön ryhtymistä.

Usein julkaisunakin kiintoisa RHS on tärkeä osa suunnitteluasiakirjoja. Se tarjoaa ja tallentaa perustietoa, jota puuttuu mm. monesta liikuntapaikasta ja -rakennuksesta. Kun valmis selvitys talletetaan myös maakun-

tamuseoon tai Museovirastoon, se on käyttökelpoinen tietolähde mm. vertaiskohteita koskevassa päätöksenteossa. Liikunta- ja urheilurakennuksista RHS on laadittu muiden muassa Helsingin olympiakisoja varten rakennetuista areenoista ennen niiden laajoja korjaus- ja restaurointitöitä.

RHS:n tiedot auttavat määrittelemään rakennuksen arvot sitä koskevaa suunnittelua varten. RHS helpottaa yhteistä keskustelua ja päämäärää, jossa urheilurakennuksen arvokkaat piirteet säilyvät samalla kun rakennus korjataan ja uudistetaan.

Museovirasto on tehnyt oppaan *Talon tarinat – Rakennushistorian selvitysopas* rakennushistorian selvityksiä tilaaville ja niitä laativille (2010, www.nba.fi). Oppaan näkökulmat ja ohjeet ovat sovellettavissa myös urheilurakennusten melko nuoreen rakennuskantaan.

Kulttuuriympäristöohjelma kokoaa selvitykset ja asettaa tavoitteita

Kun kunnassa on tehty kulttuuriympäristöohjelma, on sen yhteydessä koottu ja arvioitu kunnan kulttuuriympäristöä koskevat selvitykset ja kerrottu peruspiirteet alueen kehityksestä myös liikuntapaikkojen arvioinnin pohjaksi. Kulttuuriympäristöohjelmia laaditaan yleensä koko kunnan alueelta asukkaiden, yhteisöjen ja elinkeinoelämän yhteistyönä. Useimmiten työtä vetää kunnan kaavoitustoimi.

Kulttuuriympäristöohjelmalla linjataan alueen kulttuuriympäristön hoitoa ja hyödyntämistä. Ohjelmassa tuodaan esiin nykyhetkisen ympäristön tärkeimpiä piirteitä ja vahvuuksia sekä kohteiden hoitoa. Liikuntaympäristöjä on sisällytetty ohjelmiin toistaiseksi vähän. Jatkossa ne on syytä ottaa mukaan ja tuoda esiin kullekin alueelle ominaisimpia liikuntaympäristöjä.

Ympäristöministeriö on julkaissut *Kulttuuriympäristö-ohjelma – miksi ja miten* -oppaan (2009, www.ymparisto.fi), josta löytyy ohjeita ja näkökulmia ohjelman toteuttamiseen.

Liikuntapaikan rakennushistorian selvitys (RHS)

Esimerkkinä Hietalahden stadion (Vaasa)

Vaasan Hietalahden stadion on 1980-luvulta alkaen toiminut vaasalaisen jalkapallon päänäyttämönä. Stadionin rakennushistorian selvittäminen tuli ajankohtaiseksi asemakaavahankkeen ja pääkatsomon purkulupa-anomuksen takia. RHS osoittaa, että Hietalahden stadion on suomalaisittain varhainen esimerkki 1930-luvun tyylikkäästä stadionkokonaisuudesta, johon rakennettiin täysmittaisen yleisurheilu- ja pallokentän lisäksi mm. puurakenteinen katettu pääkatsomo ja nelikerroksinen maratontorni.

Vuonna 1937 käyttöön vihityn stadionin suunnitteli yli kolmekymmentä vuotta Vaasan kaupunginarkkitehtinä toiminut Ingvald Serenius. Rakennusaikanaan loisteliaaksi koettu katsomo on toteutettu yksinkertaisin ja edullisin materiaalein helposti huollettavaksi. Työllistämisvaroilla rakennettu katsomo noudattaa yhä lähes täysin Sereniuksen suunnitelmia. Kautta 75-vuotisen historian stadionilla on järjestetty urheilukisojen lisäksi ulkoilmakonsertteja, voimistelunäytöksiä ja muita massatapahtumia.

Ruusa Viljanen Rossi: Vaasan jalkapallstadion, rakennushistoriaselvitys (painamaton, 2012)

Kuvat: Ruusa Viljanen Rossi.

Kulttuuriympäristöohjelma

Esimerkkinä Sotkamo

Jo Sotkamon kulttuuriympäristöohjelman (2008) ensi lauseissa tuodaan esiin, miten kunnassa ”ennen kaikkea fyysiseen toimintaan, matkailuun, liikkumiseen ja urheiluun liittyvät teemat ovat nykyään hyvin esillä”. Ohjelmasta ilmenee, että Sotkamon maisemaa kehystävät vaarat ja harjut sekä lukuisten erikokoisten vesien pilkkoma manner ovat yli vuosisadan ajan kiehtoneet matkustajia ja tarjonneet luonnostaan erinomaiset edellytykset liikuntaan.

Matkailufilmissä vuodelta 1937 selostetaan kuinka ”Vuokatin jylhät vaarat ovat houkuttelleet hiihtomatkailijoita jo 1900-luvun ensimmäisistä vuosikymmenistä asti. Silloin matkailuvalttina oli koskematton erämaaluonto”. Vuodesta 1948 järjestettiin juhannuksena Suomen Ladun juhlat, joissa kävi tuhansia vieraita, ja mm. Vuokatin juoksu kuului ohjelmaan. Ensimmäisenä vuonna Kainuun oma poika, tohtori Urho Kekkonen puhui otsikolla ”Urheilu – kansakunnan elinvoiman eräs lähde”. Vuoden 1950 juhannusjuhlassa oli kesämäkihyppykisakin.

1940-luvun vaatimattomista puitteista – urheilijoiden telttaleireistä – on vuosien myötä kehittynyt Vuokatin urheiluopisto, talvilajien kansainvälinen valmennus- ja koulutuskeskus. Luonnonolot, matkailuhistoria ja urheiluopiston vaiheet liittyvät olennaisesti yhteen ja niillä on yhä suuri merkitys Sotkamon elinkeinorakenteen määrittäjänä.

- Sotkamon kulttuuriympäristöohjelma:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=391027&lan=fi>

- 1 Vuokatin Urheiluopisto on liikunta- ja perhelomakohde sekä pohjoismaisten hiihtolajien valmennuskeskus. Vuokatinmajasta 1940-luvulla käynnistynyt toiminta keskittyi alusta alkaen hiihtoon. Vuokatin kansainvälistyminen vauhdittui, kun siitä tuli urheiluopisto vuonna 1950. Nykyään opistolla käy vuosittain kymmeniä ulkomaalaisia joukkueita harjoittelemassa. Maailman ensimmäinen hiihtotunneli valmistui vuonna 1997 opiston läheisyyteen. Kuva: Vuokatin urheiluopisto.
- 2 Monet kulttuurielämän kärkeen kohonneet taiteilijat tekivät 1890-luvulta alkaen tutkimusmatkoja suomalaisuuden juurille ”Kalevalan laulumaille”. Vuokatinvaaran ikuisti myös I.K. Inha vuonna 1895. Kuva: Museovirasto / K.E. Ståhlberg.

3 Vuokatin rinteillä laskettiin jo 1930-luvulla. Ensimmäinen ”syöksyrinne” avattiin alkuvuodesta 1947. Rinteen viereen rakennettiin hiihtohissi, jonka vetopituus oli 260 metriä ja nostokorkeus 90 metriä. Kuva 1970-luvulta. Kuva: Museovirasto / Teuvo Kanerva.

4 Vuokatin urheiluopiston hyppymäet. Suomen mäkihyppääjien parhaimmisto leireili ensi kertaa Sotkamossa vuoden 1934 marraskuussa. Sotkamoon Hiukan harjulle oli juuri valmistunut suojeluskunnan talkootyönä hyppymäki, joka oli Suomen suurimpia. Kuva: Museovirasto / Hilikka Högström.

5 Hiukan harjun rantareitin ja uimarannan taustalla kohoavat Vuokatinvaaran laella suurmäki ja 323-metrinen radio- ja TV-masto. Hiukan harjun maastot olivat Sotkamon talviurheilun ja -matkailun varhaisia kohteita. Kuva: Museovirasto / Hilikka Högström.

Olympiastadionilla vierailee vuosittain yli 600 000 henkilöä erikokoisissa tapahtumissa. Vuosina 2011 ja 2012 kentällä pelattiin SM-jääkiekkoa. Samalla yleisölle tarjottiin mahdollisuus stadionluisteluun. Vuonna 2013 aloitettavan uudistustyön tavoitteena on luoda stadionista ”arkkitehtuuriltaan korkeatasoinen ja toiminnallisesti moderni kokonaisuus”. Suunnitelman mukaan ”stadion tulee olemaan kansalaisten käytössä ja sitä ympäröi viihtyisä Olympiapuisto”.

Kuva: Suomen Urheilumuseo.

5

Liikuntaympäristöjen tärkeiden piirteiden ja toiminnallisuuden turvaaminen

Liikuntaympäristön muutostarpeet voivat syntyä paitsi liikuntaympäristön ja liikunnan omista tarpeista myös niiden ulkopuolelta. Esimerkiksi asuinymppäristöjen tiivistämishankkeissa liikuntaympäristöt saatetaan nähdä lisärakentamisen potentiaalisina alueina. Samoin koulujen lakkauttamiset voivat nostaa esiin ajatuksia supistaa koulun ympärillä olevia liikunta-alueita.

Varsinkin nopeasti etenevissä muutoshankkeissa ole-
massa olevan liikuntaympäristön kehittämistä helpot-
taa valmis, eri osapuolten kesken laajalti jaettu kohteen
merkittävien piirteiden, arvojen ja toiminnan tuntemus:

- ymmärretään liikuntaympäristön merkitys osana asuin-
alueutta sekä laajempaa kulttuuri- ja liikun-
taympäristöä
- tunnetaan liikuntaympäristön taustat ja rakennushis-
toria sekä nykyiset käyttömahdollisuudet
- tiedetään miten liikuntaympäristön ylläpito ja hoito
on järjestetty
- tiedetään miten liikuntaympäristö on määritelty
(asema-)kaavassa: miten aluevaraus ja käyttötarkoi-
tus sekä merkittävät piirteet on huomioitu

Liikuntaympäristön säilyttäminen ja kehittäminen eri
tahoja palvelevalla tavalla on parhaiten toteutettavissa
yhdistämällä useat eri näkökohdat, kuten liikuntakäy-
tön tarpeet sekä kaupunkirakenteen, materiaali- ja ener-

giatohokkuuden, luonnonympäristön ja kulttuuriympä-
ristön näkökulmat.

Liikuntaympäristön merkittävien piirteiden turvaa-
misen tärkeimpiä tekijöitä ovat kohteiden käyttö, hoito
ja asiantunteva korjaaminen. Puitteet ympäristön käy-
tölle ja rakentamiselle luodaan kaavoituksessa ja raken-
tamisen ohjauksessa. Merkittäviä ympäristöjä ja raken-
nuksia voidaan suojella myös erityislacilla.

Kaavoituksella ohjataan maankäyttöä

Maankäytön suunnittelulla ohjataan alueiden käyttöä
ja rakentamista. Maankäytön suunnittelujärjestelmään
kuuluvat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, maa-
kuntakaava, yleiskaava ja asemakaava.

Valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa kiin-
nitetään huomiota mm. toimiviin alue- ja yhdyskun-
tarakenteisiin, elinympäristön laatuun, kulttuuri- ja
luonnonperintöön, virkistyskäyttöön, toimivaan yhteys-
verkkoon sekä erityisiin aluekokonaisuuksiin luonto- ja
kulttuuriympäristöjen näkökulmasta. Liikuntaympä-
ristöjen kannalta tärkeä tavoite on yhtenäisten vihe-
ralue- ja luonnonaluekokonaisuuksien kehittäminen
ja muodostaminen. Yhdyskuntarakennetta tulee myös
kehittää niin, että palvelut eri väestöryhmille ovat hel-
posti saavutettavissa ja elinympäristöstä muodostuu

Kaavan käsittelyvaiheissa on monta vaikuttamisen paikkaa. Espoon kaupungin verkkosivuilla vaikut-
tamiseen kannustetaan oheisella kaaviolla. Vihreällä merkityissä vaiheissa on parhaat mahdollisuudet
vaikuttaa päätöksentekoon (www.espoo.fi). Kuntien verkkosivuilta saa tietoa voimassa olevista kaavois-
ta ja ajankohtaisista kaavahankkeista.

viihtyisä, sosiaalisesti toimiva, terveellinen, turvallinen ja laadukas.

Valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa on mainittu kulttuuriympäristöselvitykset, jotka tulee ottaa huomioon maankäytön suunnittelun pohjana. Tällaisia aineistoja ovat valtakunnallisia rakennettuja kulttuuriympäristöjä koskeva selvitys ja valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita koskeva selvitys. Muilla kulttuuriympäristöaineistoilla ei ole tätä liitosta valtakunnallisiin alueidenkäyttötavoitteisiin, vaan niiden kohteiden huomioiminen maankäytön suunnittelussa arvioidaan tapaus- ja kohdekohtaisesti.

Kaavat ovat laajalla pohjalla sovittuja maankäytön suunnitelmia, joilla ohjataan kootusti yksityiskohtaisempia ja erillisiä suunnitteluhankkeita. Kaavoituksen avulla hallitaan ympäristöjen ja rakennusten muutosta ja säilymistä kokonaisuutena. Kaavoituksen kautta ratkaistaan kunnan liikuntaympäristöjen sijoitus ja määrä, liikenteen ja yhdyskuntatekniikan vaatimukset sekä suojelukysymykset. Kun liikuntaympäristöt sisällytetään maankäytön suunnitteluun, ne tulevat mukaan arviointiin ja päätöksentekoon.

Kaavoitus on yksi tärkeimmistä väylistä vaikuttaa kunnan liikuntaympäristöjen tulevaisuuteen. Kaavakartalla esitetään erilaiset maankäytön toiminnot ja niiden väliset suhteet, siis myös liikuntaympäristöjen aluevaraukset, liikenneyhteydet ja rakennuspaikat. Merkitöihin liittyvissä kaavamääräyksissä esitetään tarkemmat sanalliset rakentamista koskevat tavoitteet. Liikuntaympäristön ja -rakennuksen huomioonotto kaavoituksessa perustuu siihen, että ennen kaavoitusta liikuntaympäristö inventoidaan ja sisällytetään kulttuuriympäristöselvitykseen. Analysoimalla ja tutkimalla kohteen historia ja kehitysvaiheet määritellään merkittävät piirteet ja niitä suojelevat tavoitteet, joista kaavoituksessa päätetään.

Kun kunnassa laaditaan kaavaa, valmisteluun liittyy kaava-aluetta koskevia selvityksiä ja tausta-analyysyjä. Selvitysten ajantasaisuus ja riittävyys on yksi yleisimmistä kaavoituksen yhteydessä arvioitavista ja erimielisyyksiäkin herättävistä kysymyksistä. Kaavoituksessa täytyy myös arvioida kaavan toteuttamisen vaikutuksia rakennettuun ympäristöön, ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin sekä yleiseen etuun.

Mitä parempia kaavoitettavan alueen liikuntaympäristöjä ja niiden ominaispiirteitä koskevat selvitykset ovat, sitä varmemmin selvityksissä esitetyt arvonäkökohdat päätyvät kaavakarttaan ja sitä paremmin suunniteltujen muutosten vaikutuksia pystytään arvioimaan.

• Ks. Maankäyttö- ja rakennuslaki: www.ymparisto.fi.

Kaavoitustasoja on kolme

Maakuntakaava on koko maakunnan aluetta koskeva yleispiirteinen kaava, jonka laatii maakuntaliitto ja vahvistaa ympäristöministeriö. Maakuntakaavassa osoitetaan seudullisesti merkittäviä ja alueina laajoja tai muutoin taajamarakenteeseen olennaisesti vaikuttavia liikunta- ja virkistysalueita.

Yleiskaava on koko kuntaa tai sen jotakin osaa varten laadittu kaava, joka on myös yleispiirteinen, mutta maakuntakaavaa yksityiskohtaisempi. Yleiskaavan laatii kunta. Yleiskaava voidaan laatia oikeusvaikutuksettomana tai oikeusvaikutteisena eli sen ohjaavuus vaihtelee ohjeesta sitovaan asiakirjaan. Yleiskaavat voivat olla ns. strategisia yleiskaavoja, jolloin niissä ei ole juuri lainkaan aluevarausmerkintöjä, tai ne voivat olla yksityiskohtaisempaa kaavoitusta suoraan ohjaavia. Kunta-kaavoituksessa osoitetaan aluevarauksia myös virkistykseen, liikuntaan ja urheiluun.

Asemakaava on yksityiskohtaisin kaavataso ja siksi se kaikkein tarkimmin ohjaa rakentamista, korjaamista ja ympäristön piirteiden säilyttämistä. Asemakaava laaditaan usein kunnanosittain, mutta se voidaan laatia vain yhdelle korttelille tai tontillekin. Asemakaavan tulee noudattaa ja tarkentaa ylemmän tason kaavan (yleiskaava, joskus myös maakuntakaava) merkintöjä ja määräyksiä. Asemakaavankin laatii kunta.

Kuntien kaavoista päätetään kunnan normaalissa päätöksentekojärjestyksessä, lautakuntakäsittelyistä hallitukseen ja valtuustoon. Kaikki kaavatasot ovat liikuntaympäristöjenkin kannalta tärkeitä, sillä yleispiirteisempi kaava ohjaa aina yksityiskohtaisemman kaavan laatimista. Detaljikaavaan ei ole helppo saada muutoksia, joita ei ole suunniteltu jo yleispiirteisemmässä kaavassa.

Maakuntakaava

Esimerkkinä Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaava, Oulujoen suisto

Oulujoki on kautta kaupungin historian ollut Oulun elinvoiman ja vaurastumisen väylä. Kaupunki on rakentunut vaikutavalle paikalle, viuhkamaisena mereen laskevan joen rannalle. Laaja suistoalue on myös nykyisen Oulun ydintä. Sen maisemaa leimaavat vesivoiman, patojen, kanavien ja teollisuuden rakennukset ja rakenteet. Saarissa – kuten Hieta-, Piki- ja Kuusisaari sekä Hupisaaret – on paitsi merenkulun ja teollisuuden synnyttämiä yhdyskuntia myös kaupunkilaisten virkistykseen rakennettuja huvila- ja puistoalueita.

Viime vuosikymmeninä Oulujoen saarten ja rantojen merkitys oululaisten jokapäiväisen liikkumisen ja virkistykseen ympäristönä on entisestään vahvistunut. Viherverkostot johtavat jokirannoilta ja puistoista saariin, joissa on reittejä, kenttiä ja rantoja liikunnan ja virkistykseen käytössä. Liikuntaympäristöistä mainittakoon Raatinsaari ja sen ytimessä oleva stadion uimahalleineen. Monien arvokisojen areena oli Oulun kaupungin mittavin panostus urheilurakentamiseen sotien jälkeen. Vastikään uudistettu stadion on alku-

jaan Oulun ensimmäisen kaupunginarkkitehdin Martti Heikuran 1950-luvulla suunnittelema.

Oulujoen suistoalueen arvojen turvaamiseksi alueelle on maakuntakaavamerkintöjä maiseman, luonnon, virkistykseen, kulttuuriympäristön sekä palveluiden ja matkailun näkökulmista. Maakuntaliitto on julkaisemassaan inventoinnissa arvottanut Oulujoen suiston maakunnalliseksi maisema-alueeksi ja sen perusteella maakuntakaavassa alueelle on annettu merkintä ”kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue”. Oulujoen suiston suunnittelumääräysten mukaan yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa on turvattava maiseman ja kulttuuriympäristön erityispiirteet.

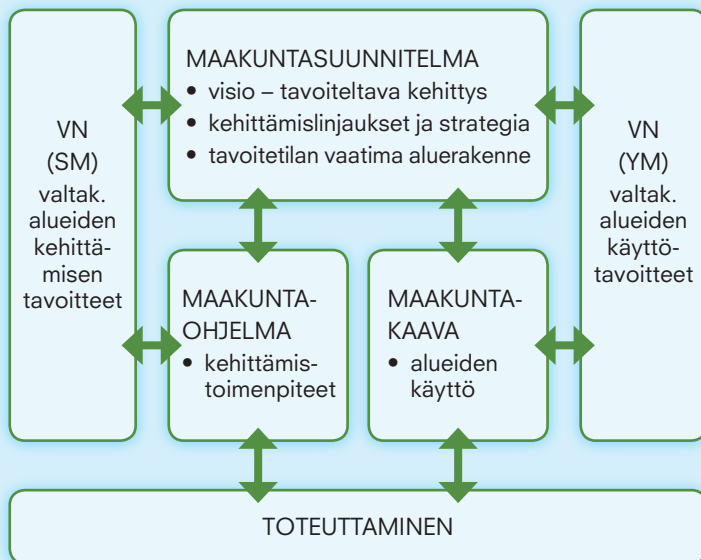
Kaupunkikehittämisen kohdealueena on Oulun kaupunkiseutu, jolle annetun suunnittelumääräyksen mukaan yksityiskohtaisemalla suunnittelulla tulee luoda edellytykset seudullisen virkistysalueverkon toteuttamiselle. Oulujoen suistosta ja Oulujokilaaksosta sekä keskeistä kaupun-

- 1 Ote Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaavasta (2003). Vuonna 2006 lainvoimaiseksi tullut kaava käsittää kaikki maankäyttökäytökset: alueidenkäytön ja yhdyskuntarakenteen periaatteet sekä aluevaraukset maakunnan kehittämiseksi. Kaavassa on osoitettu aluerakenne, kehittämisvyöhykkeet, matkailun vetovoima-alueet, liikenneverkon ja logistiikka-alueiden kehittäminen, tuulivoima-alueita, luonnon monikäyttöalueita, virkistysreittejä, luonnonsuojelualueet ja kulttuuriympäristön arvoja. Kuva: Pohjois-Pohjanmaan liitto.

kiseuturakennetta yhdistävästä virkistysaluekehästä koostuvan yhtenäisen vihervyöhykkeen muodostuminen on turvattava. Alueen tärkeät kulttuuriympäristöt ja -kohteet on lueteltu kaavaselistuksessa. Oulujoen suisto on myös valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö.

- Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaava: <http://www.pohjois-pohjanmaa.fi/>

2

2 Kaavio maakunnan nykyisestä suunnittelujärjestelmästä (Pohjois-Pohjanmaan liitto).

3 Kuvan etualalla näkyy Pikisaaren historiallinen teollisuusyhdyskunta luontoreitteineen ja kenttineen. Kuva: Museovirasto / Hannu Vallas.

4 5 Raatinsaaren stadionin pääkatsomon alle avattiin Suomen kymmenes ja maan pohjoisin uimahalli vuonna 1959. Katsomon ja hallin uudistus valmistuivat vuonna 2011 Siren Arkkitehdit Oy:n suunnitelmin. Kuvat: Suomen Urheilumuseo ja Museovirasto / Hilikka Högström.

Yleiskaava

Esimerkkinä Keskuspuisto (Helsinki)

Helsingin Keskuspuisto on tuhannen hehtaarin laajuinen ja kymmenen kilometriä pitkä virkistys- ja ulkoilumetsä, joka halkoo pääkaupungin etelästä pohjoiseen, Töölönlahdelta Vantaanjoelle. Ulkoilureittejä Keskuspuistossa kulkee noin sata kilometriä. Talvisin osaa niistä aurataan, osaan tehdään latu. Puistossa on myös useita kenttiä ja halleja. Luonnon-suojelualueita on neljä.

Keskuspuiston idea on peräisin pääkaupungin ensimmäiseltä asemakaava-arkkitehdilta Bertel Jungilta, visionäärilä, joka jo vuonna 1914 esitti, että kaupungin tehtävä on järjestää oma liikuntaympäristöistä vastaava hallintonsa ja rahoittaa ”kyllin laaja-alaiset” puistot palvelemaan ”syvien rivien rasittuneita laumoja” ja rakentaa liikuntapaikkoja, ”jotka tyydyttävät sekä ihmisen kauneusaistia että vaihtelun vaatimuksia ja sallivat paikan erinomaisen luonnon päästä täysiin oikeuksiinsa”.

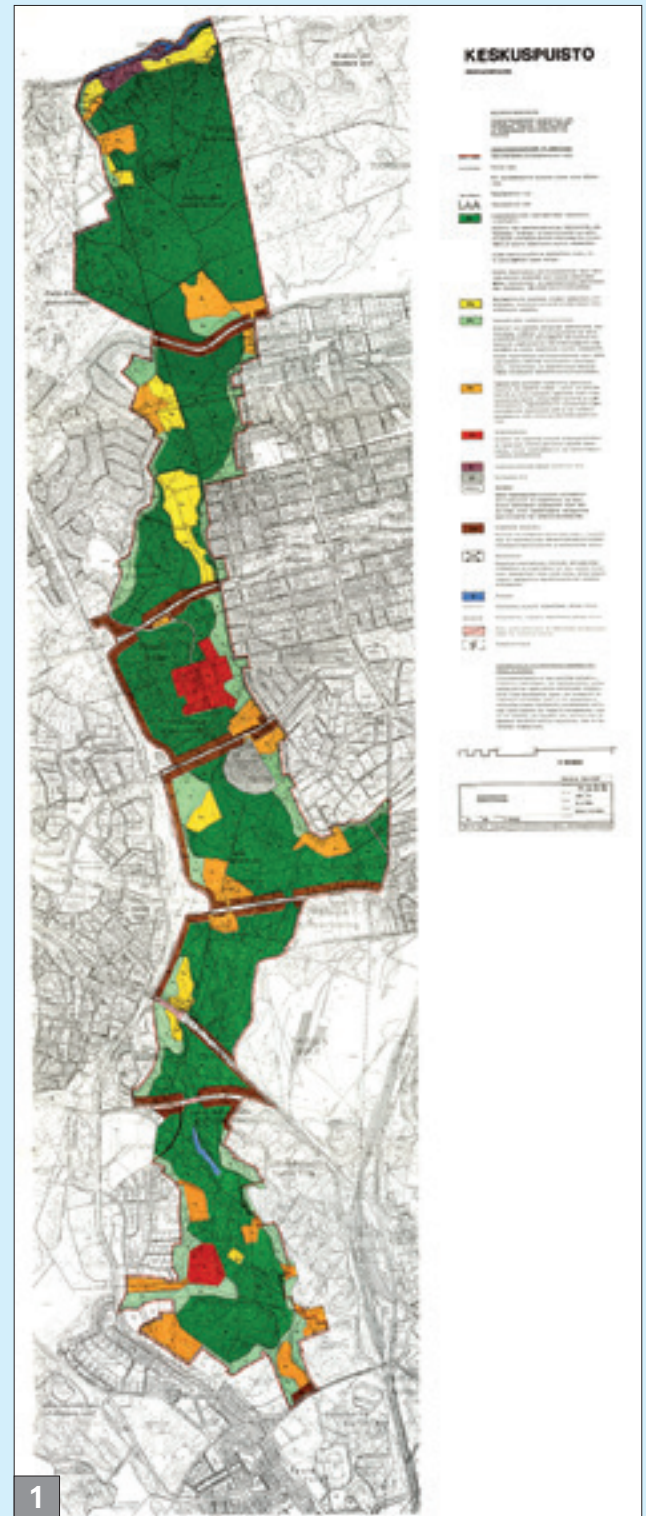
Jotta Keskuspuiston säilyisi kasvavan kaupungin henkireikänä ja liikuntaympäristönä, sen suunnittelua, rakentamista ja hoitoa ohjaamaan laadittiin vuonna 1978 vahvistettu osayleiskaava, jossa osoitettiin Keskuspuiston rajat ja esitettiin puistoa koskevat kaavamääräykset. ”Luonnonmukaiseksi ulkoilumetsäksi tarkoitettu retkeilyalue” on osayleiskaavan yleisin kaavamerkintä. Sama alue osoitettiin myös Helsingin Yleiskaava 2002:ssa.

- Keskuspuisto – metsä lähellä, luonto kaupungissa -verkkosivut: www.hel2.fi/keskuspuisto/fin/1esittely/

1 Keskuspuiston rajat osoitettiin osayleiskaavassa vuonna 1978.

Kuva: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

- 2 3 Ratsastus on ollut oleellinen osa Keskuspuiston liikuntaa jo 1930-luvun lopusta alkaen. Vuoden 1940 olympialaisia varten Keskuspuiston eteläosaan Laaksoon tehtiin ratsastusstadion ja Ruskeasuolle nousi maan mittavin maneesi talleineen. Samassa rakennuksessa on tiloja myös mm. palloilulajeille. Helsingin ratsupoliisien tukikohta on ollut Ruskeasuolla vuodesta 1939, kuva vuodelta 1941. Kuvat: Museovirasto / Hanna Tyvelä ja Museovirasto / tuntematon kuvaaja.

2

3

4

4 Kaupunkia halkovan Keskuspuiston saavutettavuus on hyvä. Tuhannet helsinkiläiset ovat vuosikymmenien ajan päässeet liikkumaan puistoon lähes kotioveltaan. Paloheinän ulkoilumaja toimii Keskuspuiston pohjoisimman osan tärkeänä tukikohtana. Kuva: Antero Aaltonen.

Maankäytön suunnittelujärjestelmä luo edellytykset monista osatekijöistä koostuvan, monille osapuolille yhteisen ympäristön johdonmukaiselle ja hallitulle kehitykselle. Maankäyttö- ja rakennuslaissa (MRL) kaavoituksen tavoitteisiin sisältyvät mm. turvallisen, terveellisen, viihtyisän, sosiaalisesti toimivan ja eri väestöryhmien tarpeet tyydyttävän elin- ja toimintaympäristön luominen, palvelujen saatavuus sekä rakennetun ympäristön kauneus- ja kulttuuriarvojen vaaliminen (5 §). Liikuntaympäristöjen kaavoituksen, kehittämisen ja suojelun kohdalla näitä tavoitteita arvioidaan yhdessä mm. elinkeinotoimintaa ja liikenteen järjestämistä koskevien tavoitteiden kanssa.

Tavoitteita täsmennetään kullakin kaavatasolla ns. sisältövaatimuksilla: maakuntakaavassa on huomioitava mm. maisema, luonnonarvot ja kulttuuriperintö (28 §), yleiskaavoissa rakennetun ympäristön, maiseman ja luonnonarvojen vaaliminen sekä kestävä kehityksen eri elementit (39 §), asemakaavoituksessa rakennettu ympäristö ja luonnonympäristö (54 §). Kaikkien kaavatasojen sisältövaatimuksissa on painotettu virkistykseen soveltuvien alueiden riittävyttä ja eri väestöryhmiä palvelevan yhdyskuntarakenteen tuottamista.

Liikuntaympäristöjen kohdalla virkistystä, palveluiden saatavuutta ja kulttuuriympäristön säilyttämistä koskevat kaavoituksen sisältövaatimukset ovat yhdensuuntaisia ja tukevat toisiaan. Näitä sisältövaatimuksia vasten arvioidaan kaavan sisältöä ja kaavoituksen taustaselvitysten riittävyttä.

- Ks. *Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa -opas* / *Maakuntakaavoitus* / *Yleiskaavoitus* / *Asemakaavoitus*: www.ymparisto.fi
- *Liikuntaa suosivan elinympäristön suunnittelu*: www.liikuntakaavoitus.fi

Asemakaava

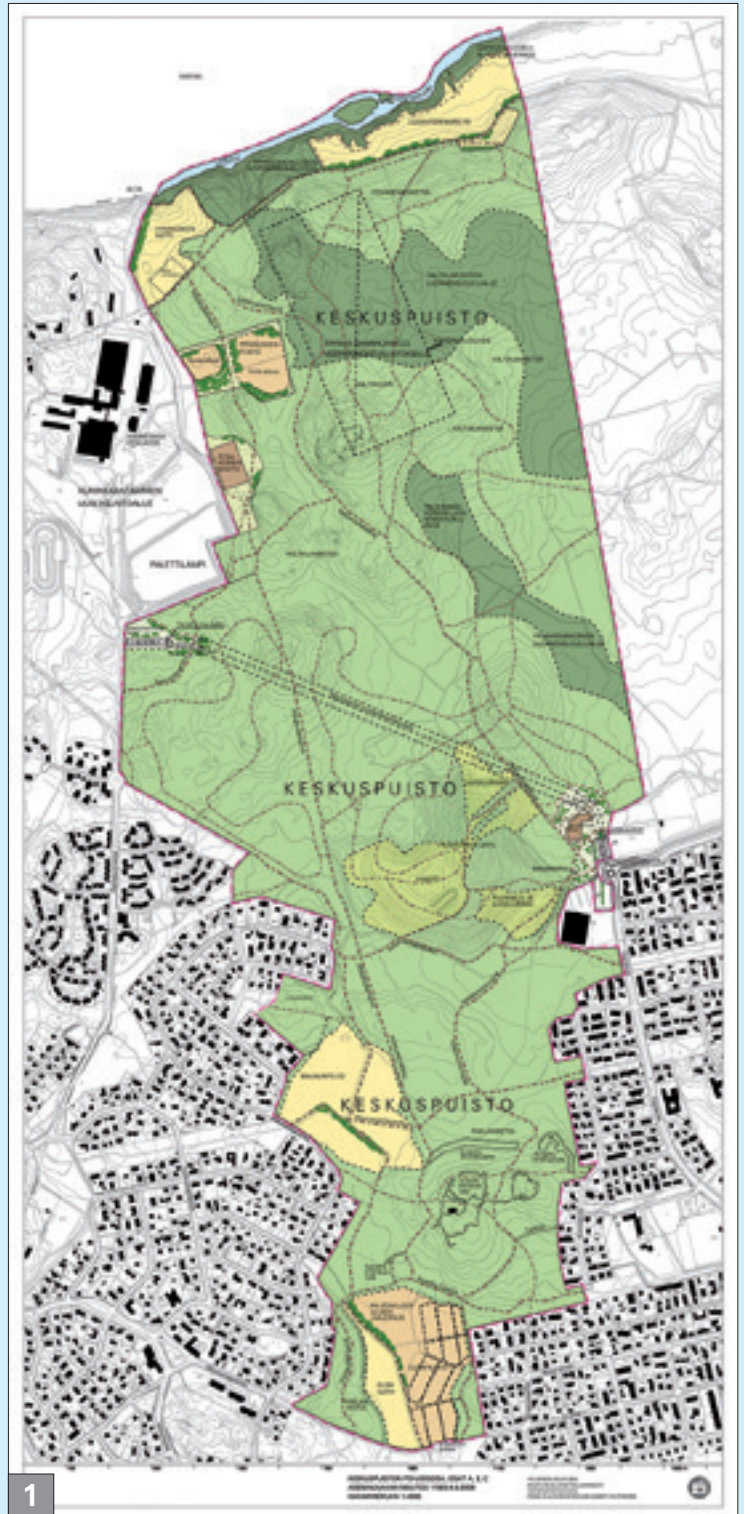
Esimerkkinä Keskuspuiston pohjoisosa (Helsinki)

Helsingin Keskuspuiston pohjoisimmalle osalle laadittu asemakaava tuli voimaan vuonna 2012. Metsäinen alue, jota pohjoisessa rajaa Vantaanjoki, on suositettu liikunta- ja ulkoilumaasto. Paloheinän ulkoilumajan ympäristössä liikkuu noin 10 000 kaupunkilaista kuukausittain. Maastajuoksussa, suunnistuksessa ja hiihdossa järjestetään vuosittain yli 200 kilpailua. Alueen kautta kulkee paikallisten reittien lisäksi seudullinen, Vihtiin saakka ulottuva Reitti 2000. Paloheinän täyttömäeltä (57 m merenpinnasta) aukeaa näkymä kaupungin yli.

Asemakaavan päätavoite oli puiston luonto-, maisema- ja virkistysarvojen säilyttäminen. Alue varattiin virkistyskäyttöön ja kaavaan merkittiin mm. luonnonsuojelualueet, Vantaanjokilaakson vanhat pellot osana valtakunnallisesti merkittävää maisemakokonaisuutta sekä kulttuurihistoriallisesti tärkeinä kohteina Kuninkaantammentie ja ensimmäisen maailmansodan linnoitusketjun osat.

Alueen asemakaavasunnittelussa osallisia olivat mm. alueen ja lähialueiden maanomistajat, asukkaat ja yritykset sekä virkistysalueen käyttäjät, seuramat, yhdistykset, yrittäjät, kaupungin asiantuntijaviranomaiset, kuten rakennusvirasto, terveyskeskus, ympäristökeskus ja kaupunginmuseo.

1 Keskuspuiston pohjoisimman osan kartta. Kuva: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

2 Keskuspuisto on leveimmillään pohjoisosassa Haltialassa, jossa on Helsingin laajimmat ja yhtenäisimmät metsät. Vaihtelevan maastonsa ansiosta se on myös suosittua kilpailualueita juoksijoille, hiihtäjille ja suunnistajille. Kuva: Antero Aaltonen.

Kaavoitusvaiheita on kolme – miten niihin voi osallistua?

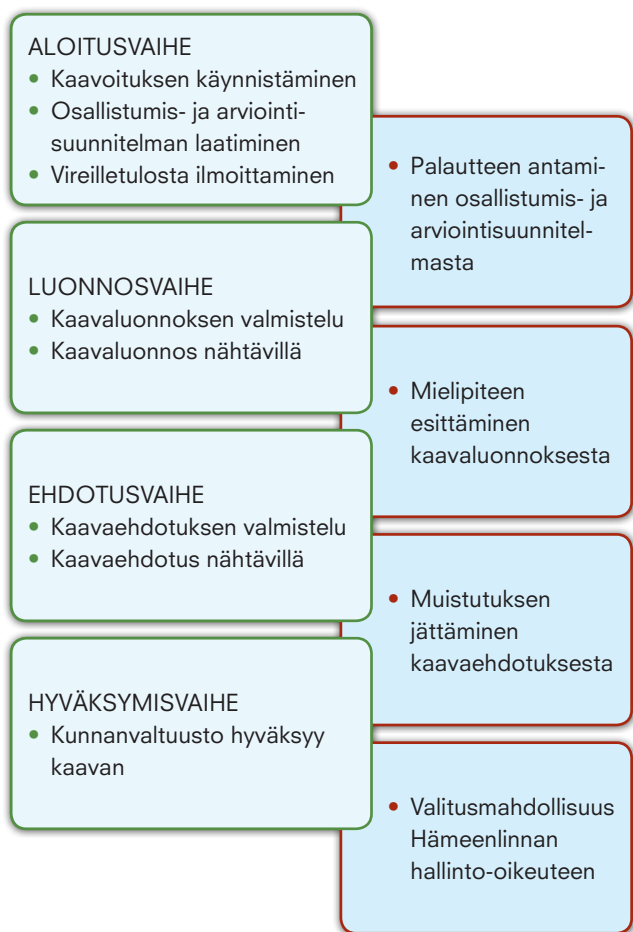
Kaavahankkeen valmisteluvaiheessa on syytä olla aktiivinen, sillä parhaimmat osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet ovat siinä vaiheessa. Maakuntaliitot ja kunnat julkaisevat tiedot kaavoitettavista alueista sanomalehdissä ja verkkosivuillaan.

Kaavoittaja laatii ensin *osallistumis- ja arviointisuunnitelman* (OAS). Osallistumis- ja arviointisuunnitelmassa kuvataan kaavahanke, siihen liittyvät suunnitellut selvitykset ja tunnistetut osalliset. Osallisia ovat alueen maanomistajat ja kaikki ne, joiden asumiseen, työntekoon tai muihin oloihin kaava saattaa huomattavasti vaikuttaa, sekä viranomaiset ja yhteisöt, joiden toimialaa suunnittelussa käsitellään. Kaavoituksessa osallisuus on tulkittu kunnan ja maakunnan sisällä hyvin laajasti, rakentamisen lupien yhteydessä osallisten joukko on rajatumpi. Osallisilla on mahdollisuus osallistua kaavan valmisteluun ja arvioida kaavoituksen vaikutuksia ja lausua mielipiteensä kaavaan liittyvistä asioista. Jos kaavahanke koskee liikuntaympäristöjä, kannattaa liikuntaväen tarkistaa, että urheilujärjestöt on tunnistettu osallisiksi, ja ellei ole, pyytää täydentämään osallistumis- ja arviointisuunnitelmaa.

Kaavan *luonnosvaiheessa* osallisten kannattaa esittää sisältötäsmennyksiä ja muutoksia mahdollisimman kattavasti, sillä silloin vielä suunnitelmaa hiotaan.

Kolmas vaihe on *kaavaehdotus*. Ehdotusvaiheessa kaavaan on vaikea saada sisältömuutoksia läpi. Kaavaluonnosvaiheessa huomautuksen tekoon kannattaa yhdistää yhteydenpito kuntapäätäjiin.

- Ks. Kaavoitukseen osallistuminen: www.ymparisto.fi
- www.liikuntakaavoitus.fi

Kuntien verkkosivuilla selostetaan kaavoituksen tavoitteita ja ajankohtaisia prosesseja ko. kunnassa. Pirkkalan kunta esittelee kaavoitusprosessin etenemistä ja osallistumismahdollisuuksia oheisen kaavion avulla (www.pirkkala.fi).

Kaava ohjaa rakentamista

Kaavamerkinnoilla on väliä, sillä kaikkia uudis- ja korjausrakentamisen luvanvaraisia toimenpiteitä arvioidaan suhteessa voimassaolevaan kaavaan. Esimerkiksi kokonaan uusien toimintojen tuominen liikuntaympäristöön saattaa edellyttää kaavamutosta, vaikka nopeasti ajatellen toiminta sopisi hyvin olevaan ympäristöön. Kaavamutoksen tarpeen voi selvittää kaavoittajalta. Silloinkin, kun kaavamutos koskee vain pientä aluetta tai vain yksittäistä urheilupuiston kulmaa, kaavoituksessa sovitetaan yhteen laajemman alueen liikenne- ja palvelurakennetta ja yritetään huomioida myös naapuruston tarpeita ja rakennusoikeutta.

Kaavoituksen yhteydessä voidaan määrittää uudis-, täydennys- ja korjausrakentamisen tapaa ja määrää, suojella tiettyjä piirteitä tai ympäristön osia sekä asettaa muitakin reunaehdotuksia rakentamiselle ja alueen käytölle. Kaavalla on siis suora vaikutus sellaiseen rakentamiseen, joka edellyttää lupaa kunnalta, esimerkiksi rakennus-, maisematyö-, purkamis- tai toimenpide-lupaa.

Varsinkin vanhemmille kaavoille on tyypillistä, että niissä osoitetaan hyvin yleispiirteisesti tietyn toiminnan alue, mutta rakentamisen tapaan tai ominaispiirteiden säilyttämiseen ei kaavassa ole otettu kantaa. Liikuntaympäristöissä tällaisia voivat olla esimerkiksi urheilupuistot, liikuntapuistot tai vanhat liikuntapaikkoja sisältävät kansanpuistot ja reitit. Tällöin korostuu toiminnanharjoittajan, suunnitelmien tekijöiden ja kunnan rakennusvalvonnan rooli hyvän lopputuloksen aikaansaamisessa.

Kunnan kaavan ajantasaisuus ja se, että liikuntaympäristöt on niissä huomioitu, on tärkeää liikuntaympäristöjen kanssa toimiville. Erityisesti ajantasainen asemakaava antaa selvät reunaehdot liikuntaympäristön kehittämislle.

Liikuntapaikkoihin kohdistuu usein kovia muutospaineita: lajit tarvitsevat uudenlaisia tiloja, tilat ovat kovassa kulutuksessa ja edellyttävät korjauksia, rakentamisen säädökset muuttuvat ja energiatehokkuusvaatimukset kasvavat. Liikuntaympäristöissä ratkotaan monenlaisia korjaus-, uudis- ja täydennysrakentamisen kysymyksiä samalla, kun pyritään löytämään kustannustehokas huollon taso.

Korjausrakentamisessa ja olevaan ympäristöön rakennettaessa voidaan päälinjaksi valita säilyttävä, sopeutuen uudistava tai uudelleenmuokkaava tapa. Kaava saattaa ohjata toteutustapaa esimerkiksi julkisivun ja päätilojen osalta säilyttävän tai sopeutuen uudistavan suuntaan. Myös kunnan rakennusjärjestyksessä saattaa olla yleislinjauksia olemassa olevan ympäristön huomioonotosta.

Säilyttävä ja sopeutuen uudistava rakentamistapa ovat usein käyttäjille helpoimmin hyväksyttävissä, kun taas uudelleenmuokkaava toteutustapa on usein suunnittelijoiden lähtökohtana. Tässä tavoitteiden asettelussa hyvien selvitysten ja pohjatietojen merkitys korostuu. Kulttuuriympäristöselvitykset ja rakennushistorianselvitys ovat tärkeitä työkaluja päätettäessä liikuntaympäristön kehittämisestä ja peruslinjasta, johon suunnittelu pohjautuu.

Kun on kysymys merkittävästä liikuntaympäristöstä, on rakentamisen toteutustapa yleensä joko sopeutuen uudistava tai säilyttävä. Uudisrakennuksissa arkkitehtuurin keinot ovat laajemmat.

Liikuntaympäristön suoje lu kaavalla tai erityislailla

Jos olemassa oleva liikuntaympäristö tai -rakennus todetaan kulttuuriympäristöselvityksessä arvokkaaksi ja sen säilyminen halutaan turvata, voidaan sen suoje lu toteuttaa joko kaavoituksella tai joissain tapauksissa erityislaeilla. Tavanomaisinta on suoje lu liikuntaympäristö tai rakennus kaavalla. Kaavassa merkittävä kohde voidaan osoittaa alue- tai kohdemerkinnöillä, jotka osoittavat sen erityispiirteet tai siihen voidaan kohdistaa suoje lumääräyksiä. Tyypillistä on suoje lu esimerkiksi alueen piirteet tai rakennuksen ulkoasu. Sisätilojen suoje lu asemakaavassa on tietyissä rajoissa mahdollista. Se voi olla luontevaa esimerkiksi julkisen rakennuksen päätiloissa.

Kaavoilla on suoje ltu tuhansia rakennuksia ja alueita. Kaavasuoje lu tarkoittaa, että kohde on kaavassa osoitettu suoje lumerkinnällä ja kaavamääräyksessä on täsmennetty, mitä merkintä koskee ja mitkä toimenpiteet ovat sallittuja/kiellettyjä. Liikuntapaikkojen kaavatilanteesta ei ole valtakunnallista seurantatietoa, vaan tiedot tallentuvat kuntien ja maakunnan liittojen järjestelmiin.

Liikuntaympäristöjä ja -rakennuksia on suoje ltu myös erityislaeilla. Erityislailla suoje lulta ovat *rakennussuoje lulailla*, *lailla rakennusperinnön suoje lemisesta* ja *valtation arvorakennuksina* suoje llut kohteet. Niiden käytännön suoje luperiaatteet ovat pääosin samat kuin kaavalla suoje ltujen kohdalla, mutta erityislailla suoje ltujen kohteiden suoje lupäätöksessä suoje lutavoitteet voidaan määritellä tarkemmin ja kattavammin, etenkin sisätiloissa.

Suojelu asemakaavalla

Esimerkkinä Pyynikin uimahalli (Tampere)

Pyynikin uimahalli oli valmistuessaan vuoden 1956 lopulla Tampereen ensimmäinen julkinen uimahalli ja yksi maan varhaisista kunnallisista uimahalleista. Tampereen kaupunki panosti samoihin aikoihin muihinkin liikunta- ja urheilupaikkarakentamisen kansallisiin virstanpylväisiin kuten Koulukadun tekojäätään sekä 1960-luvun puolella valmistuneisiin Hakametsän jäähalliin ja Ratinan stadioniin.

Pyynikin uimahallitontin kokonaisuuden suunnittelukilpailun (1953) voitti tamperelaisarkkitehti Harry W. Schreck avustajinaan arkkitehdit Taito Uusitalo ja Olavi Suvitie. Uimahalli avattiin keskellä talvea ja ensimmäisenä kuukautena hallissa kävi uimareita keskimäärin 1750 päivässä.

Pyynikin uimahalli on suojeltu asemakaavassa rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaana ja kaupunkikuvan säilymisen kannalta tärkeänä rakennuksena. Asemakaavamääräysten mukaan ulkoasussa sekä sisätiloista aulassa ja allas-huoneessa sallitaan vain palauttavat tai rakennuksen säilymisen kannalta välttämättömät muutokset. Uimahalli on peruskorjauksen jälkeen otettu uudelleen käyttöön vuonna 2012.

- Pyynikin uimahallin rakennushistorian selvitys: http://www.tampere.fi/tiedostot/5DqzBhnO1/pyynikin_uimahalli_rakennushistoriaselvitys.pdf

- 1 Pyynikin uimahallin kahden altaan päähallia valaisevat kattoikkunat sekä länsipäädyn yli 150 neliön ikkuna, joka 1950-luvulla oli Tampereen ikkunoista suurin. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.
- 2 Kuviokellunta keräsi uimahallin katsomot täyteen 1950-luvulla. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.
- 3 Uimahallin aula vastavalmistuneena. Aula on yhä alkuperäisessä muodossaan, kuten asemakaavan suojelumääräys edellyttää. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.

4

4 Allashuoneen tiiliseinällä on mosaiikkitaidekilpailun tuloksena Olavi Valavuoren *Versio* (1958). Tiilipinnalla on sinivihreästä italialaisesta mosaiikista kolme nelimetristä ihmisfiguuria. Toinen taideteos – Eila Hiltusen veistos *Veden alla* (1960) – oli suihkualtaassa viereisen retkeilymajan edustalla
Kuva: Hanna Lyytinen.

Laki rakennusperinnön suojelemisesta (LaRS) on erityislaki, jota voidaan käyttää, jos kohteella on valtakunnallista merkitystä ja kohteen säilymistä ja suojelua ei voida turvata kaavoituksen keinoin. Suojeluesityksen voi tehdä rakennuksen omistaja, viranomainen tai yhdistys. Päätöksen suojelusta tekee alueellinen ELY-keskus ja päätöksen vahvistaa ympäristöministeriö.

Erityislailla on suojeltu esimerkiksi Olympiastadion ja Suomen Urheiluopiston päärakennus Vierumäellä. Suojelumääräyksissä määritellään mitä suojelu koskee.

Kaavalla ja erityislaeilla suojeltujen kohteiden lisäksi kansallispuistot sisältävät virkistysten ja liikunnan tärkeitä reittejä ja paikkoja, ja moniin niistä liittyy vahva kulttuuriympäristönäkökulma. Tällainen on muun muassa Kolin kansallispuisto reitteineen, maisemanähtävyyksineen ja liikuntapaikkoineen. Kansallispuistot on perustettu luonnonsuojelulain nojalla valtion maalle. Kansallispuiston perustamispäätöksessä voi olla perusteena myös kulttuurihistoria ja maisema.

Liikuntaympäristöjä kuuluu myös moniin valtion rakentamiin ja omistamiin alueisiin ja laitoksiin, kuten varuskuntia ja vankiloita. Kulttuuriympäristön vaalimisesta valtion omistamissa kohteissa huolehditaan valtionhallinnossa kiinteistön haltijaviraston ja Museoviraston yhteistyöllä. Vanhempaa valtion rakennusperintöä on suojeltu erityisellä asetuksella. Monet valtion rakentamista kohteista ovat myöhemmin siirtyneet valtiolta kuntien ja yksityisten omistukseen.

Kaikki kaavoilla tai erityislailla suojellut kohteet ja niiden suojelumääräykset saa tietää kunnan kaavoitusviranomaiselta.

- Ks. Laki rakennusperinnön suojelemisesta / Luonnonsuojelulainsäädäntö: www.ymparisto.fi
- Rakennussuojelu: www.mfa.fi
- Valtion rakennusperintö: www.nba.fi.

Suojelu rakennussuojelulailla

Esimerkkinä Helsingin Olympiastadion

Olympiastadion on suojeltu rakennussuojelulailla vuonna 2006. Suojelupäätöksen perusteluiden mukaan stadion on kansallinen monumentti ja suomalaisen modernin arkkitehtuurin merkkiteos, jolla on kiistan kulttuurihistoriallinen arvo suomalaisen urheilun symbolina ja suurtaapahtumien pitopaikkana. Olympiastadionin rakennustaiteelliset arvot ovat merkittävät. Se on yksi funktionalistisen arkkitehtuurin ja betonirakentamisen avainkohteista maassamme. Stadionilla oli myös voimakas symboliarvo sodanjälkeisessä suomalaisessa yhteiskunnassa tärkeänä kansallisen identiteetin ja omanarvontunnon kuvastajana. Sillä on siten huomattavaa valtakunnallista merkitystä. Yleisen, koko rakennusta ja sen lähiympäristöä koskevan suojelun lisäksi päätöksessä on rakennusosakohtaisia suojelumääräyksiä.

- Ks. kulttuuriymparisto.nba.fi

1

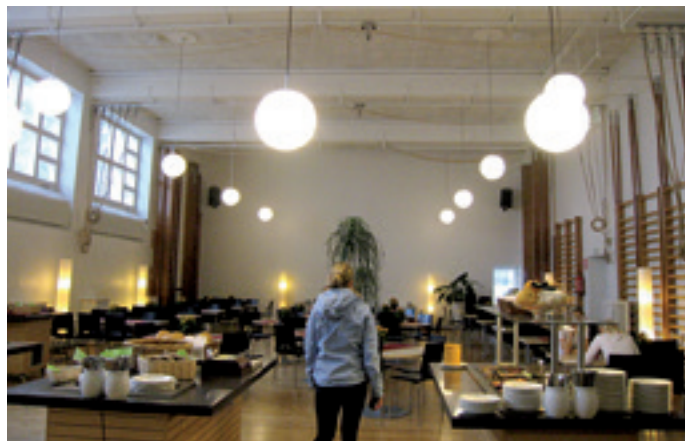

2

3

- 1 Stadionin solakka torni on suomalaisurheilun ja pääkaupungin symboli sekä suosittu näköalapaikka. Tammikuussa 2013 torni valaistiin osana LUX Helsinki kaupunkitapahtumaa (Varian Spectrum 2 / Jukka Huitila). Kuva: Teijo Pyykkönen.
- 2 Stadionin lehterit ovat tarjonneet suuria elämyksiä vuosikymmenten ajan. Katsomoita on laajennettu useaan otteeseen, olympialaisia varten väliaikaisilla puukatsomoilla. Välirauhan aikaan vuonna 1940 stadionilla oteltiin kolmimaaottelu Suomi–Ruotsi–Saksa, joka oli vuoden suurimpia urheilutapahtumia Euroopassa. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo.
- 3 Stadionin pää- ja itäkatsomon alla on liikuntasaleja. Itäkatsomon salit valmistuivat vuonna 1952 olympialaisten jälkeen ja ovat yhä mm. palloilukäytössä. Kuva: Teijo Pyykkönen

Vuonna 1927 perustetun Suomen Urheiluopiston (Vierumäki, Heinola) ydinalue on valoisan mäntyharjun laella. Opiston ensimmäisen johtajan Aleksi Kaskelan mukaan nimetty valkoinen päärakennus on suojeltu rakennussuojelulailla vuonna 1988. Arkkitehti Erik Bryggmanin suunnitteleman rakennuksen suojelu koskee ulkoarkkitehtuuria ja sisäosien pääpiirteitä. Kuvissa urheiluopiston päärakennus vuonna 1938 sekä opiston entinen voimistelusal, joka toimii nykyään aamiaissalina.

Kuvat: Museovirasto / Aarne Pietinen Oy, Suomen Urheilumuseo ja Museovirasto / Hilkka Högström.

Käyttörakennus suojelun kohteena

Kun rakennus tai rakennettu ympäristö päätetään suojella, se velvoittaa kaikki osapuolet yhteistuumin huolehtimaan arvokkaaksi todetun kohteen säilymisestä. On tärkeää että suojelukohde, sen merkitys ja suojelun tarkoitus tunnetaan. Olipa kyseessä yksittäinen rakennelma, rakennus, maisema, luontopiirre tai laaja ympäristö, liikuntapaikan suojelun tavoitteeseen kuuluu kohteen pitäminen kunnossa ja käytössä.

Suojelu ei tavoittele museointia, muuttamista käytöstä poistetuksi säilytettäväksi esineeksi. Liikuntaympäristön kulttuurihistoriaa vaalitaan huolehtimalla niiden piirteiden säilymisestä, jotka ilmentävät kohteen merkittävyyttä. Elävä liikuntatoiminta ja liikuntapaikan sille tarjoamat puitteet ovat yhdessä sen välttämättömiä tekijöitä. Liikuntapaikan merkitys on käytössä.

Liikuntaympäristöt ovat luonteeltaan toiminnallisia ja niiden suojeluarvot liittyvät tyypillisesti toiminnallisiin piirteisiin. Rakentamisen ratkaisut ovat määräytyneet toiminnan tarpeiden mukaan. Julkisessa käytössä ja kovassa fyysisessä kulutuksessa liikuntapaikkojen tekninen vaatimustaso on korkea ja ajoittaiset korjaukset ovat välttämättömiä. Niitä laadukkaita rakenteita ja osia, jotka aikaa ja käyttöä kokeneena ovat säilyneet ehjänä, on luonnollisesti varjeltava.

Toiminnalliset vaatimukset saattavat muuttua ajan saatossa. Kasvaneen kävijämäärän vuoksi pesu- ja pukuhuonetiloja saatetaan joutua lisäämään, tai vanhojen tilojen ja toimintojen yhteyteen joudutaan sovittamaan uusia toimintoja. Tarpeellisissa korjauksissa ja muutoksissa suojelun pääperiaatteena on olemassa olevien ratkaisujen arvostaminen: niin alueen mittakaavan, rakennustapojen, materiaalien, rakenteiden, tilojen kuin käyttötarkoituksen.

Liikuntapaikan tai -rakennuksen merkitys osana käyttäjiensä ympäristöä ja elämää voi olla suuri. Käyttökokeuksen näkökulma on tärkeä tunnistaa ylläpito-, muutos- ja korjaustoimenpiteitä suunniteltaessa. Alkuperäisen toteutuksen esteettiset ominaisuudet – kuten sijainti luonnonympäristössä tai harkitut arkkitehtoniset piirteet – on ymmärrettävä kohteen laadun ja ominaisluonteen olennaisiksi, säilytettäväksi tekijöiksi.

Peruskorjaus tai -parannus suojelukohteessa

Pitkäjänteinen ja suunnitelmallinen ylläpito ja hoito vähentävät rakennuksen korjaustarvetta, ja se on myös taloudellisesti ja ekologisesti arvioiden kannattavaa. Kovassa julkisessa käytössä liikuntarakennuksen kuluminen ja ajoittaiset korjaukset ovat vääjäämättömiä. Vuosihuolto, korjaus, kunnostus, peruskorjaus, perusparannus, modernisointi, osien uusiminen, täydennysrakentaminen, laajennus, saneeraus, linjasaneeraus ja LVI-remontti ovat tuttuja myös suojelukohteissa.

Suojelukohteessa peruskorjaus on haastava tehtävä, sillä rakennukseen voi samanaikaisesti kohdistua useita eritasoisesti ja -laajuisesti läpikäyviä operaatioita: teknisten järjestelmien uusimista, rakenteiden ja pintojen korjauksia, muuttunutta käyttöä palvelevia tilallisia järjestelyitä. Samalla toimenpiteet on voitava rajoittaa, sovittaa, kohdistaa ja hallita niin, että säilytettävät piirteet eivät ole uhattuna. Onnistuminen edellyttää osaa-vaatimusta ja huolellista suunnittelua.

Myös uudisrakentamisen kaltaiset muutokset ja muutostyöt voivat olla suojelukohteessa mahdollisia, kunhan kohteen suojeltavista arvoista huolehditaan. Muutosten on oltava kokonaisuuden kannalta tarkoituksenmukaisia. Suojelun näkökulmasta muutos- tai peruskorjaushanke voi olla perusteltu, jos rakennus saatetaan hyvään kuntoon, ja sen pitkäaikaisen säilymisen edellytyksiä vahvistetaan.

Korjaus- tai muutoshankkeen valmistuessa, kun liikuntapaikka otetaan jälleen käyttöön, on hyvä tilaisuus tuoda yleiseen tietoisuuteen sen ominaislaatua, historiaa ja merkitystä. Kun liikuntapaikan erityisyys ja perinteisyys ymmärretään, arvostus edistää omalta osaltaan sen säilymistä hyvässä käytössä.

Säilyttävän korjaamisen suunnittelu

Suojelukohteen korjaamisessa sovelletaan säilyttävän korjaamisen periaatteita. Ehjää ei ole syytä korjata, rikoontunut ensisijaisesti korjataan, tarvittaessa uusitaan. Muutokset ja korjaukset rajoitetaan välttämättömään laajuuteen ja kohdistetaan harkitusti. Hyvä suunnit-

Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisen tiedekunnan rakennuksen peruskorjaus sisäilmaongelmien korjaamiseksi valmistui syyskesällä 2012. Korjauksessa muutokset pyrittiin rajaamaan ja ratkaisemaan niin, että Alvar Aallon suunnitteleman rakennuksen sisätilan tärkeät piirteet ja materiaalit säilyvät. Säilytettävät rakennusosat ja pinnat suojattiin työn ajaksi. Säilyttämistavoitteita edistetään myös huolehtimalla työmaan ja toteutustöiden hyvästä järjestyksestä.

Kuva: Museovirasto / Pekka Lehtinen.

telu, säästäväisyys ja huolelliset menettelytavat ovat tietysti suositeltavia toimintaperiaatteita muuallakin kuin suojelukohteissa.

Erityisesti suojelukohdetta koskevassa korjaushankkeessa suunnittelijoilta edellytetään kokemusta säilyttävän korjaamisen suunnittelusta sekä taitoa moninaisten tavoitteiden kuten viranomaisvaatimusten yhteensovittamisessa.

Suojelun kannalta suunnittelun ratkaiseva laatu-tekijä on hankkeen strategisten linjausten määrittely sekä niiden kuljettaminen läpi hankkeen, korjatun kohteen käyttöönottoon asti. Vaativassa korjaushankkeessa suunnittelijalla on merkittävä rooli myös työmaavaiheessa, toteutuksen ohjauksessa, valvonnassa ja dokumentoinnissa.

Kun uutta hanketta pohditaan, kannattaa kerrata mitä suojelupäätöksessä sanotaan ja miksi kohde on suojeltu – mitä merkityksiä kohteeseen liittyy ja mitkä arvot kohteessa erityisesti ilmentävät niitä. Suunnittelua ja päätöksentekoa varten tarvitaan tutkitut ja ajantasaiset tiedot muun muassa kohteen rakennushistoriasta, käytön kokemuksista ja tarpeista, rakenteista, kunnosta ja olosuhteista.

Ennen varsinaiseen suunnitteluun ryhtymistä tulee linjata hankkeen toteutusperiaatteet. Perustellen ja mahdollisimman konkreettisesti tulee määritellä, miten suojeltavien piirteiden säilymisestä huolehditaan hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa. Hankkeen osapuolilla on oltava hyvä yhteinen ymmärrys suojelun perusteista, säilytettävistä ja vaalittavista arvoista, samoin säilyttämisen ja vaalimisen keinoista.

Suojelu ei ole sanelua. Korjaus- tai muutoshankkeessa suojelu tietää neuvottelua, eri vaatimusten yhteensovittamista, vaihtoehtojen punnitsemista ja tavoitteet

parhaalla tavalla täyttävien ratkaisujen hakemista. Suojeltua liikuntaympäristöä koskevissa hankkeissa ovat samat osapuolet, tehtävät, roolit, vastuut ja pätevyysvaatimukset kuin muissakin rakennushankkeissa. Lisäksi osapuolena on museoviranomainen, eli maakuntamuseo tai Museovirasto.

Museoviranomaisen tehtävänä on antaa ohjeet suojelupäätöksen (suojelumääräysten) soveltamisesta erilaisissa käytännön hankkeissa. Esimerkiksi erityislailla suojelluissa kohteissa suunnittelu- ja työmaakokouksiin voi tarpeen mukaan osallistua Museoviraston edustaja, joka neuvoo restaurointiasioissa ja tarvittaessa myös konservoinnissa.

Jo hankkeen ideointivaiheessa kannattaa keskustella museoviranomaisen kanssa hankkeen pohjatiedoista, suojelun tavoitteista ja suunnittelun linjoista. Samalla sovitaan museoviranomaisen osallistumisesta hankkeeseen ja tarvittavasta lausuntomenettelystä. Hanke- tai luonnossuunnitelmista, pääpiirustustasoisista suunni-

telmista tai rakennuslupa-asiakirjoista pyydetään vielä kirjallisesti lausunto museoviranomaiselta rakennusvalvonnan, ELY:n ja/tai OKM:n lupa- tai avustuspäätöksen pohjaksi. Yhteistyöllä ja suunnittelulla löytyvät aina käytettävyyttä ja arvoympäristöä parhaiten hyödyttävät ratkaisut.

Liikuntaympäristön käyttö- ja hoitosuunnitelma

Liikuntaympäristön käyttö- ja hoitosuunnitelmassa esitetään suuntaviivat eri toiminnoille ja niiden kehittämiseksi. Suunnitelmassa kartoitetaan nykykäyttö ja -tila, erilaiset toiminnalliset tarpeet, uusien liikuntapaikkojen rakentamisen tavoitteet tai vanhojen laajentamistavoitteet sekä olemassa olevien rakennusten ja rakenteiden ylläpito ja kunnostaminen. Ympäristön hoidon ja maiseman, luonnon ja kulttuuriperinnön tärkeiden

piirteiden säilyttämisen keinoista sovitaan silloinkin kun tehdään uudistuksia.

Suunnitelmassa on käytännöllistä käsitellä laajaa aluetta osissa maiseman rakenteen ja historian sekä toiminnallisten ja hoitotavoitteiden mukaan, ja laatia kustakin alueesta riittävän yksityiskohtaiset hoidon periaatteet, painopisteet ja vastuunjako.

Näkemyksen yhteensovittamiseksi suunnitelma laaditaan kuntalaisten, alueella toimivien yrittäjien ja yhdistysten mielipiteitä kuullen. Kun käyttö- ja hoitosuunnitelma hyväksytetään esimerkiksi kunnan lautakunnalla ja kunnanhallituksessa sekä ELY-keskuksessa, on käytön ja hoidon suunnitelmalla yhteinen pohja ja yhdessä sovitut tavoitteet sekä riittävän konkreettiset toimintaohjeet. Suunnitelman yhteydessä arvioidaan myös joudataanko kaavaa tarkistamaan. Yleensä suunnitelma pohjaa voimassa olevaan kaavaan.

Käyttö- ja hoitosuunnitelman tavoitteena on liikunta- ja urheiluympäristön korkea laatu. Kestävästi kehite-

Jyväskylän uimahalli on yksi Suomen varhaisimmista uimahalleista. Sen vanhin osa valmistui vuonna 1956 arkkitehti Alvar Aallon suunnittelemana. Uimahallia on laajennettu Aallon toimiston suunnitelmin. Vuoden 1975 laajennuksessa rakennettiin 50 m allas, opetusallaita, kolme kylmäallasta, saunoja, kahvila sekä kuntosali. Laajennettua hallia luonnehdittiin Pohjoismaiden suurimmaksi ja monipuolisimmaksi. Uimahalli on osa suojeltua kampusaluetta.

Uimahallien peruskorjausten yhteydessä perinteisiä halleja on muutettu virkistysuimaloiksi. Jyväskylän uimahallin kylpyläosasto valmistui vuonna 1991. Nykyisin AaltoAlvarina tunnettu vesiliikuntakeskus peruskorjattiin 2010-luvun alussa. AaltoAlvari tarjoaa kilpa-, kunto- ja lastenaltaiden lisäksi kylpylätunnetta. Kuvissa Jyväskylän uimahalli 1960- ja 2010-luvuilla. Kuvat: Jyväskylän yliopiston museon kuva-arkisto ja Jyväskylän kaupunki (Liikuntapalvelut/AaltoAlvari).

tyn ja laadukkaan ympäristön status on myös kilpailu- ja vetovoimatekijä. Yhtenäiset luontoalueet, arvokkaat puistot ja laadukkaasti rakennetut alueet tarjoavat elämyksiä, jotka yhdistyneenä liikuntaan lisäävät ihmisten hyvinvointia.

Laaja ja eri vuosikymmeninä kehittynyt liikunta-alue voi joskus olla yleiskuvaltaan sekava ja jäsentymätön. Käyttö- ja hoitosuunnitelmassa voidaan konkreettisesti sopia millaisilla ratkaisuilla aluetta parannetaan tai kehitetään. Suunnitelmaan voi sisältyä viheraluesuunnitelma tilojen jäsentämiseksi vihreillä vyöhykkeillä. Siinä voi kiinnittää huomiota myös alueen ilmettä leimaavien rakenteiden kuten suoja-aitojen ja valaistusrakenteiden kunnostamiseen ja uusimiseen.

Käyttö- ja hoitosuunnitelmassa voidaan painottaa uusien rakenteiden huolellista sovittamista ympäristöön, korkeaa arkkitehtonista laatua, olemassa olevan arvokkaan puuston säilyttämistä tai hallien piha-alueiden viherrakentamista alueen arvoon sopivalla tavalla.

Suurten hallirakennusten maisemoimiseksi voi käyttää kasvillisuutta.

Ympäristörakentamisella parannetaan maisemakuvaa ja ohjataan liikkumista ja käyttöä. Liikuntapaikkojen yleisilme parantuu, kun hoidossa tarvittavien laitteiden ja välineiden varastointi järjestetään. Myös liikuntapaikoilla tapahtuvaa mainostamista voidaan ohjeistaa.

Liikuntaympäristöissä autojen pysäköinti kuormittaa alueita, ruuhka-aikoina myös sellaisia, joita ei ole rakennettu tai tarkoitettu pysäköintiin. Pysäköinnin, liikenteen ja opastuksen suunnittelu ja toteutus ulottuu moottoriliikenteen lisäksi kevyen liikenteen ohjaamiseen ja paikoitukseen. Liikuntaympäristön sisääntulo-reittien maisemallista arvokkuutta voi parantaa maisemointitoilla. Alueen ilmettä voi parantaa myös vähitellen ja sopia painoalueista.

- Ks. esim. *Porin kansallinen kaupunkipuisto, hoito- ja käyttösuunnitelma (toim. Heli Nukki). Porin kaupunkisuunnittelusarja C64/2008)*

Kuva: Teijo Pyykkönen.

Loppusanat

Tässä oppaassa on tarkoituksella toistettu yhtä viestiä: liikuntaympäristöjen tasapainoinen kehittäminen onnistuu parhaiten eri lähestymistapoja yhdistäen. Opas peräänkuuluttaa yhteistyötä ja vuorovaikutusta, kuuntelemista sekä omien näkemysten puntarointia osana tavoitteiden kokonaisuutta. Käytännössä tämä tarkoittaa, että kaikilla osallisilla tulee olla sekä halua että aikaa. Sen sijaan tiedosta ei tarvitse olla huolissaan, se kyllä löytää tiensä yhteiseen pöytään asiantuntijoiden mukana. Kaikkien ei tarvitse osata kaikkea, mutta jokaisen on hyvä ymmärtää toista. Sen helpottamiseksi tämä opas.

Liikuntaympäristöt ovat moninaisia, eri aikoina ja eri periaatteilla rakentuneita. Kulttuuriperintöarvon määrittely on sekin moniulotteista ja tapauskohtaista. Yksityiskohtaisen arviointioppaan laatimisen tekijät totesivat jo alkumetreillä mahdottomaksi. Kirjoitustyötä ohjasi enemmänkin ajatus, että kyntämättömässä pellossa jo ensimmäisen auran jälki näkyy ja näyttää suuntaa. Opas toivottavasti johdattaa lukijan aihealueen sisälle – ja kun on sisällä, löytää jo itsekkin peremmälle.

Liikuntaympäristöjen arvottaminen on paikallisesti ainutkertaista. Siksi olennaista on oppaassa esitet-

tyjen yleisten linjausten soveltaminen. Tapauskohtainen yhteisymmärrys siitä, miten samanaikaisesti kehitetään nykytoimintaa ja vaalitaan kulttuuriperintöä, on hyvä tavoite.

Ympäristöjen arvioinnissa ja kehittämisessä käsitys olemassa olevasta on kaiken perusta. Siksi kannattaa ottaa haltuun kohdealueesta tehdyt selvitykset, vahvistetut kaavat jne. Kun pohjatiedot ja kehittämisen reunaehdot on selvitetty, yhteiseen ja monialaiseen keskusteluun on aiempaa helpompi osallistua.

Liikuntaympäristö on olennainen osa yhdyskuntien ja alueiden kokonaisuutta, jossa kaikki – asuminen, työpaikat, liikenne, virkistys jne. – vaikuttaa kaikkeen. Yhteysien ylläpitämistä eri selvitysten tekijöihin, kaavoittajiin, toiminnan järjestäjiin ja päättäjiin ei sovi unohtaa.

Liikuntaympäristöt muuttuvat yhdessä. Siksi kaikkein tärkeintä on panostaa ihmisten väliseen yhteistyöhön. Tilan antaminen itselle vieraille lähestymistavoille tai kompromissien tekeminen ei aina ole helppoa. Onneksi hyvien liikuntaolosuhteiden ja arvokkaiden kulttuuriympäristöjen vaalijat tähtäävät yhteiseen maaliin – hyvinvoinnin edistämiseen.

Asuinympäristön liikuntasuunnittelun seminaari. Varalan liikuntaopistolla Tampereella 20.–21.5.1974. Seminaariraportti. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu n:o 41.

Clark, Peter et al (toim.): Sport, Recreation and Green Space in the European City. Studia Fennica Historica. Finnish Literature Society, Helsinki 2009.

Halme, Anna-Maija; Pakkala, Leni (toim.): Yhdessä rakennetut. Suomalaiset seurantalot. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:18. Suomen Kotiseutuliitto 2008.

Hentilä Helka-Liisa & Leena Joki-Korpela: Liikunnan olosuhteet yhdyskuntasuunnittelussa ja kaavoitusprosessissa, esiselvitys. Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnittelun laboratoria, Julkaisu AO B 25, 2004.

Hentilä Helka-Liisa & Leena Joki-Korpela: Liikunta osaksi yhdyskuntasuunnittelua, projektiraportti. Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin osasto, Yhdyskuntasuunnittelu AO / YS C 99, 2006.

Högström, Hilka: Liikuntaympäristö on kulttuuriympäristö. Liikunta & Tiede 4/2012.

Ikonen, Jarmo (toim.): Urheilulaitokset RIL 118. Suomen rakennusinsinöörien liitto. Helsinki 1980.

Ilmanen, Kalervo: Kunnat liikkeellä. Kunnallinen liikuntahallinto suomalaisen yhteiskunnan muutoksessa 1919–1994. Jyväskylän yliopisto 1996.

Kanerva, Jari: Alppihiihdon alkutaival. Pujottelu ja tunturihihto Suomessa 1920-luvulta 1960-luvulle. Helsinki 2011.

Kivilaakso, Aura: Hyvinvointi-Suomen rakennusperinnön jäljillä. Yhteenveto Museoviraston seminaarista 31.3.2011. Myös verkossa: www.nba.fi

Kivilaakso, Aura: Hyvinvointi-Suomen liikunta- ja urheilu ympäristöt. Yhteenveto Museoviraston ja Liikuntatieteellisen Seuran seminaarista 8.5.2012. Myös verkossa: www.nba.fi

Koivumäki, Kari (toim.): 1980-luvun liikuntapolitiikka. Neuvottelupäivät Espoossa 18.–20.11.1976. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja no 53. Helsinki 1977.

Kokkonen, Jouko: Valtio liikuntarakentamisen linjaajana. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 165, 2010.

Kukkonen, Heikki; Tarjanne, Liisa: Katso, ymmärrä, hoida! Kansalaisen kulttuuriympäristöopas. JOY jokaisen oma ympäristö 2010.

Kuosma, Kari (toim.): Suomen liikuntapaikat. Sports facilities in Finland. Opetusministeriö ja Rakennustieto Oy 2000.

Laakkonen, Simo; Laurila, Sari; Kansanen, Pekka; Schulman; Harry (toim.): Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan, Kaupunki ja sen ympäristö 1800- ja 1900-luvulla. Edita/Helsingin kaupungin tietokeskus 2001: 32–51.

Lagus, Pentti (toim.): Liikuntasuunnittelu. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no 77. Helsinki 1981.

Lahdenvesi-Korhonen, Leena: Kulttuuriympäristöohjelma – miksi ja miten. Suomen Ympäristö 10 / 2009, Ympäristöministeriö. Myös verkossa: www.ymparisto.fi

Liikuntapaikkarakentamisen suunta 2011. Opetusministeriön julkaisuja 2008:45.

Liikuntapaikkatoimikunnan mietintö. Valtakunnallinen liikunta-paikkasuunnitelma vuosille 1980–1985. Komiteamietintö 1980:18, Helsinki 1980.

Liikunta valintojen virrassa. Kansallista liikuntaohjelmaa valmistelevan toimikunnan väliraportti. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13.

Lohtander, Liisa, Saressalo, Lassi, Högström, Hilka Högström (toim.): Liikuttavat ympäristöt. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:24, 2012. Myös verkossa: www.rakennusperinto.fi

Meurman Otto-I.: Asemakaavaoppi. Jyväskylä 1982. (Näköispainos Kustannusosakeyhtiö Otavan v. 1947 kustantamasta teoksesta.)

Pekkanen, Paavo; Eero J. Aarnio: Liikuntalaki selityksineen. Vantaa 1981.

Pouta, Eija; Heikkilä, Marjo (toim.): Virkistysalueiden suunnittelu ja hoito. Ympäristöopas 40. Alueiden käyttö. Ympäristöministeriö ja Suomen ympäristökeskus 1998.

Pyykkönen, Teijo (toim.): Suomi uskoi urheiluun – Suomen urheilun ja liikunnan historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131, 1992.

Rajaniemi, Vesa: Liikuntapaikkarakentaminen ja maankäytön suunnittelu. Tutkimus eri väestöryhmät tasapuolisesti huomioon ottavasta liikuntapaikkasuunnittelusta ja sen kytkeämisestä maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen kaavoitukseen. *Studies in Sport, Physical Education and Health* 109. Jyväskylän yliopisto 2005.

Sahlberg, Marja (toim.): Talon tarinat – Rakennushistorian selvitysopas. Museovirasto, Rakennushistorian osasto 2010. Myös verkossa: www.nba.fi

Salminen, Pekka et al (toim.): Sports & Leisure. Architecture in Finland. SAFA The Association of Finnish Architects. Helsinki 1977.

Suurnäkki, Timo (toim.): Monikäyttöisten liikuntahallien suunnitteluseminaari 16.–17.11.1979 Kouvolassa. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no 75. Kangasala 1980.

Talonen, Jyrki: Suomen urheilu- ja liikuntahistorian tutkimusbibliografia. Suomen urheiluhistoriallinen seura. Suomen Urheilumuseosäätiö. Suomen Urheilumuseosäätiön julkaisuja n:o 32. Jyväskylä 2006.

Uimahallitoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1977:55. Helsinki 1978.

Uimahallitoimikunta II:n mietintö. Komiteamietintö 1985:5. Helsinki 1985.

Vuolle, Pauli; Telama, Risto; Laakso Lauri: Näin suomalaiset liikkuvat. Valtion painatuskeskus 1986.

Yhdyskunnan liikuntasuunnittelu. Seminaariraportti Espoo 6.–8.11.1970. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja N:o 24. 1971.

Warsell, Leena (toim.): Liikuntasuunnittelun koulutusseminaari 27.–28.11.1980 Turku. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no 78, 1981.

Vasara, Erkki: Valtion liikuntahallinnon historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 157, 2004.

Internet-osoitteita (1/2013):

Arvokkaat maisema-alueet: www.ymparisto.fi/

Asemakaavoitus: www.ymparisto.fi

Erityislailla suojellut kohteet: kulttuuriymparisto.nba.fi

Kaavoitukseen osallistuminen: www.ymparisto.fi

Kansalliset kaupunkipuistot: www.ymparisto.fi

Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa -opas: www.ymparisto.fi

Kulttuuriympäristön hoidon keinoja: www.ymparisto.fi

Kulttuuriympäristön rekisteriportaali: www.kulttuuriymparisto.nba.fi

Laki rakennusperinnön suojelemisesta: www.ymparisto.fi

Liikuntalaki: www.finlex.fi

Luonnonsuojelulainsäädäntö: www.ymparisto.fi

Maankäyttö- ja rakennuslaki: www.ymparisto.fi

Metsähallituksen retkikohteet: www.luontoon.fi

Metsähallitus: www.metsa.fi

Rakennettu hyvinvointi: www.nba.fi

Rakennussuojelu: www.mfa.fi

Rakennussuojelua ja maisemansuojelua koskeva lainsäädäntö: www.ymparisto.fi

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt: www.rky.fi

Valtion rakennusperintö: www.nba.fi

Yleiskaavoitus: www.ymparisto.fi

www.liikuntakaavoitus.fi

www.liikuntapaikat.fi

www.rakennusperinto.fi

www.rakennustieto.fi

www.ymparisto.fi

Liikuntaympäristöt kulttuuriperintönä – opas arviointiin

Liikuntaympäristöt ovat osa Suomen rakennettua kansallisvarallisuutta. Niihin sisältyvien arvojen tunnistaminen tukee kansalaisten ja yhteiskunnan hyvinvointia. Käsitys olemassa olevasta on kaiken kehittämisen perusta.

Oppaassa tarkastellaan liikuntaympäristöjen kehittämistä ja kulttuuriperinnön vaalimista ensimmäistä kertaa yhdessä. Kirjan tavoitteena on rakentaa siltää liikunta-, ympäristö- ja museosektoreiden välille. Liikuntaympäristöjen tasapainoinen kehittäminen onnistuu parhaiten eri lähestymistavat yhdistäen.

Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 170

ISBN 978-951-8982-92-3
ISSN 0356-746X

